کتابخانه

لیسه ملالی

کښلې دي «سراج اللغات» او «غرائب اللغات» نور تأليفونه ئې «موهبت عظمی» او عطيه کبری» دبلاغت په فن کښ او «مجمع النفائس» دشعرا وو تذکره ده (۱) نور تأليفات ئې تر (۱۵) پوری رسيږی، لوی استاد وو (۲)

(۱۷) شاه حاتم :

ظهورالدين د فتح الدين زوی چه په (۱۱۱۱ ه، زيږيدلی، اوداحمدشاه بابا په‌زمانه کښ ددهلی‌ساکن‌وو، دپارسی اوار دو ښه شاعر دی، پر ۸۳ کال د عمرپه ۱۱۹۶ ه په ډهلی کښ وفات شوی دی (۳)

(۱۸) ميرزا مظهرجان جانان :

شمس الدين د مرزا جان زوی، دپارسی او اردو زبردست اومشهورشاعردی، په‌آگره کښ په (۱۱۱۰ ه)

(۱) تاريخ ادب اردو ص ۱۰۲
(۲) نکات الشعراء دمير تقی.
(۳) تاريخ ادب اردو ص ۱۰٤

کتابخانه
لیسه ملالی

زو کړی وو (۱) مظهر نامور شاعر او فقیه او عالم او په نقشبند یه طریقه کښې لوړ مقام لری، پارسی دیوان ئې په ۱۱۷۰ ه کښې تألیف کړی او یو بل کتاب په نوم د «خریطهٔ جواهر» لری په ۱۰ د محرم ۱۱۹۵ ه کال شهید سوی دی (۲) میرزا مظهر په خپلو مکتوبا تو کښې د احمدشاه بابا دهند، سفر یاد کړی دی (۳)

(۱۹) فغان:

اشرف علی خان فغان د علی خان نکته زوی وو، د احمدشاه بابا تر فتح وروسته له دهلی څخه مرشد آباد ته ولاړ، پارسی او اردو دیوان لری، وفات ئې په ۱۱۸۶ ه کال دی (٤)

---

(۱) د گارسان د تاسی فرانسوی هندی ادب.
(۲) تاریخ ادب اردو ص ۱۰۸
(۳) وگوری ۷۱ مکتوب د کلمات طیبات ص ٦۱ طبع دهلی
(٤) تاریخ ادب اردو ص ۱۱۲

(۲۰) درد :

سیدخواجه میردرد ، د خوا جه‌محمد ناصرعند لیب زوی اود احمدشاه‌بابا دعصر لوی صوفی اوعالم اومشهور دپارسی او اردوشاعرُ دی ، په ۱۱۳۳ ه کال زوکړی ، اوداحمدشاه بابا په وخت په‌دهلی کښ‌ وو .

دردمشهور مؤلف دی ، اسرارالصلوة ، علم الکتاب ، نالهٔ درد ، آه سرد ، درددل ، شمع محفل ، ئی تألیفونه‌دی پارسی‌اواردودیوانونه‌هم‌لری ، په دهلی‌کښ په ۱۱۹۹ ه کال وفات سوی دی (۱)

(۲۱) میرسوز :

محمد میر دمیرضیاء الدین زوی د گجرات دمشهور عالم شاه‌قطب لـه کورنۍ څخه وو ، په‌دهلی کښ د ۱۱۳۳ ه په حدودو زوکړی ، او په عمرد ۸۰ کالو نژدې و ۱۲۱۲ ه ته وفات سوی‌دی (۲)

میرسوزدخپل وخت‌مشهور شاعر اوداحمدشاه بابا

---

(۱) تاریخ ادب اردو ص ۱۲۳

(۲) مستربیل

معاصر دی ، عالم ، صوفی ، خوش‌نویس ، او سپاهی یوسړی وو، داردو ژبی دادب استاد دی (۱)

(۲۲) سودا :

مرزا محمد رفیع سودا اصلاً دکابل‌دی ، په‌دهلی کښې په ۱۱۲۵ ه کال زوکړی (۲) او دپارسی اواردو یو خورا لوړ شاعراومؤلف‌دی په ۱۱۹۵ هپه‌لکهنو کښې وفات‌شوی دی، دخپل‌عصر ملك الشعراءووډیر تالیفونه او اشعار لری (۳)

(۲۳) میرحسن دهلوی :

تولد ۱۱٤۰ وفات ۱۲۰۱ ه دمیر غلام حسین ضاحك‌زوی ، او خاوند دمثنوی سحرالبیان ، پارسی او اردودیوان ، گلزارارم، رموزالعارفین، تذکرة الشعراء (٤)

---

(۱) تاریخ ادب اردو ص ۱۲٤
(۲) آب‌حیات دمحمد حسین آزاد .
(۳) تاریخ ادب اردوص ۱۲۷ — ۱٤۳
(٤) تاریخ ادب‌اردوص ۱٤۳ — ۱٦۸

(۲٤) میر تقی . میر :

دهندوستان مشهور شاعر دی ، په اکبر آباد کښې دآ گرې په ۱۱۳۷ هـ زو کړی ، په ۱۱۹۷ هـ کښې وفات شوی دی ! شپږ جلده اردو اشعار او یو پارسی دیوان او یو فارسی رساله فیض میر ، او تذکره دنکات الشعراء ، او تنبیه الجهال او نور تألیفونه لری ، په « ذکر میر » کښې ئې د ۱۱۵۱ څخه تر ۱۱۹۷ هـ پوری تاریخی حالات لیکلی ، او داحمدشاه بابا دپانی پت جنگ ئې هم ذکر کړی دی (۱)

(۲۵) رنګین :

سعادت یارخان رنګین په لاهور کښې داحمد شاه بابا دنائب الحکومه میرمنو ملازم وو ، دیناسی ئې عمر ۸۰ کاله لیکی ، دو کتور اسپر نګروایی چه په ۱۲۵۱ هـ کښې وفات شوی او په ۱۱۹۶ هـ کښې زو کړی دی ! ایجاد رنګین ، مثنوی دلپذیر ، مظهر العجائب ، فرسنامه ، مجالس رنګین دده تألیفونه دی د شعر دیوانونه هم لری (۲)

---

(۱) دعلامه سید سلیمان ندوی یادداشتونه ، اود دو کتور اسپرنګر لیکونه د ۱۸۵٤ ع طبع (۲) تاریخ ادب اردو ص ۲۳۸

(۲۶) شاه عالم :

دمغولیه کورنۍ آخرنی باد شاه وو، چه احمدشاه بابا پهورستنی پلا دپانی پت ترجنګ وروسته دډهلی پاچا کی، دی ښه شاعردی پارسی دیوان لری. تخلص ئی «آفتاب» دی . یو بل کتاب « مضمون اقدس » هم ده لیکلی دی، پهپای کښې د غلام قادر لهلاسه ړوند کړه سو (۱)

(۲۷) واله داغستانی :

علی قلی خان دخپل عصر مشهور شاعر دی، تراحمد شاه بابا دمخهدی پهدهلی کښې وومحمد شاهدهندپاچاد ه ته اما رت ور کړی وود « ریاض الشعراء » تذکرهٔ ئې داحمدشاه بابا دجلوس په لمړی کال ۱۱۶۱ ه لیکلې ده (۲)

(۲۸) آشفته :

میرزا محمد صالح دمحمدزمان خان زوی، داحمدشاه بابا په عصر کښې د کابل دتو پخانې مشروو، په ۱۱۷۲ ه

(۱) تاریخ ادب اردو ص ۲۴۲

(۲) تذکرهٔ حسینی ص۶۲ ۳ طبع د لکهنو

کښې وفات شوی دی، تخلص ئې «آشفته» دی (۱) دی وائې:

میرود دل بسر کوی تو پنهان ازمن
بد گمان گشته ندانم به‌چه عنوان ازمن

(۲۹) الفتی کابلی:

نوم‌ئې قلیچ خان وو، د احمدشاه بابا په عصر کښې د کابل میشته او غند مشر وو، عالم او ادیب سړی دی، دی وائې (۲)

کشتهٔ آن نرگس مستم که در عین خمار
عالمی‌را کشته وخودرا بخواب انداخته

(۳۰) مصحفی:

دهندوستان مشهور ادیب دی، د احمدشاه بابا په‌عصر کښې په ۱۱۶۴ هـ زوکړی، په امروهه کښې میشته وو، وفات‌ئې ۱۲۴۰ هـ دی.

پارسی او اردو دیوانونه لری، د تذکرة الشعراء

---

(۱) سکینته الفضلاء ص ۵۲ (۲) سکینته ص ۳ ۵

لیکونکی دی (۱)

(۳۱) آزاد بلګرامی:

میرغلام علی آزاد بلګرامی دسیدنوح زوی، چه دده اسلاف واسطی زیدی دی، دسلطان التمش پهوخت کښې دفرخ آباد پهحمدان کښې دهند میشته شوی، وروسته نود سلطان بهلول لودین پهعصر بلګرام ته تللیدی!

آزاد په ۲۵ دصفر (۱۱۱۶هـ - ۱۷۰۲ع) پهبلګرام کښې زوکړی او دمیرطفیل بلګرامی او علامه عبدالجلیل بلګرامی څخه ئې تحصیل کړی دی (۲) آزاد په (۱۱۴۲هـ - ۱۷۲۹ع) کال پهسیوی کښې دنائب میربخش وقائع نګار وو، په (۱۱۵۰هـ - ۱۷۳۷ع) حج ته او له دغه ځایه په ۱۱۵۲هـ یمن ته ولاړ، وروسته نوددکن اورنګ آباد ته راغی، ۸۶ کاله ئې عمر وو

---

(۱) شعرالهند ج ۱ طبع داعظم ګډه

(۲) دفاضل سیدسلیمان ندوی یادداشتونه او سبحةالمرجان فی آثار هندوستان ص ۱۱۸

په (۱۲۰۰ هـ - ۱۷۸۶ ع) وفات او په اورنگ آباد کښې ښخ شو، آزاد مذهباً حنفي وو، دخپل عصر لوی عالم وو، داحمدشاه بابا دفتوحاتو تأريخونه ئې په هند کښې ليکلی دی، دده فتوحات ئې په نظم کښې راوړی دی، اضوءالدراری شرح صحيح بخاری، او تسليته الفواد، تراجم علماء، (۱) يد بيضا، سرو آزاد، خزانهٔ عامره، روضته الاولياء سندالسادات، مآثرالکرام، سجته المرجان دده تأليفونه دی (۲) متأخرين دی په فصاحت کښې «سحبان الهند» بولی (۳) په پارسی او عربی اوار دو کښې زبر دست عالم او شاعر او اديب وو او دشعر ديوانونه يکښې لری.

(۳۲) غلام حسين طباطبائی:

دهدايت علی خان زوی دی، اسلاف ئې له ايرانه راغلی په دهلی کښې ميشته وه، دمحمد شاه په عصر کښې بهارته ولاړ،

(۱) تذکره علماء هند ص ۱۵۴ دلکهنو طبع ۱۹۱۴ ع

(۲) حيات جليل ج ۲ طبع دالهآباد

(۳) دمرحوم مولوی عبدالرؤف خان قندهاری کشکول ج۲

شیعه وو، غلام‌حسین داحمدشاه‌بابا معاصر دی، دی دخپل عصر مؤرخ دی، «سیرالمتأخرین» ئې لیکلی دی، په‌دغه کتاب کښې ده دهندوستان احوال چشمدید کښلی او داحمدشاه بابا فتوحات ئې مفصل ذکر کړی دی، په ۱۱۹۵ ه کښې وفات شوی دی (۱)

(۳۳) ملا دوست محمد:

داحمدشاه‌بابا دعصریوز بردست عالم‌وو، په‌قندهار کښې اوسېدی، داحمدشاه بابا له‌خواد ښکارپور په‌نائب‌الحکومګی هم مقرر شوی، اومیان فقیرالله صاحب ئې له‌ښو اوضاعو څخه تشکر کړی دی (۲)

(۳٤) محبت‌خان بلوڅ:

داحمدشاه‌بابا معاصر اودبلوچستان لوی امیر وو، دکچه وخواته ده جنګونه کوله، او د احمد شاه بابا استاد میان فقیرالله ته ئې ارادت (عقیده) درلود، اوعالم امیروو،

(۱) دعلامه سیدسلیمان ندوی یاد داشتونه

(۲) مکتوبات ص ۱۱۰

او فاتح دی. دغه تو له خواوې دده په وینا کښې ښه او په
اجتماعی دنیا کښې تکړه مورالیست Moraliste (اخلاقي)
دی. دده وینا اخلاقی مزایالری؛ ویل ئې ساده او دلکش
او مؤثر دی؛ شعری صنائع او بدیعی فنون هم دده پر
وینا اثر لری؛ دتصوف له دنیا څخه دی ډیر زغیږ ی څکه
نو د ده د کلام لو بر خه هم دتصوف له اصطلاحاتو ډکه ده،
آوریالی توب؛ شجاعت، سر بازی، ښه اخلاق، سخاوت تواضع
او نور ښه خو یونه ستا یی او خپل ملت ته ئې تشویق
ور کوی. حماسی احساسات ئې هم خورا لوړا و تند
دی؛ کله دیوه بریالی جر بی قوماندا ن په ډول د توریالی
توب په ستاینه او تشویق کښې خوا ږه مضامین وایی! کله
دوطن دحب تبلیغ کوی؛ او پښتانه ملی وحدت ته رابولی،
او کله دعلم و نخوا ته ښه تشویقونه فرمایی.
داحمد شاه بابا وینا له تعقید او ابهام څخه تشه ده،
خپل لوړ افکار او دسوی زړه زغ په ساده او خوږ و الفاظو
څر گندوی، گران تشبیهو نه نه لری له وینا څخه ئې

حافظ رحمت خان بړیڅ چه دلوی
احمد شاه بابا ملګری، او په هند کښې پښتون پاچاوو

داحمدشاه بابا د کتاب په (۱۱٦) مخ مربوط

دمیاںصاحب سره مکاتبې هم لرلی (۱)

(۳۵) نصیر خان بلوځ:

داحمدشاه بابا دعصر دبلوچستان مشهور مشرو، عالم او فقیر دوست سړی وو، و میان فقیرالله ته ئې ارادت درلود، دده په نوم عربی اوپارسی مکتوبونه او جوابونه لیکلی شوی دی (۲) په ځنې جنګو کښې ئې داحمدشاه ملګری هم کړې ده.

(۳۶) میرحسین دوست:

میرحسین دوست سنبهلی داحمدشاه بابا په پاچهی کښې په ۱۱۶۳ کال «تذکرهٔ حسینی» لیکلې، او په شاه جهان آباد کښې دهند میشت وو، دخپل عصر له ادباوو او شاعرانو څخه وو (۳)

---

(۱) وګوری مکتوبات.

(۲) وګوری مکتوبات.

(۳) تذکرهٔ حسینی طبع دلکهنو ۱۲۹۲ ه

(۳۷) حافظ رحمت‌خان :

داحمدشاه بابا له‌پښتنو معاصرو اميرانو څخه يو حافظ الملك حافظ رحمت‌خان دشاه عالم‌خان زوی دمحمود خان زوی دی ، چه‌په‌قوم بړيځ وو ، لوی نيکه ئې شهاب‌الدين له ښو راوکه تللی اويه اتك او لنګر کوټ کښې مشته‌وو ، رحمت خان په (۱۱۲۰ هـ = ۱۷۰۸ع) زو کړی او دشهامت پوريه تورکښې اوسېدی ، پر ۱۲ کالنئې قرآن شريف يادکې ، حافظ رحمت‌خان دېرعالم اوفاضل‌اواديب سړی وو ، دپښتون نواب علی محمدخان سره ئې ښه‌خدمتونه‌وکړه ، اوهغه وخت چه‌دمحمدشاه مغولی پاچا له‌خواپر روهيل‌کنند حمله وشوه ، نو رحمت‌خان ، علی‌محمدخان ته‌نجات ورکی ، وروسته‌ئې اوپر سرهند دمغولو سره سخت جنګونه وکړه چه احمد شاه بابا لمړی پلا پرهندحمله وکړه ، نو ، رحمت‌خان اوعلی‌خان دواړه داحمدشاه بابا ملګری شوه ، مګرچه علی‌خان پښتون په ۳ دشوال (۱۱۶۲ هـ = ۱۵ ستمبر ۱۷۴۹ ع) وفات شو ، نو پرځای ئې رحمت‌خان

دروهیل کښې پاچاشو (۱) دده دبنګښو پښتنو امیرانو سره ښه کومکونه وکړه، داحمدشاه بابا په دریمه حمله کښې پرهندپه (۱۱۷۰ هـ = ۱۷۵۷ ع) حافظ رحمت‌خان دده سره دخپلوی اوملګری مناسبات درلوده (۲) اوپه څلورمه حمله کښې هم ورسره ملګری وو، څوځلې ئې وتیولی (۳) احمدشاه بابا ددې خیل پښتانه ملګری پاچاسره خوږامینه درلوده، دده اوشاه ولی خان وزیر اعظم فرق ئې نه کاوه، درحمت خان بړیخ په کوښښ دهغه وخت ټوله پښتانه دهندامیران داحمد شاه بابا سره متفق شوه (٤) لکه‌نواب احمد خان بنګښ اوشجاع‌الدوله پښتون، حافظ رحمت‌خان بړیخ، دپښتنو دشهنشاه احمدشاه بابا رشتینی ملګری اوشجاع اونیا غلی سپه سالار، اومدبر

(۱) حیات حافظ رحمت خان ص ۳٤ طبع دبداوون ۱۹۳۳ ع دسیدالطاف علی بی، اې

(۲) حیات رحمت ص ۷۹

(۳) سیرالمتأخرین.

(٤) حیات رحمت ص ۹۰

دوست وو، عالم، فاضل، متقي، عادل پښتون وو، رحمت خان دپښتو، پارسي ښه شاعر هم وو، مستر برك ليكي، چه ده په خپلو تأليفونو او آثارو شاعري ژوندى كړه (۱)

دارمستتر دفرانسه مشهوره مستشرق د حافظ رحمت خان دپښتو شعر مجموعه په رامپور كښي ميندلې وه، چه اوس دبرټش موزيم په مشرقي كتابو كښي ده (۲)

حافظ رحمت خان عالم او علم دوست سړى وو، ده ښه كتب خانه هم درلوده چه اوس ئې كتب داوده په كتابخانه كښي دي او دو كتور اسپر نيگر ئې فهرست په (۱۸۵٤ع) كښي شائع كړى دى (۳)

اسپرنيگر ليكي، چه څلوېښت سند وقه كتابونه د رحمت خان پاته وه چه اكثر پښتو وه (٤)

(۱) د برك وينداوي ج ۳
(۲) د سر جان استريچي د روهيلو د جنگ د تاريخ
(۳) سر جان استريچي د روهيلو جنگ
(٤) سر جان استريچي د روهيلو جنگ

رحمت خان یو کتاب « خلاصته الانساب » هم لیکلی دی ، چه دانگلستان په موزیم کښې ئې نسخه شته ، یو بل کتاب ئې هم تألیف کړی دی ، چه نوم ئې « تواریخ رحمت خانی » دی ، دغه کتاب په (۱۰۳۲ھ=۱۶۲۲ع) کښې لمړی ځلا په پښتو لیکل شوی ، او وروسته په (۱۱۸٤ھ = ۱۷۷۰ع) کښې رحمت خان په پارسي ترجمه کړی ، چه دلندن د هندوستان په دفتر ، او پټنه اوآگره کښې ئې نسخې شته (۱)

حافظ رحمت خان په شپنې ۱۱ د صفر (۱۱۸۸ھ= ۲۳ داپریل ۱۷۷٤ع) دمیران پور دکړه په جنگ دانگریزانو او شجاع الدوله په مقابله کښې په عمر د (۶۷) کالو شهید ، او دبریلي په ښار کښې ښخ شو ، مرحوم ډیر علم پرور پښتون وو دروهیل کند په لویو ښارو کښې ئې لکه شاه جهان پور ، بریلی ، پیلی بهیت لوئی لوئی

(۱) حیات رحمت ص ۲۹۸ — ۲۹۹

مدرسې جوړې کړې وې، او ډېر علماء ئې حلقه را ټول کړي وه (۱)

(۳۸) بحرالعلوم :

مولانا عبدالعلی د نظام الدین زوی مشهور په بحرالعلوم داحمدشاه بابا معاصر دی، په هند کښې لوی علمی شهرت لری، د مولوی بلخی پر مثنوی ئې مشهوره شرح لیکلې ده، چه بحرالعلوم نومېږی!

په تصوف او فلسفه او علم کلام او نورو اسلامی علومو کښې ښه لاس لری، داحمدشاه بابا ملګری پښتون امیر حافظ رحمت خان دپښتنو علم پالونکی مشر په ډېر اصرار دی شاه جهان پور ته غوښتی، او یوه خاصه مدرسه ئې ورته جوړه کړې وه، چه شل کاله مولانا تدریس پکښې کاوه (۲) علاوه پردغه مولانا تالدبوهار په کلی

(۱) دهند مدرسې دابوالحسنات ندوی ص ۳۴ – ۳۵ داعظم ګډه طبع .

(۲) رسالهٔ قطبیه .

کښې د بردوان په ۱۱۷۸ ھ کښې هم تدریس کړی، او ډیر شاګردان ئې درلوده (۱) مشهور تصانیف ئې دغه دي: ارکان اربعه په اصول فقه کښې، پر میرزاهد حاشیه پر شرح تهذیب حاشیه، دري حاشیئې پرزاهدیه، شرح سلم، فواتح الرحموت شرح مسلم الثبوت، تکمله تنویر الابصار، حاشیه د صدرا پر شرح، دفقه اکبر شرح، د توحید رساله او د قیامت احوال (۲)

(۳۹) نواب محبت خان بریځ:

د حافظ رحمت خان زوی وو، دپلار د شهادت پر وخت د ۲ کالو وو، دعمر پر ۵۹ کال په ۱۳ د صفر ۱۲۲٤ ھ = ۱۸۰۹ ع وفات او په لکهنو کښې ښخ دی، په علوم عربیه او پارسي او سنسکرت کښې لوی عالم او استادوو، په اردو عربي، پارسي، پښتو ئې ښه او ډیر اشعار درلوده،

() د هندوستان مدرسي ص ٥٩

(۲) تذکرهٔ علمای هند ص ۱۲۳ د رحمان علی خان طبع د لکهنو ۱۹۱٤ ع

"اسرار محبت" او "آمدنامه" ئې دوه کتابونه هم تألیف کړي دي، په حربي کارو اوموسیقی کښې هم ماهروو (۱) داحمدشاه بابا دعصر یو ادب پالونکی عالم او ادیب او نامور پښتون دی (۲) دی وایی:

زسرگذشت "محبت" زهرکه پرسیدم

به عارض اشك پیاپی چکیدو هیچ نگفت

(٤٠) نواب الله یار خان:

دحافظ رحمت خان بریخ زوی، او دپلار د شهادت پروخت د ۳۱ کالووو، ۸۱ کالهٔ ئې عمروو په ۹ دشعبان ۱۲٤۸ هـ = ۱۸۳۲ ع وفات شوی دی، دی هم لکه پلار دتوری اوقلم خاوند اوعالم او محقق وو، په پښتو او هندوستانی ژبه ئې یو دپښتو ژبې خورامهم لغت لیکلی دی، چه ا وس نسته (۳)

(۱) حیات رحمت ص ۳۱۲

(۲) تتمه الهند ص ٤٤۸ ج ۲

(۳) حیات رحمت ص ۳۳۷

(٤١) نواب غلام مصطفی خان :

دحافظ رحمت خان زوی ' او په پنجشنبې ۲۷ دذیقعدې ۱۲۰۳ھ = ۱۷۸۸ ع وفات شوی عمر ئې ۳۰ کاله وو ' د پارسی او اردو لوی ادیب او تخلص ئې " مست " دی (۱)

(٤٢) نواب مستجاب خان :

دی هم درحمت خان زوی او دپلار دشهادت پروخت د ۱۳ کالو وو ' په دوشنبې ۲ دشوال ۱۲٤۸ھ وفات شوی ' دعربی اوپارسی او پښتو لوی ادیب اوعالم وو ' " گلستان رحمت " ئې په تاریخ کښې لیکلی دی (۲)

(٤٣) شیخ علی حزین :

نوم ئې محمد ' پلار ئې ابوطالب وو ' په دوشنبې ۲۷ دربیع الثانی ۱۱۰۳ھ په اصفهان کښې زیږیدلی ' او دمشهور شیخ زاهد گیلانی له کورنۍ څخه دی ' حزین

(۲) حیات رحمت ص ۳٤٤

(۳) حیات رحمت ص ۳٤۹

دخپل عصر عالم اوشاعر وو، په ۱۱۳۵ ه کښې ئې یو کتاب په نوم د «عدت العمر» ولیکه، فرس نامه او نورې څو فلسفي رسالې او د اشعارو دیوان هم لري، د شهریار محمود هوتك د فتح پروخت دی په اصفهان کښې وو، د نادر افشار په عصر کښې په ۱۱٤٦ کال لسمه د روژې له ایرانه هندوستان ته ولاړ، هلته ئې ٤٥ کاله تیر کړه، په ۱۱٥٤ ه کښې ده خپل «تذکرة الاحوال» کتاب وکښلی، چه په ۱۸۳۰ ع کښې بالفوریه انګلیسي ترجمه کړی دی، په ۱۱٦٥ ه د احمد شاه بابا په عصر کښې ده «تذکرة المعاصرین» وکښلی چه په ۱۲۹۳ ه په لکهنو کښې طبع شوی دی (۱) حزین په ۱۱۸۰ ه کښې وفات شوی او پخپلو آثارو کښې ئې داحمدشاه بابا دهندوستان دجګړو ذکر هم کړی دی احمدشاه بابا دده سره یو مشاعره هم لري، چه د پارسي شعر په بحث کښې به ذکرسي.

---

(۱) دپروفیسور براون انګلیسي دپارسي تاریخ ادبیات ج ٤

دپښتنوالی بوی راخی، محبوبه هم دپښتون په دوډ ستایی او د تصور او تخیل په دنیا کښې هم دپښتنوالی ترحدو د نه وزی!

داد احمد شاه بابا دکلام عمومی هڅا یاوه، او س به نو لېژ ابز دده (دکلام پر مهمو برخو څه خبر نه هم وکوچه ښا غلو وبو نکوته ښه ښکاره سی،

ترڅو لودمخه دده له دغه یوه بیته ئې دشعر حقیقت ښه څرګند یږی، چه دده شاعری تشه وینا نه وه! بلکه دزړ • له منځه څخه ئې بز غ را ؤت:

بې له عشقه شعر وا بې
له ویلو شرم نه که!

احمد شاه بابا او د وطن مینه

په پښتنو کښې ډیر لوی لوی شاهنشاهان تېرسوی دی، پښتنو لو د نیا نو او خلجیانو، په خو را عظمت پر تو له هندوستان او پښتونخوا حکومت کاوه، شیر شاه سوری

(٤٤) آذر :

لطف علی بیگ آذر په ۲۰ د ربیع الاول ۱۱۳٤ ه په اصفهان کښې زېږېدلی، او دی د افشاریه وخت کښې دایران د لاړاو دخلیج فارس دغاړو حاکم وو (۱) داحمدشاه بابا په عصر کښې دی ژوندی اوخه څه وقایع ددغه عصر لیکی، کتاب ئې " تذکره آتشکده " دی، چه په دغه کتاب کښې دی دپښتنوسره تعصب ښکاره کوی د ۱۱۷٤ ه تألیف دی .

(٤٥) نواب میر احمد خان :

متخلص په " ناصر " د دکن له آصفی شاهی کورنی څخه دی، داحمد شاه بابا په عصر کښې په ۱۱٦٤ ه وفات شوی اوددیوان خاوند دی، دی وایی :

ار ستو شد ز فطنت یار با ب بزم اسکندر
به حکمت می توان گشتن مقرب باد شاها ترا (۲)

---

(۱) دپارسی ادبیاتو تاریخ د براون ج ٤

(۲) د سرکشن پرشاد د دکن صدراعظم خطابه ، گلشن د تهران ۱۳۰۸ ش

(٦٤) ولی رام :

اصلاً هندو دی متخلص په ولی ، د احمدشاه بابا معاصر وو له کلامه ئې د توحیدافکار ښکاره دی په پارسی ښه دیوان لری ، شعر ئې خوږ دی ، په کابل کښې اوسېدی ، دا غزل دده دی (۱)

بروز کوچۀ اسلام و کفر بود در صلح

برات نقد چنین ثبت شد بدفتر صلح

تعصبات مذاهب تمام پنج روزاست

شنیده این بسمع رضا زمخبر صلح

براه جنگ عنه‌یاکه دروځل عاتی

عبور کرد توان بر فلک زشهپر صلح

نگویمت که فرنگی ویا مسلمانی

بهر طریق که باشی مباش منکر صلح

رسد بمنزل تحقیق چون "ولی" آنکس

دهد عنان ارادت بدست رهبر صلح

ولی بوه د تاریخ رساله هم په پارسی لیکلې ده ، چه دده

(۱) مجلۀ کابل ج ٤ ص ١٥٣ مفصلاً .

ددیوان له منتخباتو سره یوځای قلمی زماڅخه سته .

(۷ ٤) هاتف اصفهانی :

سید احمد هاتف داحمدشاه بابا په عصر کښې دایران مشهور شاعراو ادیب دی . په عربی او پارسی اشعار لری . دآذربایجان ملګری وو . په ۱۱۹۸ ه په قم کښې مړ دی (۱)

(۸ ٤) عبدالعزیزخان دبخارا پاچا :

داپاچادبخارا له جنیدیه کورنۍ څخه وو چه له ۱۰۰۷ څخه تر ۱۲۰۰ ه پورې ئې په بخارا کښې لسو تنو حکومت کړی دی . ددی کورنۍ آخرنی پاچا عبدالعزیز خان دابادر محمدخان زوی دی . چه لس کاله داحمدشاه بابا ترجلوس وروسته په ۱۱۷۱ ه کښې پر تخت کښیناستلی . اوپه ۱۲۰۰ ه کښې وفات شوی دی .

عبدالعزیزخان داحمدشاه بابا له علمی اوادبی اوسیاسی معاصرینو څخه دی ، چه دشعر ښه طبع لری . اوپه پارسی ئې خوازه اشعار ویلی دی . دغه یو بیت دده له اشعارو څخه

(۱) تاریخ ادبیات ایران ددوکتور شفق ص ۱۸۹ طبع دتهران

را نقل کوو (۱)

ضبط آه وناله خون داو ددل زارمرا

آخراین پرهیزخواهد کشت بیمارمرا

(۹٤) ابن محمدامین گلستانه:

دپارس لهسادا تو څخه وو دنادرافشار دمرگ پروخت
ده اکا میرزا محمد تقی په کرمانشاه کښې حاکم وو،
داحمدشاه بابا دسلطنت پر اتم کال د۱۱٦۹ ه یه‌پای کښې
دی له ایرانه دهندوستان سوا حلو ته وخپل اکا
میر محمد اسحاق ته ولاړ، و روسته ئې نو دهند په بنگال کښې
ژوندون کاوه. ابن محمدامین ابوالحسن گلستانه ددغه عصر
ادیب او مؤلف او مؤرخ دی، چه دهندستان د
دمرشد آباد په ښار کښې ئې لس کاله تراحمدشاه بابا
وروسته‌یه ۱۱۹٦ ه کال، یو تاریخ «مجمل التواریخ
بعد نادریه» لیکلی او په ۱۸۹٦ ع کال دلیډن دبریل

(۱) دمهاراجه‌سر کشن‌پرشاد ددکن‌دصدراعظم خطابه، دتهران
گلشن شماره ۱۲۱ ج ۱۳-۱۳۰۸ ش

په مطبعه کښې چاپ شوی دی، په دغه کتاب کښې د ی داحمدشاه بابا دایران فتوحات اوسفرونه مفصل ذکر کوی .

(۵۰) میرزاعلی اکبر بمرودی:

د احمدشاه بابا په عصر په بمرود کښې اوسېدی په پارسی ئې شعر وایه ، احمدشاه بابا چه آخره پلا پرخراسان لښکر وروړوست دغه شاعر ددې پښتون فاتح هجو کړه (۱)

(۵۱) ملاشاهوا خوند :

په قندهار کښې دمغرب خوا ته پوخای د ی، چه د ملاشاهوا خوند تکیه ئې بولی ، ددغه ملاشاهو اخوند نوم ملازادت وو، چه داحمدشاه بابا دعصر یو مشهور او حق ویونکی عالم وو، اودده په دربار کښې ئې ډېر عزت درلود ، لکه چه یوه ورځ داحمد شاه بابا په حضور کښې ددې عالم دحق پرستی دامتحان دپاره څه ساز اوسرودوو ، دههم ددغه حرکت شرعی حکم په خورا شجاعت داحمدشاه بابا په حضور

(۱) مجمل التواریخ ص ۱۳۵ طبع د بریل دلیډن

کښې تبلیغ کې او پخپله دځله مجلسه ولاړ ، په سره غره کې
نې لخای ونیوی او بیانه راغی (۱)

(۵۲) قاضی فیض اللهخان :

قاضی فیض الله په قوم دولت ښاهی داحمدشاه بابا له معاصرینو
علماو څخه دی ، چه دقندهار وو او د احمدشاه په ژوندون
کښې ئې دشاهزاده تیمور سره چه د هرات نائب الحکومه وو ،
تړ دیوالی درلود ، او دشاهزاده لوی مشیر او معتمد وو ،
داحمدشاه بابا تر وفات وروسته چه تیمور له هراته
قندهار ته راتی ، دبکوا وغربی خوانه دقاضی فیض اللهخان
په تحریک او تشویق ، وزیر اعظم شاه ولیخان مړ کړ ه
سو (۲) وروسته چه تیمورشاه دافغانستان پر تخت
کښېنو ست ، نو قاضی فیض الله خان لکه دمملکت صدر
اعظم مدار المهام او مشیر او مدبر دسلطنت مقرر شو (۳)

(۱) سراج التواریخ ص ۳۰ د آثار طبع

(۲) سراج التواریخ ج ۷ ص ۳۵ او تاریخ سلطانی ص ۱۴۹ طبع
دابمبی ۱۲۹۸ ه

(۳) سراج ص ۳۷ ج ۱

دغه قاضي داحمدشاه بابا دعصر له لويو خلقوڅخه وو،

(٥٣) ملا عبدالغفارخان جديدالاسلام :

لمړی هندو'و و، داحمد شاه بابا په عصر کښې مسلمان

اودده سره يو ځای لههندوستانه افغانستـان ته راغی،

اودينی علوم ئي ولوستل 'ددغه عصر ښه عالم وو'دتيمورشاه

دجلوس پروخت دغه ملا د مملکت دد يوان په استيفاء

(چه يخوائي مستوفی الممالك اواوس ئي وزيرماليه بولی)

مقرر شو تو رحال ئـي نه دی ښکـار ه (۱)

(٥٤) عنايت الله هروی :

دسيدلعل شاه هراتي زوی وو'چه پلارئي دهرات دخوا لوی،

او زبردست عالم وو' په ۱۱۸۰ ﻫ پههرئدکښې وفات

شوی دی (۲)

(٥٥) مولاناخان محمد :

د ملا ابوالفتح زوی د ملا عبدالحکيم سيالکوټي له

---

(۱) سراج ص۳۷ ج۱

(۲) حديقه الاسرارفي اخبار الابرارص ۲۷۹ دامام بخش افغان

کورنی شخه لوی عالم دی ، داحمد شاه بابا په عصر په ډهلی اوجمون کښې وو ، وروسته نو کابل ته د تیمور شاه په عصر کښې دده حضور ته راغی ، او دافغانی دربار څخه ئې په کشمیر کښې معاش او تنخواه درلوده (۱)

(۵۶) مولوی هدایت الله :

دمولوی کرم الله زوی او دکشمیر اوسیدونکی دخپل عصر عالم او ادیب وو ، د کشمیر تاریخ دده تألیف کړی ، تحفة الاخوان فی مناقب النعمان ئې داحمدشاه بابا په عصر کښې لیکلی دی ، په ۳۰ د شعبان ۱۲۰۶ ھ په کشمیر کښې وفات او ښخ شوی دی (۲)

(۵۷) مولوی نظام الدین :

دشیخ الاسلام قوام الدین زوی ، او داحمد شاه بابا له عصره په قاضی توب او خانی په کشمیر کښې سرفراز وو ،

(۱) تحائف الابرار دکشمیر در جالو تاریخ دحاجی محی الدین مسکین لیک دامرتسر طبع ص ۳۰۴

(۲) تحائف ص ۳۰۴

ور فصیح او بلیغ شاعر دی ، د نظام الوقائع په نوم ئې یو کتاب کښلی دی ، چه د احمدشاه بابا د عصر او و روسته وقائع ئې پکښې لیکلی دی ، په ١٨ د ذیحجې ١٢٤٠ هـ وفات شوی دی (١)

(٥٨) سید غلام دهلوی :

په ١١٥٦ هـ زوکړی ، په ٢ د صفر ١٢٤٠ هـ په دهلی کښې وفات شوی دی ، د خپل عصر لوی عالم او نقشبندی مرشد وو (٢) چه د احمدشاه بابا مشهور عرفانی معاصر دی

(٥٩) مولانا خالد :

په کردستان کښې زوکړی په ١٢٤٢ هـ په سرهند کښې وفات شوی دی ، د خپل عصر مشهور عالم وو ، چه هندوستان ته تللی وو (٣) مولانا خالد د احمدشاه بابا د عصر په آخر

(١) تحائف ص ٣٠٦
(٢) حدیقه ص ١٨٦ - تذکرهٔ علماء ص ١٥٥
(٣) حدیقه ص ١٨١ - خزینة الاصفیاء - دمفتی غلام سرور لاهوری ص ٧٠٠ ج ١

کې دقندهار پرخوا، هند ته ولاړ، دقندهار له احمد شاهي علماوو سره مشهور وو.

(۶۰) خواجه عبدالخالق:

دحافظ یعقوب زوی، له اویسی کورنۍ څخه وو، په بهادلپور کې په ۱۱۸۵ ه وفات شو (۱)

(۶۱) شاه ولی الله دهلوی:

دمولوی عبدالرحیم زوی په ۱۱۱۴ ه په ډهلی کې زوکړی، په ۱۱۷۶ ه هلته وفات شو. داحمد شاه بابا دعصر لوی عالم او محقق او زاهد دی، تفسیر دفتح الرحمان او حجة الله البالغه او نور مشهور تألیفونه لري، لوی او مشهور عالم وو (۲) شاه صاحب پخپلو مکتوبو کې د احمد شاه بابا د هندوستان دور تګ ذکر کړی دی (۳)

(۱) حدیقه ص ۲۷۲

(۲) تذکرهٔ علماء هند ص ۲۵۱ - ابجد العلوم د صدیق حسن خان ص ۹۱۲ دبهوپال طبع.

(۳) وګورئ اول مکتوب د کلمات طیبات ص ۱۵۸ دد هلی طبع.

چه د هند مشهور او عادل شهنشاه دی ، حکومت ئې د گنګ له څنډو د پښتنو تر غرو پورې خپور وو ، مګر اکثرو شاهنشاهانو دوطن غرونه پرېښې ، او په خپلو نیولو مملکتو کښې ورك او مېشته وه . د افغانستان په شاهنشاهانو کښې احمدشاه بابا په حب الوطن او سیاست کښې ډېر د شهنشاه محمود زابلي سره مشابهت لري ، ولې چه د وارو سره د نیولو د ډېرو او نورو مملکتو بیاهم مرکز په خپل وطن کښې ټینګ کړی ، او دغه ځکه ئې د خپلو ټولو مملکتو ، عمراني او ادبي او علمي او اقتصادي مرکز ګرزولی وه .

احمدشاه بابا له خپلې ځمکې او خپلو غرو سره ټینګه مینه درلوده ، ده د پښتنو په اصلي مملکت کښې له ملتانه ترهراته په کوچنیوالی ژوندون کړی ، او خپل دخاپوښو ځای ئې هیڅ کله نه دی هېر کړی !

احمد شاه بابا خپل وطن پخپلو طبیعي حدو دو کښې ښه پېژاند ، او په دغه نکته ښه پوه وو ، چه پښتانه نه شي

شاه صاحب په تصوف او فلسفه او دیني تحقیقاتو کې دخپل عصر امام دی ، دی دوروستني عصر اسلامي لوی محقق ګڼل کیږي ، آثار ئې ډېر مفید او غوره دي .

(٦٢) میر عبدالرشید بیهقي :

د سید احمد بیهقي زوی ، او د ظاهري او معنوي علم خاوند دخپل عصر لوی عالم وو ، شیخ عبدالاحد سرهندي پخپلو مکتوباتو کې ستایلی دی ، د کشمیر اوسیدونکی وو په ٥ د رجب ١١٨٠ ه کې وفات شوی دی (١)

(٦٣) خواجه عبد الرحیم نقشبندي :

د خواجه محمد شریف زوی ، په د علي ګنج د "شیخ کمال" په لقب د ټپ چا له خوا مشهور وو په علم او سلوک کې شهرت لري ، د احمد شاه بابا دسلطانو په جګړه کښي دده لوی ورور شهید شوی دی په کشمیر کې د عمر پر سلم کال په ١٢ د جمادی الاول

(١) حدائق الاولیاء ص ٧٠

۱۲۰۰ ھ وفات شوی دی (۱)

(٦٤) شیخ سعدالله د نوښار :

دحافظ برخوردار قادری زوی او په نوښار کښي زوکړی علمه په ۱۱۷۵ ھ کښي وفات او ښخ سوی دی، د احمد شاه بابا دعصر عالم او طبیب و و (۲)

(٦٥) الشیخ محمد عظیم قادری :

دلاهور په حویلۍ کښي تولد او په ۱۱۸۱ ھ هلته وفات شوی په حجره کښي ښخ دی، د احمد شاه بابا معاصر عالم او سیددی (۳) .

(٦٦) سید سردار شاه :

قادری عالم دی، په حجره کښي د لاهور زوکړی، په ۱۱۸٤ ھ په بټوال کښي د لاهور وفات او ښخ

---

(۱) تحائف الابرار ص ۷۳

(۲) حدیقه ص ٦۱

(۳) حدیقه ص ٦۱

شوی دی، د احمد شاه بابا د عصر مشهور مرشد دی(۱)

(۶۷) سید محمد رازق:

دسید ها شم زوی عمرئی ۷٤ کاله وو په ۱۱۱۰ ھ زوکړی په ۱۱۸٤ ھ وفات شوی، او داحمد شاه بابا دعصر مشهور قادری عالم وو (۲)

(۶۸) حافظ هدایت الله د پیښور:

په علوم نقلیه او عقلیه کښې استاد، اودپیښو روو، په ۱۱۸۱ ھ کښې هلته وفات شو ی دی (۳)

(۶۹) شیخ عبد الوهاب نوری:

د شیخ رشید ا لدین زوی، اود احمد شاه بابا دعصر ز برد ست او مشهو ر عالم وو، په ۱۱ دربیع ا لثانی (۱۱۸۶ھ) په کشمیر کښې وفات ا و ښخ شو ی د ی عین العرفان، فتحات کبرویه، قواعدعشره، ئی تالیف

(۱) حد یقه ص ۶۱

(۲) حد یقه ص ۶۲

(۳) تحا ئف ا لا برار ص ۲۵۲

کړی دی (۱)

(۷۰) ملا ابوالوفاء:

داحمدشاه بابا له خوا د کشمیر مفتي وو، په ۱۹ دمحرم (۱۱۷۹ هـ) هلته وفات او ښخ شوی دی، اوی عالم وو، دانوارا لنبوة کتاب ئې تألیف کړی او په فقه کښې ئې څلور جلده دمسائل فرعیه تحقیق لیکلی دی (۲)

(۷۱) ملامحمد:

دملا اشرف چرخي زوی وو، په کشمیر کښې او سېدی په (۱۱۷۹ هـ) ئې وفات کړی دی (۳) ښه عالم او شاعر وو

(۷۲) مولانا حسام الدین:

دشیخ الاسلام مولوی امان الله ورارهوو، په دهلی کښې ئې علوم تحصیل کړه په کشمیر کښې اوسېدی، ښه شاعر هم وو،

(۱) تحائف ص ۲۵۵

(۲) تحائف ص ۳۰۲

(۳) تحائف ص ۳۰۲

په (۱۱۹۷ ھ) وفات شو (۱)

(۷۳) شیخ الاسلام مولوی قوام الدین:

د مولانا سعدالدین زوی، او د احمد شاه بابا د عصر زبردست او جامع عالم وو، د ملتدخان د حکومت په وخت په کشمیر کښې د احمد شاه بابا په حکم په لقب د شیخ الاسلام قاضی شو، رسالهٔ قواعیه دده تالیف دی، په ۵ دد یقعدې (۱۲۱۹ ھ) په کشمیر کښې وفات شو (۲)

(۷٤) بختاور:

بختاور د پهٔ په دخانی مشر او رئیس وو او د احمد شاه بابا معاصر دی، ده یو کتاب په نوم د "تذکرهٔ لسانی" لیکلی دی (۳)

(۷۵) شاه حسین:

شاه حسین، د سید نور محمد د سید محمد امیر زوی او دهٔ دوری

---

(۱) تحائف ص۳۰۳

(۲) تحائف ۳۰۵

(۳) حدیقة الاسرار فی اخبار الابرار ص ۲۰۰ د اعظم شاه حسن ابدالی

حضرانو څخه دی. وفات ئي په ۲۱ د جمادی الثانی (۱۱٦۲ هـ)
واقع شوی . او د احمد شاه بابا د عصر له قادری مشهورو
عالمانو څخه دی (۱)

(۷٦) شیخ رحمة الله :

د حاجی برخوردار زوی او به نوښار کښي دیپبور
زو کړی په ۱۱٦۷ هـ په نوښار کښي وفات شوی دی
له قادریه طریقي څخه دی (۲)

(۷۷) نصرة الله :

نصرة الله قادری د برخوردار زوی په نوښار کښي متولد
او په ۱۱۷۰ هـ کښي وفات شوی او څخه دی . په سیالکوټ کښي
د علم تحصیل کړی او د احمد شاه د عصر عالم دی (۳)

(۷۸) حاجی محمد سعید لاهوری :

د نقشبندی او بو خلفا و څخه دی چه په لاهور کښي

(۱) حدیقه ص ٦۰

(۲) حدیقه ص ٦۱

(۳) حدیقه ٦۱

په ۱۱٦٦ ھ وفات شوی و د احمد شاه بابا لوی عرفانی معاصر دی (۱)

(۷۹) عبد السلام مجددی :

په کشمیر کښې زو کړی په ۱۱۷۱ ھ هلته وفات شوی او نقشبندی دی (۲)

(۸۰) خواجه محمد رضا :

د خواجه عبدالله احرار له کورنۍ شخه په کشمیر کښې زو کړی، او په ۱۱۷۹ ھ هلته وفات شوی دی (۳)

(۸۸) شیخ محمد اعظم مجددی :

په کشمیر کښې زو کړی، هلته په ۱۱۸۵ ھ کښې وفات شوی، ښه عالم او فاضل او شاعر وو، دېرتا لیفونه لری (٤)

(۱) حدیقه ص ۱۷۷
(۲) حدیقه ص ۱۷۷
(۳) حدیقه ص ۱۷۸
(٤) حدیقه ص ۱۷۸

(٨٢) خواجه کمال الدین :

د خواجه نورالدین نقشبندی زوی او په کشمیر کښې وز کړی په ١١٨٨ هـ کښې وفات شوی دی (١)

(٨٣) محمد غیاث الدین :

د جلال الدین زوی د شرف الدین لمسی او د لکهنو د شاه آباد او سیدونکی او د احمد شاه بابا د عصر مشهور ادیب او عالم وو، خپل مشهور کتاب د «غیاث اللغه» ئې په ١٢٤٢ هـ لیکلی دی ! علاوه پر دغه مشهور کتاب، د سکندر نامې شرح مفتاح الکنوز، او باغ وبهار، او انشاء هم دده تألیفونه دی (٢) په پارسی ښه ادیب وو، غزلیات او قصائد لری، دغه عالم د احمد شاه بابا د عصر د اواخرو دی، نور عمر ئې وروسته تېر کړی دی

(٨٤) مولوی رفیع الدین :

د فرید الدین زوی، او د احمد شاه بابا د عصر مشهور عالم او مؤلف دی، په ١٥ د ذیحجې ١٢١٨ هـ

---

(١) حدیقه ص ١٧٨

(٢) غیاث اللغه طبع د لکهنو

په مراد آباد کښې وفات شوی دی ، د عین العلم ترجمه ، د نووی د اربعین شرح ، کنز الحساب ، تذکرة المشائخ ، کتاب الاذکار ، تذکرة الملوك ئې مشهور تألیفونه دی ، ده یو بل کتاب په نوم د « تاریخ افاغنه » هم لیکلی دی (۱)

(۸۵) ملاح فرالدین :

په قوم عرب او د احمدشاه بابا دعصر مشهور عالم او ولی دی ، چه و روسته ئې ډېر شهرت موندلی ، او د میان فقیرالله صاحب څخه ئې استفاده او استفاضه کړې وه ، لکه چه ډېر مکتوبونه د میان صاحب د مکتوبات د ده په نامه صادر شوی دی (۲)

• ملافرح الدین اخوند په ۱۱۵۹ هـ زوکړی او په عمر ۸۲ کاله په ۱۲۴۱ هـ په قندهار کښې وفات شوی او د هرات بازار پخپله جامع کښې ښخ دی ملاصاحب دخپل عصر مشهور عالم وو ، د ډېر مشهور عرفانی شاگردان او

(۱) تذکرهٔ علماء هند ص ٦٦

(۲) وګورئ مکتوبات د میان فقیر الله صاحب ،

مخلصین ئې درلوده، ده په پښتو یو کتاب منظوم لیکلی دی، چه " تعداد الکبائر " ئې بولی، دغه مصراع ئې دوفات تاریخ دی " رفت قطبِ زمین مدار زمان "

(۸٦) محمدفاضل انصاری:

دمیانِ فقیرالله معاصر اوشاگرددی، پلارئې پیرمحمد اونیکه ئې ملاالیاس انصاری دی، دخپل استاد مکتوبات ده سره ټول کړی، اود کتاب په ډول ئې مرتب کړی دی اوداپرمکتوبونه دهغه لوی عالم دده په نوم لیکل شوی دی (۱)

(۸۷) محمدعلی خان مبتلا:

دمشهددی، چه داحمدشاه بابا دجلوس په لمړی کال ۱۱٦۱ هـ ئې یوکتاب " منتخب الاشعار " کښلی دی، چه قلمی نسخې ئې په بود لینا او لاهور کښې سته (۲)

(۸۸) برهان خان:

دپښتو له لویو شاعرانو څخه دی، چه داحمد شاه بابا

(۱) وګوری مکتوبات.
(۲) دلاهور دشرقی کالج مجله.

ددغه غرومر گزیت له لاسه وباسی، او لکه‌ اور شاهنشاهان
یخپلو مفتوحه مملکتو کښې ورک سی.

د احمد شاه بابا دغه وطنی مینه او "ملی نظریه" وه، چه‌ ده دافغانستان یو مستقل دولت دپښتونخوا په غرو کښې بیا تشکیل کړ، او دا څو پېړی، تر ده وروسته پر هغه تشکیل پاته دی!

د احمد شاه بابا ژوند، ملی ژوندون وو، په عیش او او تنعم پابند نه وو، ځکه نو ده دپښتونخوا سپېره غرونه، دمفتوحه مملکتو تر عیش خوښ کړی او هغه وخت چه د دهلی پر تخت کښېنستی هم ئې خپل وطن په یاد وو، او ددغی خاوری په مینه کښې ئې خوازه اشعار ویلی دی!

د احمد شاه بابا وطنی اشعار، دومره سوزان او له جوشه ډک، او د مینې او محبت له احساساتو څخه سرشار دی، چه هر پښتون ئې په ویلو متأثر او متهیج کیږی.

احمد شاه بابا؛ د شاهنشاهی، د شوکت او عظمته سره
دهندوستان

معاصروو، د ده له اشعارو څخه ښکاره ده، چه د احمد شاه بابا دیانیپت په لښکرو کښې شامل وو، او د دغه تاریخي جنګ کیفیت ئې په شعر ویلی دی (۱۱۷٤ هـ)

برهان خان ملي شاعر دی، چه دپښتنو حماسي افکار ئې پخپلو اشعارو کښې ښه راوستلي، او د پښتنو د تو لواك دفتوحاتو په افتخار ئې خوا ږه اشعار ویلي دی.

ددې ملي شاعرنور احوال موږ ته نه دي ښکاره، فقط دغه څو بیتونه دده له منظوماتو څخه لاس ته راغلي دي:

احمد شاه باد شاه په غوره وو یله

د غزا په نیت لحه له کابله

ښځني مغولي لاللدي کړې کفارو

دا خبره مې په زړه و ګرځېدله

یا به ننګ دپښتانه بیرته په ځای کړم

یا به یایلم ګکرې. پرې باندې خپله

دا ټلك په سیند ئې دوه بله تیار کړل

بادشاه پرېوت په مانجه ئې میشته کړله

هر سیاهی ئې تر ینځو تنه کم نه وو

درو ناس دژئي بې جنګه واخیستله

مخامخ سو جنګ ئې ښځې کړ په میدان کښې

دوه زخه ئې تو پخانه و چلوله

سمن خان مؤمن خان دواړه شهیدان سول

احمد شاه دژوه ئې ستن ونړوله

اوه ورځې وه تیاره بیار نمانې شوه

دنیا هوز عږه ئې په ونو وړله

مربتې په اوردګم ناري سوري شوې

د پښتو ن توره ئې هله و منله (۱)

په دې دول برهان خان داحمدشاه بابا له ادبي معاصرینو

اورجز ویلو او حماسه ویونکو اد یبا نو څخه دی،

دار مستتر فرانسوی مستشرق وایي چه دی دنادر زوی

اودسرحدد هزاره په علاقه کښې اوسیدی (۲)

(۱) د کابل مجله ج ٦ ص ۷۳

(۲) دپښتو نخوا دشعرهار اوبهار ، دپاریس طبع ۱۸۸۸ ع

(۸۹) افضل خان خټك :

د مشهور خوشحال خان لمسی، اود اشرف خان هجری زوی، او له پلار، ه او نیکه څخه ادیب او فاضل وو، چه د احمد شاه بابا له علمی او ادبی معاصرینو څخه دی.

افضل خان خټك د پښتو دعلم او ادب په کورنۍ کښې روزلی شوی، او د پښتو ژبې له مؤلفینو څخه دی، چه په پښتو ژبه ئې «تاریخ مرصع» لیکلی او د پښتنو دانسابو او تاریخی حوادثو ښه معلومات ئې پکښې پوځای کړی دی، د تاریخ مرصع نسخې خورا نایابې دی، او فقط د انګریزی پښتو پوهانو په لاس کښېو تلی دی، چه یو باب ئې مسټر راورټی انګریز پخپل کتاب «ګلشن روه» په ۱۸۶۰ ع کال د هرتفرد په ښار کښې چاپ کړی (۱)

او دغسې هم پادری هیوز انګریز په «کلید افغانی» کښې نشر کړی دی (۲)

(۱) له یو ه تر ۵۳ مخه د ګلشن روه.

(۲) له ۲۰۵ تر ۲٤۰ د کلید افغانی دلاهور چاپ ۱۸۹۳ ع

متاسفانه ددغه نادر کتاب نوری برخی نه دی چاپ شوی، او نسخی ئې هم نه دی معلومی . دافضل خان له تألیفا تو څخه یو «علم خانهٔ دانش» (۱) دی، چه دابوالفضل کـلیله اودمنه ئې پښتو کړې ده .

افضل خان دخپل قوم خان (امیروو) کابل ته ئې هم سفرونه کړی او د (۱۱۸۳ ﻫ) کال د شعبان په میاشت وفات شوی دی، چه کاظم‌خان شیدا دپښتو نامتو شاعر او دده زوی چه په (۹) نمره کښې ئې موږ ذکر وکی؛ دده دوفات تاریخ ئې داسې پیدا کړی دی (۲)

تاریخ ئې د ارتحال وویې
خرد وماته «میاشت ده شعبان» وه

کال د رحلت ئې له مانه واروه
«بهشت ئې ځای شه دعا کوم زه»

---

(۱) دراورتی دگلشن روه دیباچه ص ۰
(۲) دشیدا قلمی دیوان چه دده کن په حیدرآباد کښې دی .

(۹۰) محمدی صاحبزاده:

د شیخ میان محمد عمر صاحبزاده‌زوی په‌قوم څوکنی او داحمد شاه بابا دعصر له مشهورو مشایخوڅخه وو، چه دننگرهار اوپیښور په خواوو کښې ئې هستو که درلوده، محمدی دپښتو ژبې خوږژبی شاعردی، چه دیوان هم‌لري اودکاظم خان شیدا سره ئې لیك درلود، چه‌شیدادخپل دیوان په‌دیباچه کښې ددغه ذکر کوی، اووایی صاحبزاده محمدی جیده طبع اونیکلی اشعار لري.

ددې شاعر له دیوانه څو بدلې په "کلید افغانی" کښې هیوز اقتباس کړی دی (۱) خلاصه محمدی داحمدشاه‌بابا دعصر له پښتنو ادیبانوڅخه ووچه تر (۱۱۵۰ه) وروسته ژوندی وو.

(۹۱) کاظم:

دپښتو له ادیبانو څخه دی، چه داحمدشاه بابا په عصر دخټکو دا کوډې په سرای کښې میشته و او اویه پښتوبنه اشعار لري، چه هیوز په کلید افغانی کښې دده له‌دیوانه

(۱) کلید افغانی ص ۳٦٦ ـ ۳۸٤ـ۳۸٥ ـ ۳۹۸

یوه بد له چاپ کړی ده (۱) او کاظم خان شیدا دده همعصر، او همنام شاعر دخپل دیوان په دیباچه کښې هم دده ذکر کوی (۲)

(۹۲) میان نور محمد نور زائی:

داحمدشاهی عصر له مشاهیر واو لو یو علما وو څخه دی، چه په طریقت او سلوك کښې د مشهور میا ن عبدالحکیم کاکړ مرید وو، او ډیر تألیفات لری، چه یو له هغو څخه (مقالهٔ عالیه) ده په تصوف کښې، او ددوی په امر د هغه عصر یوه مشهور مؤلف او عالم مرحوم ملا احمد قندهاری (و نمرهٔ ۹۳ ته رجوع) د (تعلیم السلوك) په نوم شرح پر لیکلې ده، میاصاحب په قندهار کښې په علم او زهد او تقوی ډیر شهرت درلود، او مزار قدئبی دمنا زې په کلی کښې دقندهار جنوبی خواته دی، چه (۱۰۰) قبه جگه مناره داحمدشاه بابا په عصر کښې پر جوړه شوې ده.

---

(۱) کلید افغانی ص ۳۶۷

(۲) دشیدا ددیوان دیباجه ص ۷-۸

عبا صاحب په ۱۱۷۲ ه کال وفات شوی دی .

(۹۳) ملا احمد الکوزی :

ملا احمد د اسماعیل ابدالی قندهاری زوی د احمدشاه بابا دعصر د قندهار له مشهور وعلماوو او مؤلفینو څخه او د قندهار قاضی وو . ملا احمد په عقلیه او نقلیه علومو کښې دخپل عصر اعلم وو ، او ډیر نامدار شاګردان او مؤلفین ئې روزلی او تعلیم ئې ورکړی دی لکه مشهور د قندهار محقق میراوی حبیب الله او نور (۱)

ملا احمد د قندهار په ښار کښې اوسیدی او ټول په علماء او فضلاء پر ده ټول وه ، تر اوسه د ده د علم او فضل خبری مشهوری دی .

دده تألیفونه ډیر دی ، په اکثرو علمو کښې ئې نافع کتابونه لیکلی دی ، چه له هغو څخه یو "تعلیم السلوک" شرح پر "مقالهٔ عالیه" د مولانا نور محمد ده . په پارسی رسالهٔ "کاشفه" او په عربی ئې "رسالهٔ فارقه"

---

(۱) د محقق قندهاری قلمی درسالو مجموعه ، او رجوع نمره (۱۳) ته .

په تصوف کښې لیکلی دی ، دغسې هم یو بل کتاب ئې (بیان وا فی الطوائف الصوفیه) په عربی لیکلی ، او په منطق کښې ئې دقطبئ پر میرزا باندې شرح کړې ده.
ملا احمد داحمدشاه بابا تر عصر وروسته د پر عمر ژوندی ، او په قندهار کښې دعلماوو مرجع وو ، دعید ګاه دروازې دباندې په عمومي هدیره کښې ښخ دی .

(۹٤) ملا محمد نور توخی :

ملا محمد او ر د محمد حسن زوی دعبدالحبیب لمسی نورخیل توخی له هغو علما وو څخه دی ، چه د احمد شاهي عصر په پای کښې وو ، او وروسته ئې زامن او لمسیان د تفسیر په علم او دقرآن عظیم په ترجمه کښې دعامو مرجع وه او دی.
ملا محمد نور په طریقت کښې دمیان فرح الدین (رجوع نمرهٔ ۸٥ ته) مرید وو ، له تألیفاتو څخه ئې په عربی یو کتاب "جامع السلوک" ښته .

(۹٥) دلادر نامې ناظم :

دا سړی اصلاً دخراسان ، او دیوه خراسانی ادیب

"قاسمي" له کوزني نخخه وو، چه د مشهور مستشرق پرفسور براون انګليس په قول ئې د فردوسي د شهنامي په ډول اشعار ويلي، او قلمي نسخه ئې د انګلستان د کيمبرج په دارالفنون کښې سته (۱)

د دې شاعر نوم نه دی معلوم، يو کتاب ئې د "نادرنامي" په نوم د شهنامي په ډول د خراساني افشار نادر پر شرح حال په (۱۷) زره بيته د حسين خان فراهي په امر منظوم کړی دی، چه دغه حسين خان د احمدشاه بابا له خوا د خراسان حاکم وو، دا کتاب د اعليحضرت احمدشاه په نامه د (۱۱۷۲ هـ)

دلمرين خور په مياشت پای ته رسيدلی دی.

په دې کتاب کښې د اعليحضرت احمد شاه بابا ديلرو او نيکه ګيانو کارنامي په هرات کښي ذکر شوي دي، او د احمدشاه بابا هغه لوړ اقدامات بيان شوي دي، چه د دغه نادر شاه تر مرګ وروسته وکړه، د احمدشاه بابا ستاينه داسي کوي :

(۱) د براون د فارسي ادبياتو تاريخ

کنم خامهٔ فکررا تازه سر بو صف شهنشاه نیکو سیر
جهاندار «احمدشه» سرفراز که در ها ی دلها ست بروی فراز
خداوند دولت برایرانیان در درج اقبال درایشان
بعهدچنین خسرو سر فراز (۱) برویم شدابن باب معنی فراز
(۹۶) عبدالعظیم زانی ژی .

عبدالعظیم دنورخان لـی دسوات دی ، چه په (۱۱۶۷ ه) په سوات کښي زوکړی ، او تر (۱۲۵۳ ه) ور وسته هلته مړدی .

عبدالعظیم له هغو پښتنو شاعرانو څخه دی ، چه داحمدشاه بابا په عصرکښي لوی شوی ، او منځ ته راغلی دی . عبدالعظیم دپښتو ژبی ښه شاعر ، او ددیوان خاوند دی ، په سبک کښي رحمان باباته ورته دی ، دی دخپل عصر ښه عالم هم و ، داپښتو نه دده دی :

په جهان چه ستاد حسن کاروان پربوت
له هیبته یه ګلونو خزان پربوت

(۱) نادر نامه ، قلمی

دډهلي ښار فتح کړ، اوډپښتنو پلار، په خورا عظمت او برم اوجلال هغه ښار ته داخل سو، چه پخوا هم د پښتنو په لاس کښې وو، فتح او نصرت، د هندوستان شاهنشاهي نيول خوداسې چارې دي؛ چه ضرور به احمدشاه بابا په خوښ شوی وی، مگر سره ددغه هم لکه چه د ده زړه د وطن پر غرو گرزېدی، وگوری په دغه بيت کښې د غه حالت څنگه تصوير کوی :

دزړه گل به مې له خاورو کا سرپورته
که نسيم له کوهستانه راسپېده

دپښتو نخوا دغرو نسيم اونری وږم ديوه پښتون گله هېرېږی؟ نواحمدشاه باباچه هم پورشتني پښتون وو، تل په پردېسې کښې د وطن په ياد ژړيده، بولحای دغه دوطن دمينې دزړه لمبې په دې ډول ښئی :

دزړه فرياد مې له جدا بيه اورمې ورك نشي داشنا بيه
چه پروطن وی زړه څه قراروی يم بې طاقته په پردېسه

چه داستا ښکلی ګلشن ئې په نظر شو
عندلیب له محبته حیران پر بوت

تورد ستر ګو می په د ېره ژړ ا سپین شو
ژړ هانه وته می تاو د هجران پر بوت

خدای دې مرګ کاندي ، پلمه یه « عظیم » باندې
چه له لاسه ئې د صبر میزان پر بوت

(۹۷) ملاز بردست :

له هغوپښتنو ادباوو څخه دی ، چه د احمد شاه بابا په عصر کښې ژوندلی شوی دی ، دی د کرم خان زوی د جلال لمسی او په قوم کاکړ وو ، چه دقندهار په ښاو خوا کښې اوسېدی . ملاز بردست وروسته په (۱۲۲۶ ه) پوپښتو کتاب « روضة النعيم » په لندمثنوی نظم کړی ، او دده اشعار دینی او اخلاقی رنګ لری ، دی وایی :

من لم يظلم لم يظلم

څوك چه ظلم پر چا نکړی کله ظلم څوك پر ده کړی
چه بد نکړی بد نه مومی نیکان کله بدی مومی

کښته خپله هر څوك لوكا   خپله کړلي هر څوك درو كا
نیکو كاره نیك رفتار کړه (۱)   اد هر چا نیکي اختیار کړه

(۹۸) اخوند گدا :

اخوند گدا د پښتو ژبې یو مصنف او شاعر دی ، چه داحمد شاه بابا په زمانه کښې ژوندی او ده یو کتاب چه « نافع المسلمین » نومیږی ، منظوم کړی دی .

اشعار ئې د ېر دیني او اخلاقي دي ، تر (۱۱۷۲ هـ) پوری لا ژوندی وو ، یو د غزلو مستقل دیوان هم لری ، دا رباعي دده ده :

دسحر چر گه خوږ شي په کومی
چه تا نارې کړې دلبر مې درومي
نومې دلبرځی بل زانه زده وري
زړه مې بدا وړی چه دلبر نومي

(۹۹) قاسم علي افریدی :

داحمد شاه بابا دعصر یو مشهور پښتون ادیب دی ،

(۱) روضة النعیم - قلمي

چه د (۱۱۵۰ هـ) تر (۱۲۰۰ هـ) پورې ژوندی وو راورتي مستشرق ليکي، چه دهنديه فرخ آباد کښې زوکړی دی، بدانگر بزی او تورکی ژ به هم پوهېدی او هغه وخت چه انگر بزان لمړی، پلا هند ته را غله، نوده به يوه قصيده کښې دغه حال داسې تصوير کړی دی.

اصارا په هندوستان حکومت کاندی

چرته ولاړ هغه ځوانان شمشير نگی

بقالان وه سپاهی په هندوستان شوه (۱)

دروبزه کاندی اسراف چنگی چنگی

(۱۰۰) مياعمر څو کښنی:

دامشهور شاعر او عالم او روحانی سړی د احمد شاه بابا معاصر وو، دی دپښتو رپه څو کښنو کښې اوسېدی، او احمد شاه بابا ددده سره علمی اوروحانی روابط دراوده، هره پلا چه به احمد شاه بابا پر دغه لارهند ته تی، دده سره به ئې ملاقا تو نه کول.

(۱) دمستر راورتی دپښتو گرامر مقدمه ص ٤٦

میا عمر علاوه پر نورو تصانیفو یوه د پښتنو اقوا مو شجره هم په پښتو منظومه کړې ده (۱)

(۱۰۱) مسعود گل یاسنی:

د پښتوژبې ښه شاعر، او د احمدشاه بابا له معاصرینو څخه دی، دی د میاعمر څو کنې سره ډېر ارادت لرلی، او د هغه مشهور روحانی لحنی مناقب ئې په پښتو ژبه په خورا سلاست منظوم کړی دی، چه یوه نسخه ئې د لندن په موزیم کښې سته (۲)

(۱۰۲) عبدالکریم کاکړ:

د قندهار له علماوو څخه و، چه په (۱۱۰۱ هـ) زوکړی، او په (۱۲۳۵ هـ) چه دځلور اتیا کالو و، په قندهار کښې وفات شوی دی، ده دعربی عین العلم ترجمه په پښتو نظم د «زین العلم» په نامه کړې او په (۱۲۳٤ هـ) ئې ختم کړې ده، هلته وایی:

---

(۱) صولت افغانی (۲) گلشن ستان افغانی ص ۸۳

د ښه خوی ګڼه ده ډېره ... له ګڼمڼو ترا ند تېـره
هغه څوك چه اخلاقي وي ... دهغـه نوم به بـاقي وي
د چا اخلاق ښه نه وي ... دهغه به ژوند ښه نـه وي
دا سلام خو ښه اخلاق دي ... چه په درست ادیا نو طاق دي
دا سلام دين دي ر اغـلی ... پيغمـبر دی پـاڅـښـدلی
چه پوره کـی ښه اخـلاق ... اوپر ځـای کي دامينا ق
چه " اني بعثت " وروره ... " لا تمـمـم " هـم ګوره

احمدشاه بابا داروپائی او نورومؤرخینو

په نظر کښ

لاندی اندلند داروپائی او نورومؤرخینو او لویومستشرقینو نظریات نسبت واحمد شاه بابا ته لیکو چه هغو څنګه یلی دی ؛ دمشرق وسطی په تـاریخ کښ خودده منزلت اوعظمت ښکـاره دی؛ بدهنه ده چه داروپـا د محققینو په افکـارو هم څه نه څه خبرشو :

دار وباهشهور پښتو شناس ایچ ،جی،را ورټی چه
داعلیحضرت امیر دوست محمد خان په عصر کښې ژواندی وو،
بخپل پښتو ګرامر کښې داحمدشاه بابا دبر اشعار دمثال
او سند په ډول ذکر ، او وایی :

« احمدشاه ابدالی ، ددرانو دسلطنت لوی مؤسس ،
او دپانی پت دمیدان لوی بریالی وو ، اشعار ئي یوه عشقی
د تصوف پیرایه لری ، چه ډېر داحترام وړ دی(۱) »

مستر فریر فرانسوی مستشرق لیکلی دی : « احمدشاه بابا
په ښند نه او سخاوت داسې کارونه وکړه ، چه یه بل ډول
ګران وه »

کلنل جی ، بی ملیسون **G. B. Malleson**
انګلیسی مورخ دافغانستان په تاریخ کښې لیکی
« احمد شاه یو اتحادی حکومت « فیوډل سیستم » جوړ کی ،
د ملت سرداران ئي پر کارونو مقرر کړه ، او له پښتنو
څخه ئي دا خواست وکی ، چه « د خدای د پاره ننګ

(۱) دپښتو ګرامر دیباچه طبع د کلکتي ۱۸۵۶ ع

وکړی، او یو موفق شی (۱)»

مسترمکمن Macmun انګلیس پخپل تاریخ کښې د احمد شاه بابا فتوحات دامپراطور افغان په نوم په ښه ډول ذکر کوی، او دده فتوحات په ښه ژبه ستایی (۲)

د فرانسه معروف مؤرخ او فیلسوف ډو کټور «ګوستاولوبون» لیکی:

«د مرهټا او ملا د پانی پت پر میدان په ۱۷۶۰ع کال پښتنو (احمد شاه) ورماته کړه، او دوه لکه لښکرئې ورقتل کې، اوله زورهئې وا چوله (۳)» مستر اې مارسډن انګلیسی مؤرخ لیکلی دی:

«احمد شاه په آسانی د ډهلی پاچا سو، او لکه محمود غزنوی، او محمد غوری څوواره ئې پښتانه پرهندوستان

(۱) د ملیسون انګریزی د افغانستان تاریخ له قدیمی زمانې د ۱۸۷۸ع ترځنګه ۲ طبع د لندن ۱۸۷۹ع

(۲) افغانستان له دارا تر امان الله تألیف د مکمن طبع د د لندن ۱۹۲۹ع س ۶۴-۶۷

(۳) تمدن هند طبع د آګرې ۱۹۱۳ع س ۱۶۳

راوبهول او د مرېټانو دوه لکه لښکر ئي ووژل (۱).

سر جان ملکم انگلیسی مؤرخ لیکی:

« احمد شاه څو واره پر هند لښکرو کښ، هروار ئي بری ومونډ، ده د قوم د فکره سره سم حکومت کاوه، ټوله ملت په احترام ورته کتل، د هندوستان او افغانستان لوی فاتح دی، مرېټا نو ته ئي لوماته په پانی پت کښې ورکړه (۲)

گرانټ ډف انگلیسی مؤرخ لیکی:

« د پانی پت جگړه د هندوستان د مهابهارت تر جگړې وروسته لوه جگړه ده، په دې ورځو کښې (احمد شاه) دوه لکه مرېټان مړه کړه، او فقط شپږمه برخه ئي په ژوند وتښتید له (۳)

(۱) تاریخ هند ج ۲ ص ۲۶۷ طبع د ۱۹۲۸ کلکته

(۲) تاریخ سرجان ملکم ج ۲ ص ۱۲۷ بمبئی ۱۳۲۳ ه

(۳) هسټری آف دی مرهټاز

علاوه پردغو ځینو نورو ددې عصر مؤرخینو داسې لیکلي دي :

علامه شکیب ارسلان لیکي :

" د احمد شاه بابا د مخه د هندوستان اسلامي دولت په خطر کښې وو، په ۱۷۶۰ ع چه احمد شاه د هلي ونیوله نو هندوانو لکه د غزنوي یا غوري حکومتو په ډول د هندیونوی دولت و باله، له هری خوا ئې مقابله ورسره وکړه، مګر ده د پانی پت پر میدان په (۷) د پلا بر ۱۷۶۱ ع لکه پخوا بیرته اسلام ته بری ورکی (۱) ".

علامه فرید وجدی د مصر مشهور عالم لیکي :

" احمدشاه بابا پر هغو مرہټا نوچه تیموری شاهان ئې عاجزه کړی وه بشکاره بری وموندلی او لویه ماتهئې ورکړه دی زړور او پوه، او عادل او زړه سواندی او حازم سری وو، پښتنو لکه مهربان پلار داسې باله، او دبابا لقب ئې ورکی (۲) "

(۱) حاضر العالم الاسلامی ص ۳۴۲ ج ۲

(۲) دائرة المعارف دفریدو جدی ص ۸۴ ج ۶

علامه سید سلیمان ندوی د هندوستان مشهور محقق لیکی:
" احمد شاه ذاتاً اوی او لوالعزم، او تجربه کار او فاتح سپه‌سالار وو، اما لکه نور فاتحین په انتظام نه رسیدی، د هندوستان علما ئان پر دغه دده ډیر ممنون دی، چه مرییان ئي له شمالي هنده وایستل، (۱) »

داحمدشاه بابا کلام او مستشرقین

په اروپائي مستشرقینو، او د مشرق دربوبه پوهانو کښي مستر راورتی Raverty انګلیس خو را مشهور، او دی ژبی لوی خادم دی، ده د پښتو ژبی دوه مهم کتابونه نشر کړی دی، یو کتاب ئي " ګلشن روه " دی، چه په ۱۸٦۰ ع ئي د هرتفرد په ښار کښي په حروفی طبع، چاپ کړی، او د پښتو ژبی د (۱٦) جلدو زړو قلمی آثارو څخه ئي انتخاب کړی دی، په دغه کتاب کښي (۱۲) مخه داحمد شاه بابا له دیوانه نقل شوی دی، او دا ورقی

(۱) دعلامه سید سلیمان ندوی یاد داشتونه

احمد شا بابا دوطن په حب کښې یوه خوږه او بلیغه بدله و یلې ده ، دا بدله دده دوطن خواهی احساسات ښه تصویر کوی ، او دده دوطن غوښتلو فلسفه ځني څرګندیږی!
دپښتنو دادب په تاریخ کښې دوطن دمینې اشعا ر ډېر ، او خو را غوره دی ، یوه لوبرخه د پښتو ادبیاتو دوطن په ستاینه پورې مخصوصه ده (۱) مګر داحمدشاه بابا دغه یوه بدله دیوه لوی دیوان قیمت لري ، او تو له وطنخوا هانه جذبات ، اودوطن دساتنې حماسي احساسات ئې پکښې پوځای کړی دی ، دغه بد له موږ دلته را نقلوو:
احمدشاه بابا وېنې چه ددې پاکې خاورې مینه د پښتنو په زړه کښې څو را ټینګه ده ، ولې چه د پښتنو ښکلې او ګلالې ځلمې تل داحمدشاه بابا په مشرتوب دده ترجنډې لاندې ددې وطن دساتنې ، او دعزم او جلال دلوړ و لو د پاره و لا ړ وه ، احمد شاه بابا دپښتنو ځلمو دغه وطن خواهانه حال داسې بیانوی :

(۱) دپښتو پر وطنیاتو باندې یو مفصل مضمون سره لهٔ ښو ښو نمونو د کابل دمجلې د (۷) جلد په شمار و کښې لیکل دی ، شائقین دې هغه و لولي .

احمدشاه بابا دپښتو يو ښه شاعر ګڼي (لکه دمخه چه ذکر شوه)

بل کتاب دراورتي دپښتو ضخيم ګرامر دی، چه په ۱۸۵۶ع په کلکته کښې چاپ شوی او په دغه کتاب کښې را ورتي دېر داحمد شاه بابا اشعار دسند په ډول ذکر کوي.

پادري هيوز انګليس TheRend.T.P. Hughes په کليد افغاني کښې چه په ۱۸۹۳ع په لاهور کښې چاپ شوی دی، داحمدشاه بابا له ديوانه ځني بدلې انتخاب کړی دی.

اوعلاوه پر دغه دار مستتر j.Darmesteter فرانسوی مستشرق چه دپښتو په ادب کښې ئې پلټني کړي دي، احمد شاه بابا دملي شاعر په حيث پيژني.

پارسي اشعار

احمد شاه بابا که څه هم پښتون وو، مګر په پارسي او عربي کښې ئې هم ښه لاس درلود، ويل کيږي، چه ده يو

دافغانستان تاریخ په‌پښتو لیکلی، اوپه پارسی هم داشعارو دیوان لری، مگرافسوس چه ورك دی، دغه دوه بیتونه په پارسی وده ته منسوب دی (۱)

ما به صلحیم و فلك دربی جنگ است اینجا
دل ازین حادثه بسیار تنگ است اینجا

ما تباهی زدگانیم درین بحر فنا
تختهٔ کشتی ما پشت نهنگ است اینجا

دغه یو بیت هم داحمدشاه بابا په‌نوم اروېدل شوی‌دی، چه‌دده دپاچهی اصول اودعدالت افکار ښه‌ څرگندوی:

ای وای برامیری کز داد رفته باشد
مظلوم از در او نا شاد رفته باشد

په‌دې مطلع احمد شاه بابا دخپل معاصر پارسی شاعر شیخ علی حزین ددې مطلع استقبال کړی‌دی، مگرپه‌مقصد کښې زموږ دپلار بیت ډېر لوړاوقیمت لرونکی‌دی حزین وایی:

(۱) مجلهٔ کابل ج ۸ ص ۱۵۲

ای وای بر اسیری کز یاد رفته باشد
در دام مانده باشد، صیاد رفته باشد

د احمد شاه بابا د دغی بدلی نور بیتونه چه پخوا می
از ویدلی وه - له باده وتلی دی -

ستاد عشق له وینو ډک سوه ځګرونه
ستا په لاره کښې بایلي ځلمي سرونه

احمدشاه بابا ګوري ، چه دد مزره ځنګه په خپلو خاورو، او خپل وطن پوري تړلي دي ، نو هر وخت د وطن په بیلتون کښې ځلیلا ند ، او په هسته ګه کښې ئې خوښي او ښاد دي

تاته را شمه زړګي ځما فارغ شي
بې له تامې اند ښنې دزړه ما رونه

احمد شاه بابا ، که څه هم د پښتو نخوا شا و خوا ټوله مملکتونه ونیول ، او د پښتنو زا ړه مفتوحه مما لک ئې بیر ته لاس ته راوسته ، مګر هر وخت چه پخپلو مملکتو کښې ديوه بريالي شاهنشاه په ډول ګرزېدی ، هیڅکله ئې دخپل وطن ښکلي باغونه ندي هېر شوی :

که هر څو مې ددنیا ملکونه ډېر شي
ځما نه هېرنشي داستا ښکلي باغونه

هغه وخت چه احمدشاه بابا دډهلي دشاهنشاهي پر تخت کښېنوست ، دهغه ښکلي اوزیبا ښار په شاهي ماڼیو

او باغونو کښې هم ددې څخه دخپل وطن دغرو ښایسته او زړه وړو نکې څوکې هېرې نشوې ، او داسې ئې د وطن په مینه کښې ږغ وکی :

دډهلي تخت هېرومه چه رایاد کړم
ځماد ښکلی پښتو نخوا دغرو ، سرونه

ددغه وروسته نوز موږ ښاغلی ننګیالی بریالی پلار ، د پښتنوالی او پښتو دیر تم او برم په افتخار کښېوزی ، دخپل توریالی ملت په توره او پښتنوالئ فخر کوی او ویادی ، نو وایی که ښتا نه اوزه د مېړانی توره وکاږو ، او د پښتنو دزاړه اوتاریخی عظمت په یاد ، بیا شاو خوا وګورو ، او به د شیر شاه سوری ، اوسلطان حمید لودین رونبې دورې بیرته نوی شی ، په دغه دول د احمد شاه بابا په همت او ننګیالی توب او پښتنواله دغه خبره ددې ثبتیا شوه ، او د وطن تېر عظمت ئې په خورا مینه بیرته وکا ته .

د رقیب د ژوند متاع به تار په تار کړی
چه په تورو پښتنا نه ګا ګذا رو نه

د « فرید » او د « حمید » دور به بیا شی
چه زه وکا ندم پر هر او ری تاختو نه

د دې بدلی په پای کښې وطن ته داسی خطاب ، او د مینې
د مینې داستان ختموی :

که تمامه دنیا یوخوا ته بل خوا یې !
زما خو خونې دی ستا خالی تش د ګرو نه

« احمد شاه » به د غه ستا قدر هیر نکا
که ونیسی د تمام جهان ملکو نه

داوه زموږ د بابا ، د وطن د مینې ، او پښتنوالی د حب
احساسات ، چه لنډ مو ولیکله .

د احمد شاه بابا د وطنیت فلسفه

د وطن مینه په انسانانو کښې طبیعی ده ، د هرچا خپل
کورا و کلی خوښ وی ، پښتنو په یوه متل کښې د انسان

د غه اجتماعی جذبه ، ښه تصویر کړي ده چه وا يی
« هرچاته خپل وطن کشمير دی » د وطنيت عنعنات او
جذبات په انسانانو کښي خورا زاړه دی ، د تمدن په
تاريخ کښي د وطن تعريف داسی کيږي : تېرو خلقو
وطن هغه ځکه بلله چه پلار او نيکه ئي پکښي اوسيده ،
اوهديره ئي هغه وه ، د کورنۍ روايا تو يوه توته ځکه
دوی ته مقدسه کړي وه چه «وطن» ئي بلله (۱) په
زاړه يونان کښي «وطن» يوه مقدسه کلمه وه ، چه په
دينی شعب ثړوني گڼه بلله ، د يونان مشهور فيلسوف
افلاطون ، وطن خپل روزونکو باله او خپل ژوند ئي
په وطن پوري مربوط گاڼه ، سقراط د ډيری وطن
خواهۍ څخه ځان دوطن د قوانينو په احترام کښي
قربانی کی (۲)

په اجتماعی پوهانو او هغو عالمانو کښي چه د انسانانو

(۱) د فوستل دوکولانژ فرانسوی (۱۸۸۹ـ ۱۸۳۰ع) د تمدن تاریخ
(۲) اصول تمدن

(۱)

احمد شاه بابا

ادیب ، شاعر ، مصلح ، مفکر

پرزوندون څېړنې کوي . د برو د وطنيت پر فلسفه باندې بحثونه ليکلي دي ، چه څنګو دولت او حکومت د وطنيت اساس ګڼلی او د دولت مرکز ، د وطن مرکز بولی (۱) مګر دغه د وطنيت سياسي نظريه ده ، نوی اجتماعي علماء چه د وطنيت فلسفه د اجتماعي خوا پلټي ، وايي چه :

« وطن د پلرونو او نيکونو د ژوندون ښکاره کونکی او د اجتماعي اساسانو ټينګونکی او اصل دی (۲)

بوبل اجتماعي عالم وايي :

« انسان لمړی د خپلې مور سره مينه لري ، دغه مينه وروسته د پلار او نورو خپلوانو سره نښلي ، له خپلوانو څخه قبيلې او ينبت ته څي ، او لکه يو دائره په افقي ډول خپرېږي ، په ويښو او روحي عواطفو ګډېږي ، څو چه د « حب وطن » تعور سره پېږي ، نو د مور او پلار مينه د وطنيت د مينې اساس دی ؛ تر دې اندازې چه د وطن کلمه په څنو

(۱) وګوري د ابن خلدون مقدمه ص ۹۶ طبع د مصر

(۲) د بو کتور ګوستا ولو بون کلمات ص ۰ مصر طبع

اروپائی ژبو کښې د"پلار » له کلمې څخه جوړه شوې ده
(۱) مثلاً د لاتینی په ژبه Patria ،
یا د جرمنی Vaterland وا فرلیند یا دا انګلیسی
Father land (۲) ، په دې دول نو په اوسنی علم
الاجتماع کښې "وطن هغه خاوره بولی چه نسبتاً طبیعی
حدود لری ؛ او خلق یکښې هستیږی چه دوی خپل دودونه ؛
مذهب ، ژبه ؛ حکومت او یو شانته اجتماعی ژوندون لری
(۳) » داخو لنډ هغه نظریات او آراء وه ، چه دوطنیت ،
پر فلسفه په اجتماعی علومو کښې څرګند شوی دی او س
به نو را سو چه ادباء او شاعرانو پر وطنیت باندې څنګه
افکار ښکاره کړی او څو دلی شوی دی ؟ څنې مفکرین
او ادباء دوطنیت فلسفه پر اجتماعی ژوندون بناء کوی یعنی
دوطن سره مینه لری ، له دغه یلوه چه هلته ددوه خوار ه
خپلوان او زړه ته تیر میشان سته ، نو که په وطن کښې دغه

(۱) په پښتو وطن (مینه) بولی ، چه ریښه ئې هم (مینه) یعنی عشق
او محبت دی (۲) علم الاجتماع د نقو لاحداد ص ۲۵۷ ــ ۳۳۸

اجتماعي رابطه وشليږي، يعني دچا خپلوان اوياران هلته
نه وي، هغه وطن دميني اومسرت ځاى نه، بلكه دناوړين
اوو ير سبب گرزي، دعربو يو شاعر دغه فلسفه په يوه بيت
كې داسي ښيي:

ومن مذهبي حب الديار لاهلها   وللناس فيما يعشقون مذاهب

« يعني هر څوك په مينه كې بيلي لاري لري، زه خو وطن
دوطن دخلقو دپاره خوښوم »

دعربو يو بل مشهور شاعر لبيد بن ربيعه هم هغه
وخت چه دزړو يارانو پر كلي اووطن راځي، نو دميني
اومسرت پرځاى ئې له ليدلو څخه وحشت اودهشت مومي،
ولي چه دده خپلوان اومينان هلته نشته، نو دي هم شرافت
دمكان له مكينه بولي او وائي:

عفت الديار محلها فمقامها
بمنى تأبد غولها فرجامها

يعني « ديارانو دنگ په سبب په "منى" كې اوس
"غول" او "رجام" چه دوى دهستو گې ځايونه وه، وحشت

زباتوی (۱) » په‌دغه ډول دعربو دغه ادباء ، دو طنیت دمینی اساس پراجتماعی مینه ږدي ، سعدی د پارسو مشهور ادیب‌هم په‌وطن کښې دحسرت ژوندون نه‌خوښوي، لکه‌چه‌وائی :

سعدیاحب وطن گرچه‌حدیثی‌است صحیح
نتوان‌مرد بحسرت که‌من آنجا زادم

په‌پښتنو شاعرانو کښې هم‌څښې ادباء دو طنیت دغه فلسفه مني، یعنی خپل‌وطن دخپلوانو اویارانو دپاره پر گران دی مثلاً :

وطن د یار په ستر گو ښه دی :
چه‌جانان نه‌وی ښه‌وطن څه‌بې وطنه!

عبدالرحیم هوتك وائی :

شرافت د مکان تو له په مکین دی
بې‌مکینه‌څه‌یه کاردی، تش دیار ؟

دپښتنو فیلسوف شاعر دپښتو پلار خو شحال خان ختك

هم داجتماعی مفکر ښواو پوهانو په ډول وطن نه ګوری ،
اوپراجتماعی فکر خپله فلسفه دا سی ښئیګوی :

څه بلا د خدای ده دوطن جلا کېدل
وروښه عزیزان خو ښیان وبله بېلېدل

په دې ډول زموږ دمشرق ادیبانو او مفکرینو دوطن
دمینی فلسفه له اجتماعی یا سیاسی پلوه ټېو ولې ده ، البته
دغه علل تو له هم دوطن دمینی پها حساس ، اود خپلی
خاوری په محبت اوعشق کښې برخه لری ،مګرداحمد شاه بابا
فلسفه له دغو افکارو څخه بېله ده ، ده که څه هم خپل
وطن ، د پلار اونیکه هدیره ، او خپله خاوره په تنقاضا
د ملیت دا شتراک او خپلو ی ګرانه ګڼله ، مګر د ده
د وطنیت فلسفه تر کلیه د " حب الدیار لا هلها "
ډېره لوړه ده ، یعنی یوازی پر اجتماعی ژوندون
او اشتراک دمنافعو نه بنا کېږی ، بلکه دا وېلای سم ، چه
احمد شاه بابا خپل وطن په هغه علمی تعریف چه دمخه
موږ وطن دباره وکړ ، تو له پخپلو طبیعی حدو دو خونې

درلود ، امادامینه اوعشق بالذات ددغوخاور وسرمو و، یعنی پرعللو اواسبابو مبنی نه و و ، بلکه یو رشتنی مجرد اولوړ عشق وو ، چه ده دخپل وطن سره درلود ، ځکه تودی ځانله یوه بېله اومجرده دوطنیت فلسفه لری ، او هم دغه سبب وو ، چه احمد شاه بابا د شاهنشاهۍ ترګټلو اودشاو خوا دېرو ملکوتر نیولو وروسته (لکه تورپښتانه شاهنشاهان) وطن اوخپل مرکز هېرنه کی ، او افغانستان ئې پخپلو طبیعی حدود کښې وساته .

په شاو خواودانو ملکو او ملکو کښې که څه هم احمد شاه بابا ، دشاهنشاهۍ لاس درلود ، مګر بیا هم دی دهغو ځایونو عیشو او دډهلی دمانیو عشرتو دخپل غره اوخپلی خاوری له یاده نه وېوست ، اوخپل مرکز ئې تریایه نه پرېښو ، ځویه دغه خاو ره کښې مړ او دلې ښخ شو .

داخو د احمد شاه بابا د وطنیت یوه مجرده او خورا

يوازې ئې د ب رانو اوخپلوانو دپاره و طن نه يادېدئ ،
او دوطنيت فلسفه ئې يوا زې داجتماعي او سياسي پلوه
نه وه ، بلکه خپله مينه له دې جهته پر کرا نه وه ، چه
دده مينه وه وبس .

احمدشاه بابا دغه دوطنيت خپله ټينګه اولوړه فلسفه
چه زما به خيال دوطن دمينې هغه خوړ الوړه پايه ده ،
په يوه بيت کښې داسې ښکاره کوي :

که تمامه دنيا يو خوا ، ته بل خوا يې !
زما خوخوښ دې ستا خالي ټش ډ ګر ونه

وګورئ احمد شاه بابا وطن ته خطاب کوي ، چه که
توله دنيا (يعنې توله هغه اجتماعي اوسياسي اونور عوامل
چه دوطنيت فلسفه په علم الاجتماع کښې پرو لاړه ده) سره
يوځاى شي اوپريوه خواوي ، اوفقط دوطن ټش اوخالي
ډګرونه پربله خواوي ، دى به وطن پرغوره کړي ،
او ددنيا شاهي اوخوښي ، اوعيش وعشرت او دخپلوانو

خپلوی، او دیارانو آشنائی په توله دده په لارکښې پر پېږدی:

« احمدشاه » په دغه ستا قدر هېرنکا

که ونیسی د تمام جهان ملکونه

داحمدشاه باباد غه دحب وطن، او دمینی دمینې لوړه د غوره تشه دخولې خبره نه ده، بلکه دغه عملاً هم ښکاره او ثابته شوې ده:

ځکه چه ده دهندوستان دښوسوو کالو دشاهنشاهی مرکز دهلی ونیولی، ترخیوا او بخارا پورې ئې فتوحات وکړه، خراسان ئې لاس ته راوست، دغه ځایونه دپښتو نخواتروچو غرواودښتو خورا ښه وه، هلته ده ته شاهانه سامان موجودوو، مګر ده وطن هېر نه کی، اودخپلو خاورو سپېره ډګرونه ئې دډهلی پر تخت اومانیو خوښ وه!

نولکه دده دوطنیت فلسفه چه پخه او محققانه وه، هغسی ئې عملاً هم دحب وطن مراتب ډېر لوړ وه.

احمد شاه بابا او وحدت ملي

احمدشاه بابا دملت په درد؛ خبر يو سړى وو، ده ليدلى وه چه هر وخت دافغانستان ملت تر يوه جنډى لاندى دملي وحدت په سيورى کښې ټول شوى دى؛ هغه وخت نو دغه ملت دلوړتيا او نيکمرغۍ په آسمان لکه لمر داسې ځليدلى او هرى خواته پرېالى شوى دى! احمدشاه بابا پوهاند يده او بياغلى پوه مشروو، ده ته ديښتنو د تاريخ لوړى ژورى ټوله ښکاره وې! نوځکه دغه تنگيالى او پريالى پلار دملت دوحدت په لار کښې ډېرز يارو کښل، ده د افغانستان هستېدونکى بې له امتيازه خپل زامن گڼل، او ملت هم دى «بابا» باله؛ داحمدشاه بابا په لوړو کارنامو کښې دافغانستان دخلقو «ملي وحدت» دى، چه ده وارداو لس په يوه نامه سره ټول کې، او دهغو تفرقو او جگړو څخه چه دغلجي اودراني؛ يا پښتون او تاجيک په منځ کښې وې، وئې ژغورلى.

کهموږ دافغانستان په تاریخ کښې پلټنه وکړو، دا به راښکاره شي، چه د احمدشاه بابا دغه «دملي وحدت» فکر خورا پوخ فکر وو، او ددهٔ تولهٔ بري او فتوحات هم ددغه ملي وحدت په برکت موندهشوه.

دافغانستان ملت، چه هروخت دملي وحدت لاس سره ورکړی دی، نوئې ددغه په برکت دهر سعا د توله نصیب شوی دی، دغزنوی شاهنشاهانو پهوخت کښې چه د زا بلي محمود پهمجاهدت دافغانستان ملت دوحدت اویووالي نعمت وموندی، نوهغه وو، چه دګنګا لهغاړي بیاد دجلهاو فرات ترغاړو پوري خلقو دغزني تربیرغ لاندیژوندون کاوه، اوددې وطن برم هري خواته موجود وو، تردې اندازې چه دغزني دشاهنشاه محمود زوی سلطان مسعود چهدخپل پلار لهخواه دهرات دخواوو نائب الحکومه وو، غوښتهئې چه توله ایشیا دغزني تربا چهي لاندې کي، او ولاړسي بغداد هم ونیسي، چه توله داسلام دنیا، د پښتنو تر بیرغ لاندې په سواني ژوندون وکي، مګرافسوس چهدغهلوی

لمړی-وینا

داعلیحضرت احمدشاه بابا، لنډ سوانح، په دمخه یانو کښي پښتوته وړاندی شوه، اوس زه غواړم چه د احمد شاه بابا پر شاعري اودده پر وینا باندی څېړنه وکړم، اودی دیوه مقتدر او مغلق شاعر، یوه عالم، بصیر اجتماعی سړی، محقق فیلسوف، ستر ګه ور متصوف په ډول در وپیژنم، ځکه چه دی تراوسه فقط دیوه نامتو جهانګیراو فاتح، او حربی سړی په ډول پېژندلی شوی دی.

زه به په لاندی لیکوکښي دده پر علم، ادب، سیاسی او اجتماعی افکارو، او فلسفی اوعلمی مقام باندی تبصره ولیکم، او په هر ځای کښي به د دده وینا، دمثال او برهان په څېر دروړاندی کړم، ښایی چه دپښتنو ددغه لوی اجتماعی مصلح، اوښاغلی برېالی، د پلار توب حقوق، څه نه څه پر ځای شوی وی، دادی چه خم اصل مطلب ته:

عزم سره دده پلار په غزني کښې وفات او د پښتنو د ملي وحدت رسېدلی بیا و بشلېده (۱) تردغه وروسته هم دپښتنو دغوري، سوري، لودین، هوتکو شاهنشاهانو فتوحات تو له دملي وحدت په برکت شوي دي .

احمدشاه بابا چه دپښتنو پاچاشو، دده لمړی کار دغه وو، چه دافغانستان ټو له ملت او هستېدونکي ئې سره راټول کړه . او دوی ئې ټو له بې له کومه امتیازه او بېله کومه فرقه ژامن وبلل، هغه وو، چه ددې ملت بیرته د "ورور گلوی" لاس سره ورکې، او دخپل مهربان او خوا خوږي پلار په هدایت ئې بیر ته خپل بابللي مجد او برم لاس ته راووست .

د احمدشاه بابا دملي وحدت وصایا او هدایات چه ډېر قیمتي دي، دده په کلام کښې په ښه ډول ذکر شوي دي، په دې پېړۍ کښې چه زموږ د تجدد او نوی نهضت پېړۍ ده

(۱) وگورئ تاریخ بیهقی ص ۷ طبع دکلکتې، دراثل ایشیاتک سو سا ئتی له خوا .

ده، موږ ته ښائي چه د دغه لوی پلار نصائح بیا عملی کړو، او په ښې غوږیزي وا ر وو .

احمد شاه بابا و خپلو زامنو او ګران اولس ته د ملی وحدت درس، د ملی عشق له سر چینې څخه ورکوی، هغه وخت چه د عشق او مینې اور په زړه کښې بل سی، د غه «د ملیت مینه» تو له افراد د سری په نظر کښې بې له امتیازه بوش کوی، او ټولو ملی ورونو ته په یوه سترګه ګوری:

قافله د عشق راغلې له کمه خوا ده
پرزړ ګی باندی میشته، کاڅه غوغا ده

د ملیت د عشق جوبه چه د زړه پر کور کښته سی، په هغه زړه کښې ټوله د ملیت ارکان ځای نیسی، او دملت ټوله لوی او واړه بېله امتیازه یکښې منل کیږی، او په یوه ډول مینه او محبت ور سره کیږی، ځکه نو احمد شاه بابا هم د طوائفو تقسیم، او د قبامو بېلوالی په یوه ملت کښې فقط د (انا جعلنا کم شعوبا وقبائل

لثمارفوا) په ستر که وینی ، او دده په صائب نظر کښې هغه څوك محترم او ښه بلل کیږی ، چه وجامعي ته مفیدوی ، لکه نو وائی :

توله یودی که غلجی د ی که اودلی

ښه هغه چه ئې د زړه ښیښه صفا ده

د احمد شاه بابا توجه معنویاتو ته ده نه مادیاتو ته ! یعنی د انسان د پاره د شرف او لوړ تیا مقیاس نه قومی امتیاز ، کښی ، او نه ظاهری کالی او لباس ، بلکه دده په نظر کښې مېړه هغه دی ، چه په اجتماعی ژوندون کښې ئې وجود ملت ته ګټه رسونکی وی ، او د ښو اخلاقو او مفیدو عملو نو خاوند وی :

چه عمل ئې د نیکۍ وی مېړه هغه

که اغوستې ئې ګدله د خمتا ده

تر دغه وروسته چه مهربان پلار ، خپلو زا منو ته د ملی وحدت او د انسان د حقیقی امتیاز او لوړ ثوب

اصول وښوول ، اوس نو تولو ملت ته دوېښتوب او اتحاد
زغ کوی ، او دوی د ملي وحدت خوا ته را بولی ، چه
تول په گډه د ملي لوړتيا د مېندلو د پاره زيار وکاږی ،
او د ورور گلوۍ لاسونه سره ورکی :

پښتانه دی تول لاس سره يو کاندی
چه مو نن غزا هر لوری شاوخوا ده

د غه و د احمد شاه بابا د ملي وحدت زغ ، چه
موږ اوس په د غه پېړۍ کښې د پښتنوغوږونه ورساوه ،
ځکه چه اوس تر پخوا لا ډېر موږ وملي وحدت ته اړ او
محتاج يو .

پښتانه بنا يی چه د خپل تاريخ د غه مشعشع عصر ونه
تل په يادو لری ، او د « ملي وحدت » په ښکاره اولويو
گټو پوه سی !

او په د غه وپوهيږی که سلطان محمودو ، که غوری ،
که لودين و که سوری ، که هوتك و که درانی تولو ،
د « ملي وحدت » په سيوری کښې لوړتيا موندلې وه و بس !

داوړ توب او برى لار

احمد شاه بابا په ژوندون کښې ډېر دزيار او مېتود پر خوا دى، دى پر جدا و جهد، دژوندون اساس ايږدى، او په دنيا کښې دټولو لوړ تياوو او نېکمرغيو عامل دغه زيار او جهد گڼى!

احمد شاه بابا پخپله هم يو زيار کښونکى او جاهد سړى وو، او ځان ئې دزيار په سورى کښې دشاهنشاهۍ حدته ورساوه، او ددنيا په لويو ميړو کښې و گڼل سو.

احمد شاه بابا پخپل کلام کښې، د جدا و جهد او زيار او مېتود، تلقين په خورا ښه ډول کوى، او دغه حقيقت پښتنو ته په ښکاره ډول ښيئى چه په دنيا کښې بې له زياره بله ډېرى لار نسته، او نه څوك بېله مېتوده لوړ بدلاى سى.

احمد شاه بابا دژوندون فلسفه تولهپر دغه ټکيه تيږه بنا کوى، او خپله ټوله لوړ تيا او دشاهنشاهۍ عظمت دخپل زيار له برکته بولى، او دجدا و جهد ثمره ئې گڼى لکه چه وايى:

بې زحمته راحت چېرې موندہ نشي
د «احمد» ځکه په هر لوري غزاده

دنیا داحمدشاه بابا په نظر، یو بازار دی، چه داوړ تیا هر راز متاعونه پکښې پېرودل کېږي، مګر قیمت ئې فقط دانسان سعي او زیار اوسرباځي ده:

«احمدشاهه» دلته جوړه سربازي ده
داوړتیا خرید کوه له دې بازاره

بل ځاي په څه بنکاره الفاظو دغه فلسفه روښوي:

بې زحمته راحت ندی چا موندلی
دمچیو په دو دله ځانه خوره رطب

احمدشاه بابا تر له عمره په وطني جهاد، دپښتنوالی دلوړتیا په لار کښې تېر کی، دهیو ګړی بې کاره په تنبلی او عیاشی کښې نه کی ضائع، ځکه نو دغه خپل حال داسې تصویر کوي:

«احمدشاهه» څوڼدی کار یه لاس دی مه کړه
حیف هغه چه په تېر کار موږی لاسونه

په‌دي ډول دېرې لار، او دظفرسر داحمدشاه‌بابا په‌نظر کښې فقط "زبار او منبود" دی وبس.

داحمد شاه بابا حماسیات

شعراو شاعری دملتو دافکارو ترجمانی کوی، دغه‌یوه هنداره ده چه‌دهغه‌ملت روح انعکاس پکښې کوی.

شاعر چه‌په هره ډله اوهراولس کښې ژوندون کوی، دهغه‌اولس اجتماعی ژوندون، او اجتماعی جذبات اوافکار پرده اثر کوی، نوهغه‌وخت چه‌دی شعر وایی، هغه ملی افکار اواولسی روح دده په‌وینا کښې ښکاره کېږي، اودملتو باړزاوتینګ جذبات اوروحیات تل‌ددوی دشاعرانو په‌وینااو کښې ښکاره وی،

شاعر که‌څه‌هم په‌خپله وینا کښې یو موضوع نه‌څایوی، او دملتو پر پسیکولوژی (روحیاتو) نه‌ږغېږی؛ بیا هم دده هره وینا، له زړه څخه‌راوزی، او د ده‌زړه مرکز او منبع د هغو احساساتو

اوجذباتو دی ، چه‌شاوخواو ته‌ئې موجود دی ، یادده په اولس کښې گرزی .

په‌هغو ملتوکښې چه دکار او عملیت روح غالب وی ، دشعراوله ویناوو څخه دغه ښېگړه ښکاره کېږی ، هغه اولسونه چه‌میل ئې وانز وا او خضوع او قلاتئې نه‌وی له شعره ئې‌هم دغه‌افکار راتوییږی ! هغه اقوام چه ددوی عمر ونه په جگړو اوتور یالی توب کښې تېرېږی ، ددوی اشعار تل له توری ، اوجنگ اوننگه بحث کوی !

لنډې داچه په‌شاعری کښې داولس بارز اوټینگ صفات جلوه کوی ، اوشعر دملتودروح څخه‌نمایندگی کولای سی !

دعربو په ادبیاتو کښې دهغووختو اشعار ، چه دوی په مېړانه او توریالی توب پردنیاقبضه کړې وه ، دمېړدمېړانی اوتوریالی توب په‌ښو احساساتو ډ ک دی ، اوددوی دحماست نمایندگی کوی ، په پارسی شعر کښې هم لکه د جنگ اوننگ او رزم اشعار چه فردوسی ویلی دی ، د مغولو تر فترت وروسته‌هغه ویښې حماسی‌افکار ، بیالنږموندې کېږی

خکه چه په دغه عصر کښې هغه درزم او حماست افکار
ارهغه لوړ حربي احساسات ورك شوي دي ! ولې چه شاعر
خود محيط او اجتماع له فکراو احساس څخه متأثر کيږي
نو چه په چاپير او شاوخوا کښې کوم شی لهوي ' د شاعر په
فکر کښې هم لږ ور ګرځي !

پښتون ملت خوذ اتاً او فطرتاً يو توريالى او لس دى
دغه د توري مينه او ننګيالي توب ئې په خټه اخښلی دی '
د پښتنو ملي اشعار او ادبيات له رزمي او حماسي افکارو
ډك دي ' د دوى په اشعارو کښې ټل د مېړو مېړانې ' او
د ننګياليو غيرت ' او د تورياليو توري ستايلې کيږي ' او
داځني ښکاره کيږي ' چه دا نباعي ملت له توري سره مينه
لري ؟ او په سر بازي ' او ' ننګه کښې څنګه د مېړو په څېر
د ريږي معشوقه ئې د مين په ننګه او مړانه ناز کوي ' او وائي :

جانان مې سر پر وطن کښېښود
په تار د زلفو به کفن ور له ګنډمه

بالعکس دبي ننګی خخه داسي بدوډ ی چه برتېره

مینه هم پښیمانه کېږی :

لهسپینی توری نهدی تر پلود

پرېکنی درکړي خوله پښېمانهیمه

داهغه ملي احساسات دی ، چه دپښتنو « په ملي ادب

کښې اخیستلی ، او ددوی دملی جذباتو نمایندګی کوی !

دپښتوژبی دشعراوادب یوه‌لوا وخوږه برخه‌هم دپښتنو

شاعرانو حماسیات ، او دننګیالیتوب‌داحساساتو خوا ده ،

د پښتو پلار خوشحال خان خټک په دي خوا کښې ډېر

اشعار لری ، چه‌دلته‌ئي دغه یوبیت کافی دی :

دتورو په میدان کښې چه سوداوی دسرونو

هغه‌زمان مې ګوره ، تل به‌سو روی دما آس

احمد شاه بابا خوهم یو پښتون شاعر دی ، دی خو

دمېرانی ددګر بریالی قوماندان ، او غښتلی لښکرمشردی ،

علاوه پرملی او فطری مېړانه اوننګه ، له کوچنیوالی تر

د توري او قلم خاوند

لکه دمخه چه موووېل، تراوسه دنیا، احمدشاه بابایه دې دول پېژني، چه دخپل عصر توریالی او بریالی سړی وو ده دخپلی توری او مېړانی په سیوری کښې د افغانستان او سني دولت تشکیل کړی، اوشا وخوائې په خپلو ز دو طبیعي حدودو کښې خپور کی.

« احمد شاه » بابا، دهند اوایران او بخارا په مملکتو کښې هم فتوحات وکړه، مگرهلته ئې دهغو خاوو پاچهان پرېښوده، نودی دمنځنی آسیامشهور فاتح اوشهنشاه وو.

داخو دده دتوري برکت وو، اودی دخپل عصر ډېر نومیالی فاتح او بریالی وو، مگرراسي چه اوس موږ دده دقلم خواهم لږڅه رونه کړو اوداښکاره کړو، چه احمدشاه بابا دعلم اوادب له پلوه څه مقام درلود؟ اوده علاوه پرخپلو سیاسی اوحربی خدمتو، پښتو ته څه علمی اوادبی خدمتونه کړی دی؟

مرگه دجگړو په میدا نو نو کښې په پښتنوا له دزړ بدلی ، او دبری لوړی ژوری ئې لیدلی دی ، نوځکه ده دپښتنوا لی د پړ لو ړ ا و تینګ د حما ست او غیر ت احساسات پخپلو وېناوو کښې ځای کړی ، خپل ملی جذبات ئې ټوله ښکاره څرګند کړی دی !

دده له کلامه دغه ښکاره ده ، چه ددا کلام دېوه پښتون وینا ده ، او دداسی پښتون و ینا ده ، چه پخپلو ملی ښېګړواو حماسی جذبا توئې زړه ډك ، اودتوریالی توب اوننګیالی توب مقدس ملی احساسات په سر کښې لری ! مثلاً :

را ته یو دی بحر و بر — که څه سمهوی که غر
په همت به ئې تسخیر کړم — شا هانه په شان و فر

پښتانه خو تل داعادت لری ، چه څوك په قوت اوزو ر کښې ورسره سم نه وی ، نو دهغه سره جنګ څه ، بلکه تا زهم ورکوی ، اوداخبره دپښتنوالی له لوړ جنابه سره متناسبه نه بولی ، چه یو ضعیف دښمن محو کړی ، یاپریوه بې وزلی ظلم پاندی دمتې زور ښکاره کی ،

احمدشاه بابا دبښتنوالی دغه عالیجنابی او لویه همت داسی بیانوی .

«احمدشاه» کهدهمت توره درواخلې
بیا به و کړې په رقیب باندې ماتم

مگر سره ددغه چهدی پرلځان اوپر خپله مېړانه اعتماد لری ، او رقیب تباه کولای ـ سی ، بیاهم پهدې ژبهده تهوابی ، چهزما ځخه لاس واخله ، کهتهوی دتوری دروز لرم :

له «احمده» ځخه لاس واخله
دی د تـو ری دی د ر و ز

دتوری دروز ، داحمد شاه بابا دپښتنوالی دحماست اینکاردی !

احمدشا بابا ژوندون دتوری تر سیوری لاندی خوښې لری ، اوهغه فلسفه چه «قوت ژوندون دی »پهښه ډولمنی ، نوځان تهوایی ، چهددغی فلسفې سره سم پرجهان بری ومومه :

په بریښنا د توری ژوندکوه «احمده»
دبری جولان پرلور دهر دیـار کـه

يادا: که تو بري ووري « احمده »

ته چو لان کوه دخنګ

پهپښتنوا له کښې بت او ننګه هغه ښيان دي ' چه تل لي
پښتون پهسرساتي ' احمد شاه بابا دپښتنوالي پر دغه ښکره
داسې ټينګ ولاړ دي :

پر ننګ مې خوځه مينه دي — دبې ننګه ژوند جفاده
لاس به وانخلم له ننګه — کهپه ننګ يا ته دنياده
چهسرپرې کړي « احمدشاه » — دهغو مينه رښتياده

احمدشاه بابا دپښتنوالي په مېرانه ' اودپښتنو په همت
او شجاعتله هندوستانه ترايرانه تو له مملکتونه ونيول '
اودمردانګۍ داد ئې ورکړ ' ددغو فتوحاتو پهوخت کښې
خپل حماسي اوزمي افكار داسې ښكاره كوي :

چه براکړي مي خداى لاس په رقيبانو
ترو به زه دهند پر لور په تماشه ځم

چهدهند دملکو فتحه مي روزي شوه
نور ايران لره پهتوغ په نقاره ځم

پردا کړی داد دی خدای نسی پښیمانه
ترنگین می ایران لاندی شاهانه لحم

چه خماد ولایت فتحه روژی شوه
ترو پهخه دیار له تازه کښاره لحم

پهدې دول احمد شاه بابا پخپلو لویو واوار توفتوحاتو کښې
خپل حماسی افکار ښکاره کوی او د پښتنو د زړه د تنگیالی
توب جذبات پخپله وینا کښې ښه تصویر کوی.

کهمی برق د سیښی توری یابر ښنا کړه
ستا په مهر په هر لوری عالمگیر یم

* * *

دا نظر پر تا د یاردی «احمد شاه»
چه په فتحو دایران دهندوستان خې

* * *

دخدای شکر مدام وایه «احمدشاهه»
چه پردرست جهان دی دورتغاري دی

اخلاقیات

اخلاقی شاعری د مشرق دادب' خاص بیاد منځنی، آسیا دا د بیا تو یو مهم توک دی په عربی او پارسی ژبو کښې له زړې زمانې ځخه یعنی تقریباً یو زرکا له دمخه اخلاقی روح جوړ بد لی دی!

محمد ابن محمود بدا ئعی چه دبلخ وو د سلطان محمود زابلی په عصر ئې په پارسی ادب کښې ده اخلاقی شاعری سته کښېښو وه! اویوه اخلاقی (پند نامه) ئې منظومه کړه (١) ترده وروسته نو لوړ لوړ اخلاقی شاعران چه په نوې ژبه ئې (موراليستې) بللای سو: منځ ته راغله، حکیم سنائی نظامی سعدی، ناصرخسرو مولوی، ابن یمین او نور له اخلاقی مشهورو شاعرانو ځخه دی چه په مشرق کښې ددوی اخلاقی تبلیغو نه او اقوال ډیر شهرت لری! او دمشرقی ملتو داخلاقو پیکر، ددوی دافکارو ځخه مرکب دی!

(١) شعر العجم ج ٥

نه څه هم په مشرق کښې دمغو لو تر تـا وروین ور وسته ،
دخـلقو اخلاق « دعملیت » او « افادیت » له خواڅخه داتزوا ،
او نفي وخواته مایل شوي دي ، او دا کثرو اخلاقیو تو
تبلیغات او اشارات هم له دغو څخه مـرکب دي او دپارسي
اخلاقي شاعرۍ په زړه کښې دغو منفي افکار و ځا ی
نیو لی دی ، مگر بیا هم کله کله په دغه دنیا کښې دا سي
رونديـ او فعال ادبا ءمنځ ته راغلي دي ، چه له اخلاقو څخه ئې
دنفي او ترک د نیا خوا لنډ کړی او د عملیت او فعا لیت
دفلسفي ساه ئې پکښې پو کلې د دزه دا نه وایم ، چه په اخلاقو
کښې روحـا نیت او تر ک د نیـا ، او ا نزوا ، او نور
منفي تلقینو نه ، نو له ښه نه و ه ، بلـکه دا وا یم ،
لکه پوازې دمادیت او عملیت فلسفه چه انسان سعادت ته
نسي رسولای ، دغسی هم دنفي او انزوا خوا پوازې دا نسان
ددا رینو دسعادت دپاره کـافي نه ده ! و لي چه پخپله اسلام
هم داعتدا ل خواخوښه کړې ده ، چه نه مجرد مادیت او نه
مجرده دماوراء الماده فلسفه ، بلکه یوه منځنۍ لاره !

ددغې خبرې درو نهولو دپاره موږ ته دعصر نبوت او دزاول اسوهٔ حسنه سته ' چه هغو هم د دنيا د سمولو دپاره جهاد کاوه ، هم ئې دعقبې ښېګړې لاس نه راووډې . دقرآن عظيم هدايت (اعدلوا فهو اقرب للتقوى) هم دغه منځنۍ لار ښئي !

پهپښتو شاعرۍ کښې خو هم اخلاقي خوا دپارسي شعر تراثر ډېره لاندې ده خاص بيا په هغه وخت کښې چه دپښتو شعر دارتقاء لمرې کام وو ، دهندوستان دمغولو جګړو او ظلمو دپښتنو اديبانو وعلى پښتنو روح ته درنه ډکه ورکړه ' مګر بيا هم زموږ نامور ادباء په اخلاقي تبليغاتو کښې کورنۍ د نفي اوا نزوا او کښېنه توب خوا نه نيسي ' يعني دپښتنو غښتلي او عملي اخلاقي روح کورنۍ ذلت او پستۍ ته منې ' د پښتو پلار خوشحال خان ختك ددغه لوړاو عالي تبليغ اوستاد دی ، او هيڅکله د اخلاقي فلسفې منځنۍ لارنه پرېږدي ' دی په عين هغه وخت کښې چه دعجز ' تواضع تبليغ کوي ' داخلاقو عملي خوا هم راښئي ' مثلاً وايي:

که په توره ئې لخواب ور کړي مړ دی ده
که وجود دی څوك آزار کاندی په چوب

بلخای د انسان داخلاق قودغه دوه پلوه داسی ښکاره

کوی:

چه خیره د پستۍ د بلندۍ سی
په لوبی لکه اسمان په پستی خاك

حمید بابا مهمند، دپښتوالی دغه لوړاوڅانی نه کېد ونکی

روح، څنګه په یوه بیت ژوندی کوی:

بو په تسم مغلوا له د رقیب ستا
په رشتیا که ز بړ و لی ښتې و م

احمدشاه باباهم په اخلاقی شعرکښې دغه ژوندی روح

لری، دی له یوې خوا ښښتوته دتوری اوشجاعت اوعملی

ژوندون تبلیغ کوی، له بلې خوا هغه اخلاق چه دایشیادشعر

ډېره برخه په اره ده، ښیئی، د دغو دوو، خواوو ترمنځ

البته سمه لار چه اعتدال دی لاس ته راځي، داحمدشابابا

دتوری ستاینی اودننګیالی توب تبلیغات اوژوندی افکارمو

د حماسیاتو په برخه کښي وویل، اوس به دده تو راخلاقي افکارهم لږلږ ښکاره کړو:

ځان پېژندنه

دځان پېژندنه د خدای پېژندنه ده (من عرف نفسه فقد عرف ربه) پر انسان هرراز اومختلف احوالونه راځي، پورته کښته، لوړه ژوره، وېني د سعدي په قول:

کهی برطارم اعلی نشینم کهی برپشت پای خود نبینم

اما پوه، اوپوخ انسان همه‌دی، چه‌په هرحال کښي ځان نسي ځني ورك، احمدشاه بابا په هرحال کښي خپل مقام نه هېروی، د شاهنشاهی برم او جلال هم له ده څخه ځان نه ورکوی، بخپله وایی:

یاره زه خو همه ستا د درګدای یم
څه شوئي که «احمد شاه درانی» یم

دتکبر بدوالی اوضرر په‌دې الفاظو ښئی:

تکبر دی له شیطانه مه‌ئي نغوږه
چه‌په کبر به سروچ کړي لکه لوخه

بلخای وایی:

بدائي هر څو يخپله لوېي نکړم
همېش ستاد قدمو او د امنګیریم

کمښي او عجز د انسان کمال دی:

کمیني نکستګي د قا کمال دی
خودبیني په بدایي کمه ئیاه:

بلخای وایی:

زه که ...اد شاه یم — مغرور که په خپل جاه یم
دغه ستا نظر پرما دی — که نه خاوري، ستادراه یم

وفاداريته:

په اخلاقي ژوندون کښي وفادومره اهمیت لري، چه هیڅ یوداومکرئي له ښيګړو څخه پټه حوله نه دي یا ته سوي اخلاقیو نوپیش ابواب پر وفالیکلي دي، داسلام لوی اخلاقي عالم شیخ محی الدین عربی وایی، چه وفادانسان ډیر او جلال لوړوي، مخصوصاً نیا مشران او پاچهان ودغه خلق ته ئه براردي (١)

(١) فلسفة الاخلاق ص ٢٠

احمد شاه بابا لکه د آسیا د مخنی فاتحین (چنگیز ، تیمور ، نادر) بوازی پخیلو جنگی تشکیلاتواوسوقیاتوسره جهانگیری نه ده کړي ، بلکه ده د خپلی تورې سره قلم اودخپلی سربازۍ اوتوریالی توب سره ، علم اوفضیلت ، تقوا اوادب هم ملګری درلوده ، ځکه نودی موږ د آسیا بوازی دلاوراو نامتو بریالی (فاتح) نه ګڼو ، بلکه ددې خاوری یوزبردست ادیب ، پوه عالم ، عادل پاچا ، او د شاعر ، اجتماعی مصلح ، دینی پیشوا ، روحانی مقتدائې هم بولو ، که زموږ لاندی لیکونه وکتل سی ، دغه خبره به تاسی ته ښه اوپه ټینګه مدلله سی .

د احمد شاه بابا شاعری اوادب

> تر احمدشاه بابادمخه د پښتو شاعرۍ او د ده سبک

هغه وخت چه زموږ پښتون پلاراعلیحضرت احمدشاه بابا ژوندی وو ، دپښتو شعرهم ښه رونق درلود ، تر ده د مخه لیمه پیړۍ مرحوم

خوشحالخان زموږ پښتون فیلسوف د انسانیت میقاس دغه گڼي لکه دمیړه په ستاینه کښې وایي:

مخ ئې مخ، قول ئې قول، عهد ئې عهد

نه دروغ، نه ئې فریب له تش تپاك

احمد شاه بابا هم په ژوندون کښې وفا، دمیړو سره لازمه گڼي، او دا اخلاقي نظریه داسې ټینګوي:

هر کې به دې په دنیا کښې   نه چه خوك شي بې وفا

سر په تیغ پرېکړي به دي   نه بې ننګه په دنیا

خپلوي له چا سره:

احمدشاه بابا دوفاپر اوره اخلاقي نظریه، د خپلوۍ او یارۍ اساس ایږدي، په دغه نظریه کښې زموږ پلار، دمشرقي ادباو سره ملګري دي، یودعربو ادیب محمدبن نصر حارثي وایي:

فاذا صاحبت فاصحب صاحباً   ذا حیاء وعفاف وکرم

قوله في الشئ لا ان قلت لا   وان قلت نعم قال نعم

یعني «دحیاالرونکي پاك لمنی ښندونکي دوست سره کښېنه

که نه‌وایې به دی هم دغه‌وایی ، که‌وایې هو ، دی هم‌وایی هو »

احمدشاه بابا هم په ژوندون کښې داشرافو د خپلوی طرفدار دی ، نه د ارذالو ، ځکه چه له‌ارذالو څخه وفا نه مونده کیږی :

« احمدشا هه » له‌ارذالو احتراز کړه
دوفا تمه به مومې له اشراف

بلځای وایی :

که هرڅو ښه له اغیاره سره وشی
بیاد زړه سزابه ستا دغه کج بین که
له‌اغیاره سره ښه دخپل زړه خارشی
چاچه‌و کړه بخیل ځان باندنفرین که

د عیش او نعمت په وخت کښې هرڅوك د یارۍ او خپلوۍ دعوه کوی ، مگر مېړه هغه دی ، چه‌خپلوی په زحمت او خوارۍ کښې هم وپالی او دتنگسې ملگری وی ، یوعرب ادیب‌وایی:

يعني : « په‌سواني اوخوښي کښې هرڅوك دخپلوۍ دعوى کوي ، مګر خپل هغه‌دى ، چه‌خپلوى‌دوير او شدت پروخت هم وپالي »

احمدشاه‌بابا پردغه‌موضوع خوا ږه اشعار لرى ، او دغه دخپلوۍ معيار په‌دى ډول راښيئي :

په‌خوله‌يار په زړه اغيار وي، داسې‌په جهان خوار شو
ده تنګسه د هر و تلسه په تله دشي‌مقدار شو
« شاه‌احمده په تنګسه کښې ګوره‌کوم ياروفادار شو

يوه عرب اديب زړى ته‌نصيحت کاوه ، په دې‌ډول :

« والاخوان اثنان فمحافظ عليك عند البلاء و صديق لك في الرخاء فاحفظ صديق البلية و تجنب صديق العافية فانه اعدى الاعداء :

ارى الناس اخوان الرخاء وانما
اخوك الذى آخاك عند الشدايد » (١)

يعني : « خپلوان يا دوير د ى يا د ښادۍ » دوير

(١) دامام ابو سليمان بستي العزلة ص ٥٤

خپلوان خپل و گڼه ،، دښمن دي، خپل پرهېز ده ،خکه چه
دغه ستا غلیم دی "

احمدشاه بابا دغه داجتماعي ژوندون لازمه او اساسي مسئله
په ښکاره دول داسې بیانوي :

چه د یار به د زړه رضا شي له اخلاصه
په دې کښې څوک هسې کار نه مرد وي

بود یل په یار د او غم چېرې خبر نه شي
مګر هغه چه په یار د لې بیا همدرد وي

یار هغه دی چه په غم د یار شریک وي
چه په غم کې غمجن نه هغه نامرد وي

یار چه ښه راشي له یاره هغه یار دی
که له یار وي چه له یاره نې نبرد وي

"احمدشاهه" بې یښي تنګ کړه یارانو
چه په بت دیاري په سر بندي اوس فرد وي

په دې دول زموږ پلار دخپل زماني داخلاقي معبار
له کښته والي شکايت کوي ، او د مهراني لاره په خپلو ی

کښې موږ ته په ښه ډول راښيئي. چه له اخلاقي نقطهٔ نظره

ډېره پخه اوسمه لاره ده

رښتيا —:

رښتيا د اخلاقو يو مهم توک دی، په پښتو کښې هم رښتيا

لوړنی مقام لري، د پښتنو شاعرانو د پښتنوالي دغه توک

ښه ستائيلی، خوشحال خان وايي:

چه دروغ تر خوله وباسي کله خوله ده

چه رښتيا تر خوله وباسي خوله همه

احمدشاه بابا هم د اخلاقو او پښتنوالي دغه لوی توک

په داسي ډول ستايي:

په رښتيني بازار تل قلبي نه خي

سخ دغو چه پدا بازار مخ سپين ک

رښتيا او سموالي د ټولو چارو د سموالي او ښېړوالي لار ده:

"احمدشاه" چه خوک سم شو همه چار ي مو نده تمام

دبې وزلولاس نيول

رحم او شفقت ، مهربانی او عطوفت دانسان دفطرت ښه او لوړ مظاهر دي، انسان دبل انسان په خوږ خوږېږي، او په سوړ ولې وېرجن کېږي ، سعدی انسانان د يوه بدن اعضاء گڼي ، نوځکه وايي :

چو عضوی بدرد آورد روزگار دیگر عضوها را نماند قرار

لکه سعدی چه پخپل شاعرانه منطق دغه زړه سوی او رحم دانسانيت توك بللی دی ، حقيقتاً هم دغه خلق په ژوندون کښې ډېر اهميت لري، تقريباً داجتماعي تعاون اوتساند روح دی ! مسعود سعد سلمان غزنوی (۵۱۵ وفات) څنگه ښه ويلي دي:

روزیکه راحتی رسد از من بخلق را ازعمر نه‌پندارم

گرهیچ آدمی را بدخواهم ازمردی ومروت بیزارم

اخلاقيونو او شاعرانو ددغې ښېگړې تبليغ او تلقين په ډول ډول کړی دی ، مگر په پښتنو اله کښې دغه خوی

دومره اهمیت لري، چه بې له پښتني اومرحمته، پښتون نسی پښتون کېدای. احمدشاه بابا هم د بې وزلو کومك ډېر ښه بولي، بلکه د لوړ توب یو لوی جزئي هم گڼي، لکه چه وایي:

چه خدای لوی کړي "احمد شاهه"
ته د خوارو دستگیري کړه

نصیحت اورېدل

د ښېگړې دپاره د نصیحت اورېدنه لازمي ده، ځکه تو په دنیا کښې د تبلیغ درجه ډېر لوړه ده، ولې چه سمونالی بې له وعظ اورېدو ممکن ندی، احمد شاه بابا دغه داجتماعي اصلاح مهم اساس، اودېوهانو خبرداري ښئي:

هر دانا د بل نادان خبره پند کا
هر نادان به د دانا خبره نه اوري

تصوف

د تصوف پر اصل او حقیقت چه علماؤ بحث نه کړي دي

هغه اوږده دي ، موږ د مخه دخوشحال خان د کلیات په مقدمه کښې ، ددوی دا بحثانو خلاصه لیکلې ده(١) دلته ئې لیکنه تکرار ده .

داحمد شاه بابا په کلام کښې دتصوف رنګ غالب دی ، اودده دشعر او برخه هم تصوف ګڼل کېږي !

په مشرقي شاعرۍ کښې ، مخصوصاً بیادمغولو تراړودور وروسته دتصوف روح غالب شوی دی ، او ځني شعراء که څه هم مسلکاً او عملاً دتصوف خاوندان نه وه ، هم دتصوف په اصطلاحاتو کښې نښتي ، اوله دغې د پنا څخه کېشوی دی ، مګرځني ځني پاخه متصوفین هم پکښې وه!

داحمدشاه بابا دژوندون سوانح چه موږ ګورو ، دده په عمل او کاروونو کښې خود تصوف دا نزوا ، او ترک دنیا منفي خو انه وینو ، نوله دغه جهته موږ دی تر دغه چه یومتصوف سړی ئې وبولو ، بنه او حقیقت دغه دی چه متشرع

(١) وګورۍ دخوشحال خان دکلیات مقدمه ص ٥١ ـ ٥٢ ـ ٥٣ دقندهار طبع .

ئي وګڼو ، څکه چه دده د شریعت پیروي، قصې او جذابات تراوسه په‌ملت کښې پاته دي ! مګر هیڅوك‌یې ویلای ، چه دی تولکه متصوفین ، پوهنزوی ، او په‌ګوټ کښې ناست او خلوت پسند سړی وو ، بلکه دده‌عمر تر خلوت په جلوت کښې ډېر تېر سوی ، او دتنازع للحیات پر میدان یو فاتح او بریالی عسکری قاید وو !

دلته زه‌ناچاریم ، چه داحمدشاه بابا دتصوف دتحقیق په‌خوا کښې خبره لږڅه سره وشنم ، که دعلماء او محققینو ویلمنوته رجوع وکړو ، نوبه دا ښکاره شي ، چه داسلام په خیر القرون او لمړی صدر کښې ، تصوف په دغه اوسنی نوم او مفهوم نه وه ، لمړی سړی چه‌دصوفی په‌اوم بلل شوی دی ، ابوهاشم صوفي دی ، چه‌په (۱۵۰ هـ) کال وفات شوی دی (۱)

ځنې علماء ودې ته تللی دی ، چه دنبوت په‌عصر کښې دغه مسلك د « احسان » په نوم یاد شوی دی ، لکه په

---

(۱) کشف الظنون ج ۱ ص ۲۹۰ ـ دجامی نفحات الانس ص ۳۲

صحیح بخاری باب الایمان کښې چه د ایمان سره احسان راغلی دی، د حدیث په اصطلاح احسان د غه تصوف دی (١)

په حقیقت کښې تصوف دوه ډوله دی، چه یو «منفی تصوف» دی یعنی د نیا پرېښوول، او د غه الاقو ... «مثبت تصوف» چه له سلوک او زیار او د نفس له تربیته، او مینې او پوهنې او عبادت او د خلقو خدمت او جهاد څخه جوړ شوی دی.

په لمړی ډول کښې د هند د فلسفې اثر ډېر دی، اما په دوهم ډول د شریعت او اسلام مقدس رنګ غالب دی، چه هغه لمړی ډول ته علماؤ «فلسفی تصوف» او دوهم ډول ته «اسلامی او شرعی تصوف» وایی دی.

څکه چه په تصوف ډېر د فلسفې مسایل ګډ شوی دی، نو له د غه جهته داهم ویل شوی دی، چه د غه کلمه له یونانی کلمې (سوف) څخه معربه شوې ده، یعنی حکمت، سوفیه یعنی حکماء (٢) مګر محققین وایی چه د غه د فلسفې غلبه پر لمړی

(١) د حضرت شاه ولی الله صاحب دهلوی حجة الله البالغه

(٢) د علامه ابوریحان بیرونی متوفی ٤٤٠ ﻫ کتاب الهند لیزن طبع

خوشحال‌خان خټك دپښتو ژبی‌پلار دپښتوادب پومشهور ادبی مکتب برانئلی وو، چه له‌دغه مکتب څخه ډېر تومیالی اودکمال‌خاوندان راوتلی‌وه، احمد شاه‌بابا هم‌دخپل شعر په ظاهری اومادی ډول ، دخوشحال خان‌خټک په مکتبِ کښِ فیض موندلی، اوله دغی دلی‌څخه ګڼل کیږی‌یعنی دوینا طرز ، او د کلا م دول ، او د شعر سبك ئې هغه دخوشحال خان سبك د ی ، ساده والی ، ګران اوپیچلی استعارات نه لری، وبنائې‌خوږه اودلکشه ده، په‌شاعری کښِ لکه دپارسو ژبی د «هندی سبك» خاوندان صرف خیال پرست Ideatliste اومشکل‌پسندنه‌دی ، بلکه هغه سبك چه‌لوی مؤسس ئې خوشحال خان خټك د ی ، تعقیب کوی .

دغه سبك موږ په پارسو کښِ د «غزنی دسبك» سره مشا به کولای سو .

له خوشحال خا نه تراحمد شاه بابه پوری انږ عمر یعنی تقریباً نیمه پیړ ی، تېره سوې ده ، مګر د غه خلو بښت

ډول تصوف وه، علامه حاجي خليفه په دغه باب کښي ليکلي دي:

"واعلم ان الاشراقيين من الحكماء الالهيين كالصوفين في المشرب والاصطلاح خصوصاً المتأخرين منهم ... (۱)

په دې ډول نوی مشرقين او يو هان هم لکه فان کريمر وزی، دهند فلسفه، او نکلسن د نو فلاطونيت فلسفه، په تصوف کښي بولي (۲)

نو که دحضرت شاه ولی الله صاحب محدث (رح) پر قول سم موږ داومنو چه په عهد نبوی (ص) کښي تصوف داحسان په نوم موجود وه، ځکه چه په هغه عهد کښي هيڅ د فلسفي او دهندي او يوناني افکار واثر نه وو او نه اصحاب کرام "رض" او خلفاء عظام په خلوت کښي کښيناستل، بلکه ددوی اوی کار داسلام تبليغ او جهاد وو، او له رهبانيته منع شوي وه (۳)

له دغې مقدمې څخه دغه نتيجه راوزی، چه داسلام

(۱) کشف الظنون ج ۱ ص ۲۹۰

(۲) دعلامه اقبال فلسفه عجم ص ۹۰ دجدو آبر د طبع

(۳) لارهبانية في الاسلام (الحديث)

لمرنی تصوف داحسان په نوم فقط دخالق عبادت، اودمخلوق خدمت، اوهدایت او جهادوو، مگروروسته ئخنی منفی خیالات دهند له خوا، اوئخنی افکار دیونان له فلسفې څخه په راگډ شوه، چه دتصوفو رنگ ئې وراليش کی، دغه تصوف نو "فلسفی تصوف" بلل کیږی، ددغی خبری تصدیق موږ دحضرت خواجه عطار (رح) له وینااو څخه کولی چه لیکی

"تا بعدازان طریقت (تصوف) به فلسفه کشید، چنانکه معلوم هست" (۱)

اوس به نوله دغو تفصیلاته څخه تاسی ته ښکاره شوې وی، چه دتصوف منفی خواچه دهند او یونان دفلسفې افکار په گډدی، له اصلی اسلامی تصوف څخه بیله ده، ځکه چه اسلامی تصوف، عین دشریعت پابندی او داخلاق نبوی ص اودسنتو تعقیب دی، چه هلته رهبانیت نه شته، اوزیار او جهاد فی سبیل الله، اوداسلام تبلیغ اودخلقو هدایت ئې اساس دی! نو په دغه معنی موږ دمتصوف اومتشرع فرق نسو کولای،

(۱) تذکرة الاولیاء دخواجه عطار ص ۲۰۷ دوهم ټوک.

اودغه دوه صفته سره لازم اوملزوم دی !

په دې نژدې درو پېړيو کښې (دری سوه کاله) حضرت شيخ احمد فاروق کابلی (١) مجدد الف ثانی (رح) د تصوف لوی مصلح او مجدد دی، ځکه چه د حضرت شيخ عطار (رح) په قول د پرنوی فلسفی او هندی افکار په تصوفو گډ شوی وه، حضرت مجدد (رح) او دده ملگرو او شاگردانو دغه پردی افکار چه ... نوی راغلی وه وايستل، او هغه د صدر اول پراساس ... بنا کړه، ځکه نو دی مجدد بلل کېږی، او دده له مکتوباتو او نورو کتابو نو څخه د غه تحقيق ښه ... ره د ی. داحمد شاه بابا تصوف هم د حضرت مجدد ... کتابونه اقتباس شوی، او دی يو متشرع سړی وو چه ... علما و سره ئې تل مجلسو نه او گډون در لود، او ... ځيله ئې هم له علومو څخه برخه در لو ده !

احمد شاه بابا و حضرت شاه فقير الله صاحب جلال ... بادی ته الشکا پوری ته پوره ارادت د ر لو د،

---

(١) تولد ٩٧١ ه وفات ١٠٣٤ ه مدفن سرهند.

میاںصاحب د خپل وخت یو مشهور متشرع عالم، او د دین مشروو، چه په شکاپور کښې میشته وو، د احمد شاه بابا، او شاه صاحب رابطه او مکاتبات او مفاوضات تل جاری وه، له مکتوباتو څخه ئې دغه ټینګه رابطه ښکاره کیږی چه په لاهور کښې چاپ شوی دی!

میان فقیرالله صاحب په خپل وخت کښې لوی مرشد او مرجع د مسلمانانو وو، په هندوستان او افغانستان کښې ئې د فضل او علم او تقوا زغ تللی وو، هرځای ئې اراد تمندان در لوده، احمد شاه بابا هم ددغه عالم په فیض اخیستونکو مخلصینو کښې وو، لکه چه میاںصاحب د احمد شاه بابا تر وفات وروسته په یوه مکتوب کښې وسلیمان شاه دده جانشین ته داسې لیکی:

« نظر برابطه انسانیه، علی الخصوص حسب رابطه قویه که فیما بین جناب شاه غفران پناه واین درویش صورت یاب گردیده بود، . . . . » (۱)

(۱) د میان فقیر الله صاحب مکتوبات ص ۲۶۹ طبع د لاهور

په دې ډول د احمدشاه بابا عالمانه روابط د دغه مشهور او جيد عالم سره ټينګ وه، د دغه زموږ د وطن نامتو مرشد او عالم په (٤) وسيلې په طريقت کښې وحضرت مجدد (رح) ته رسيږي، چه د ده تصوف هم له د غه منبعه ما خوذ دی، نوځکه د تحقيق او تجديد جنبه لري، او احمدشاه بابا هم دده يو محقق او متشرع ارادتمند ګڼل کيږي، چه اسلامي مثبت تصوف ئې له دغه لوية عالمه کسب کړی، او د اسلامي شريعت يو ټينګ ساتونکی او مجاهد پيرو و!

مثلاً شاه صاحب په يوه عربي مکتوب کښې، چه احمدشاه بابا ته ئې را استولی دی، د جهاد تشويق کوی، او د اسلام د حقيقي اوامرو مشوره او فتوا ورکوی(١)

اوس به نو تاسی ته ښکاره شوي وي، چه زموږ د احمد شاه بابا عرفاني افکار پر کوم محور ګرزي؟ او له کومه ځايه ئې استفاده کړې ده؟ او د تحقيق په کومه درجه کښې وو؟

---

(١) د ميان فقيرالله صاحب مکتوبات ص ٢٧١ د لاهور طبع.

اوس چه موږ د احمد شاه بابا پرعارفانه افکار ولږ څه رڼا واچوله ، او ددغه حقیقت مو څه نه څه څرگندکي ، ددې دپاره چه زموږ شاغلي ویونکي د بیان له اوږ دوالی څخه ز هیر نسي ، نو به اند لنډ دده ځني عرفاني افکار لاندې ولیکو ، هغه څوك چه شایق وي ، پخپله به دغسي د یر خوازه بحثونه د ده په کلام کښې و مومي ، ځکه نو موږ له تفصیل څخه صرف نظر کوو :

دامانت درونه بار

داهغه درونه وری دی ، چه ، په « اناعرضنا الامانة علی السموات والارض والجبال فابین ان یحملنها واشفقن منها وحملها الانسان » (١) کښې ئې قرآن عظیم ذکر کړی دی ، دانسانیت عام مسئولیت او دخلافت الهی دمقام اهمیت خورا درونداو دیر دی ، حافظ وایی :

اسمان بار امانت نتوانست کشید قرعهٔ فال بنام من دیوانه زدند

(١) سوره احزاب ٢٢ـ٩

احمد شاه بابا د انسان دغه درونه د مسئولیت بار ،
په داسې ډول بیانوي :

څه ضعیف تن ئې "احمده" حیران ستاو درانه بار ته
بل ځای ددغه درانه وری په اخیستو لوېوری سخت حیران دی:
څه درونه باردامانت دی زه به څه یرې "احمدشاه" کرم
(دا په زړه کښې ولری ، چه د اسلام څخو عصر پخوا امانت
تفسیر په سلطنت هم کړی دی ، نو که په دوهم بیت کښې
احمد شاه بابا ، ددغه لوی اجتماعي مسئولیت ذکر کړی
وی ، لیری نه ده)

دانسان اصل

انسان فقط له مادي او د مادي له مظاهرو څخه مرکب نه دی ،
بلکې روحاني مقام هم لری ، چه احمد شاه بابا ئې داسې
ستاینه :

دا خما د صورت ځنه په څلور عنصره بته
که څلور عنصره واخلې پخپل ځیر ده دا کته منه

کله کله متصوفین : د غه روحانی مقام ' وطن بولی '
اویه یا د ئي ژاړی ' احمد شاه بابا ددغه معنوی مقام
یاد داسی کوی :

اروا طوطي دی وطن به موقمی
بیا که دی مات د نفس قفس لا

هیو هیبژم زه احمد کوم وطن وو
دیار مینی بیگانه له خپله کور کړم

چه دروح په رونیا ورك سوم
څکه ما لید لی یار رو

احمد اوس که یك تنها شوي
ستا وطن دیار کنار رو

احسن تقویم

داهغه مسئله ده چه په (ان الله خلق آدم علی صورته) کښي
خرگنده شوې ده ' احمد شاه بابا وایی :

بخیل خم دی " احمد ، رنگ کړ څکه شو هسی مشهو ره

یا: څه عجب دی د خپل حسن په خم رنګ کړ
په عالم دی ښکاره کړی داخپل ستا

کتنه او نظر

صوفیه دنیا او ماده دقدرت مظاهر ګڼی، نو هر کله له مظهر نه دمظهر قدرت وینی، داتدقیق اونظر دعرفان اساس دی،

چشمی داری وعالم در نظر است دیگر چه معلم و کتابت باید

خوشحال خان خټک وایی دی:

که دی سترګی دعرفان شته مبارک شه
دګلزار په ننداره چه استقلال کړي

احمد شاه بابا هم دغه تدقیق او نظر لری لکه چه وایی:

زه چه تل نظر داهسی لوړ پر لوړ کړم
په هرلوری دخپل زړه صیقل بیانور کړم

مثبت تصوف

لکه دمخه چه وویل ، احمدشاه بابا دتصوف مثبته خوا در لوده ، یعنی دده تصوف « فلسفی تصوف » نه وه ، چه ددنیا ترك او رهبانیت پکښې اخښلی دی ، بلکه دده تصوف شرعی اواسلامی وه ، چه دجهاد روح ، او دتقوا اوخدمت خلق خوائې غالبه وه ، لکه چه پخپله دفنا اوبقایه خواوکښې داعتدال لار نیسی او بقادفنا کمال بولی:

داد سر کاسه پرې مکړه دفنا کمال بقاده

ایمان اویقین

په ماوراء الطبیعه ابحاثو کښې عقلیون او فلاسفه تل، پرعقل تکیه کوی ، مگرعقل هم حقائق کماهی نسی پېژندلای، فلاسفه که څه هم په دغه لار کښې ډېر زیار کازی ، مگر دغه زیار ترڅایه نه سېزی ، او په پای کښې وایی:
« معلومم شد که هیچ معلوم نشد » (فخررازی) سقراط دیونان مشهور فیلسوف په دغه فخر کاوه ، « چه پخپله

پښتوس کاله د پښتو داد ب په تاریخ کښې ډېر اهمیت لري، زه ویلای شم، چه په دغه پنځوس کاله کښې د پښتو داد ب ګل زرغون شوی، او سته ئې خوراتینګه شوې وه، ځکه چه ترخوشحال خان دمخه پښتوادب ځنې مخصوص سبکونه درلوده، چه د عروضي اوقافیه وي شعرتراساسو نه وه لاندې، مګر ترخوشحال خان راهیسته موږ وینو چه پښتو ژبې ډېر مقتدر او پیاوړي ادباء اوشعراء موندلي، اوداد ب بیرغ ئې د" منځنۍ آشیا "په غرونو کښې رپېدلی دی!

نو دغه پنځوس کاله د پښتو داد ب په تاریخ کښې دډېرو کالو اهمیت لري، په دغه پنځوس کاله کښې موږ دپښتو نخوا په جګوغرو کښې ډېر اوړ، ژبې ویونکي (شعراء) وینو، دخپلو ادبي او علمي خدمتونه هیڅکله نه هېرېږي، چه دا کوم ځخه ددوی زړه ورونکي زغونه د پښتو په شاعري او ادب کښې وارو ید وشوه، د خوشحال خان خټک د پلارتوب یا خه او استادانه اشعار،

تاپوهی پوهېدلی وو «سپنسر دانګلستان نامتوعالم به ویل ' چه په هیڅ نه پوهېږو » احمدشاه بابا پوه ورځ چه دیسرلی ګلونه غوړېدلی ' اوجهان ئې ښکلی کړی وو په دقیق نظر د غه ننداره کتله مګرعقل ئې هیڅ به فلسفه ددغه ښکلی جهان پوه نشو ' له ځانه سره ئې وویل :

«احمد» شپه وورځ ثنا کړه عقل څه رسی په کار ؟

د پسرلی په پای کښې ګلان رژ ېږی ' بر ګلستان دفلاکت اوادبار خاوری اوری ' احمدشاه بابادغه دحیرت مقام داسی ښیئی :

په قدرت دی ګل کړجوړ بیا په لږ عمر کښې زوړ
چه چمن په ښا یسته و اوس ئې بادوړی لکه پروړ

تردغه وروسته په حیرت کښې ډوبېږی او وایی :

« احمد شاه » فکرونه پرېږ ده
بخبره مومد له حیرته

یعنې دوی احمدشاه بابا بوازی عقل د عرفان او پېژندګلوی

په لار کښې کافي نه بولي ، ځکه چه دعقل دسیریاې حیرت دی ، نودی پخپل کلام کښې هر کله دا یمان او یقین تلقین کوی ، او دغه لار تر مجرد عقلیت غوره کوی ، لکه چه وایی :

یه یقین به خپل یارمومې نفس نومید کړې لکه شنده
معرفت څراغ بل کړی یقین و بیا سه لـه ځنده
« احمد شاهه » که یار غواړې لیری کړه د گمان پلنده

بل ځای وایی :

د یقین په لاره د وز مې په گمان و لی د ربیزی
د گمان صورت که وا خلې نه دریاب یه موج بهیږی
شك فاني یقین باقي کړه یه بیا قی به هو سیږی
دغه خپل بیار به و وایې د یقین پر اور که خیږی

یا : « داحمد » دیار ترمنځ د گمان غرونه

که یار غواړې دیقین پرلاری ینبې ږده

په دغه خوا کښې دا وسني زماني مشهو رفیلسوف علامه

اقبال هم زموږ د احمد شاه بابا تېنګ ملګری دی لکه چه وایی:

حیات جاودان اندر یقین است
زه تخمین وظن ګیری، بمیری

بل ځای وایی:

خرد بیګانهٔ ذوق یقین است
قمار علم حکمت بد نشین است
دوصد بوحامد ورازی نیرزد
به نادانی که چشمش راه بین است
مقام شوق بی صدق ویقین نیست
یقین بی صحبت روح الامین نیست
گر از صدق ویقین داری نصیبی (۱)
قدم بیباك نه، کس در کمین نیست

دجهان تطورات

احمد شاه بابا د دنیا نقشه په فلسفی نظر داسی کاږی:

(۱) د علامه اقبال - ارمغان حجاز - دلاهور طبع

کله سرناوی بیاد ماهي وی
کله ژړا وی ،خه غرغروی !

داجهان طورطور ښکاریږی
څوك په سرتورروی،دچابگړي وی

علم ، او دعلم تشویق

دانسان دسعادت لار «علم» دی ، هیڅ سړی اوملت پر دنیا بي له علمه لارنسی پیدا کولای !

داحمد شاه بابا له سوانحواوپنا وو ښکاریږی چه ده په دیني علوموا و تصوف او فلسفه کښي معلومات درلوده ، په عربی ژبه هم پوهیدی ، په پارسی او پښتو کښي ئې شعر هم ښه بلای سوای !

په عربی ژبه چه په هغه عصرکښي دمشرق دعلم منبع وه تردي حده عالم وو ، چه لیك او لوست ئې هم په کولای سوا! مرحوم شاه فقیر الله صاحب د ښکا پور ود ته عربی

مکتوبونه هم لیکلی دی (۱) علاوه پردغه احمدشاه بابا په عربی ژبه ځنی کلمات لری. چه محمدغوث ابن ترکمان ابن تاج خان په هندوستان کښې په پارسی ژبه شرح بر لیکلې ده، چه "شرح الشرح" نومیږی ۳۰۰ مخه ده احمد شاه بابا خپل ګران ملت ته پخپله وینا کښې د علم د پرتشویق او ترغیب فرمائی، ان ورځ مبا یی چه پښتانه د خپل پلار دغه نصایح په ښې غوږ وا روی. اوپه دغه قرن کښې چه بې له علمه ژوندون ممکن نه دی، عملی ئې کی، اود علم زدکړی ته خورا توجه وکی، دی وایی:

ځود بوې دعلم دی همیشه بلی
د غفلت په تیاره ځو ګرزې عجوزه
دایقین، علم لهځانه سرمعامله کړه
د همت په وزرا لوزه الوزه
بل ځای دعلم فوائد او ګټې دا سی ښئي:
لهځلو روخوا بهدرد رتهځلیږ
کهدعلمرون څراغ تهدرتهبل کړې

(۱) دمیان فقیر الله صاحب جلال آبادی مکتوبات ص ۲۷۱ دلاهور طبع.

روح لەعلمە رونیا اخلي، هلەز دە کړه
«احمدشاهه»چه بد خوی په ښه بدل کړي
بل ځای په داسې ډول وعلم ته ترغیب فرمائي:
علم گورهخه خر گمده لوی دریاب دی
بیا هم دی رابهیږلی په څو باب دی
دا دعلم دریاب، هرچیری محیط دی
علم زده کړه چه دعلم لوړ جناب دی
په دغو بیتو کښې احمدشاه بابا دعلم شعب او اقسام
ښیی : او دعلم احاطه ښکاره کوي، وروسته نو وزده کړي
ته زموږ تشویق فرمائي!

بدیعي صنایع

داحمدشاه بابا په کلام کښې شعري صنائع او بدیعي مزایا
هم شته، چه د ده پر ادبي مهارت باندې دلالت کوي،
پخپله بهمحترم اوستونکې دغه بدیعي صنائع دده په کلام
کښې ومومي دلته موږ فقط یوه اشاره ور ته کوو:

دطباق په صنعت کښې وا یې :

زده مې تور وزلفو بند کړ   او س ارمان دسپین رخسار کړم
زه بیده وم خبر نه وم   د بلبل نارو بیدار کړم

تجنیس تام په دې بیت کښې دی :

ستاپر مخ کوره او ر بل دی
څکه او ر بل په کو کل دی

(وقس علی هذا)

د عشق او مینې دنیا

دمشرق په شاعرۍ کښې دعشق مضامین او واردات اکثریت لري، تقریباً شعر دعشق دپاره مخصوص شوی دی، خاص بیا په پارسي شعر کښې عاشقانه مضامین دومره ډېر دي چه پای نه لري!

احمدشاه بابا چه هم دعشق او دمینې په دنیا کښې پل کښېښودی نو پاخه وېل لري او هر قدم ئې استادانه دی!

احمد شاه با با دعشق په دنیا کښې ترخپل لوا له ذاتانه

سطوت او جلال تبریزی، او لکه حضرت جامی چه وایي:

بندهٔ عشق شدی ترک نسب کن جامی

کاندرین راه فلان ابن فلان چیزی نیست

دی اهم دعشق دنیا دسر دیبا یللو ځای یولي، چه ګټنه ئي

په سربازی اره لري، نه په شاهي او نسب:

دا دعشق بازار دسر دی ځما جانه

ګوره ندی د اباز او بیا په نسب

یا دا:

که باد شاه د درست جهان یم   غلام ستا ماه تابان یم

یا دا:

چه د مینې شاهي مو هم   باد شاهي به څه کومه؟

دعشق په دینا کښي مینږ هر څه دمحبوب په قدمو کښي

خورلی کوي او تر هر څه تبریزي، حافظ پخپل تش تخیل

سمرقند او بخارا وربخښي، حال دا چه دی دشیرا زاو

خوار سری وو (به خال هندویش بخشم سمرقند و بخارا را)

دا حمدشاه بابا چه عاشقانه جذبات د ... امرا

هم تر خپل سر او شاهي تېر دی، ځکه چه دی حقیقتاً هم
دغه اقتدار لري نو دده دغه اشعار محض شاعرانه تخیل نه
بلکه و حقیقت ته نژدې دی:

دوا ړه جار شه تر د لبر | هم می سر هم می کشور
دیار په عشق سر کښېږدی | «احمد» ها له که اختر

بل ځای وا یی:

که شاهي ده که می سر | ټول به جار کړم تر دلبر
زړی خاوری ستا دور | دی تو تیا ځما د بصر

دمین ځان دجانان دپاره خوښ وی، او دنیا ته دمینی
په سترګه ګوري، سعدی وایی: «عاشقم بر همه عالم که
همه عالم از وست» عبدالقادر خان خټک دغه مضمون داسی
ادا کړی دی:

زه چه هسی پخپل ځان باندی مین یم
د جانان دی په جانان باندی مین یم

احمدشاه بابا دعشق پر دغه مهم مقام داسی راځی:

زه «احمد بادشاه» په دا له خیله ځا ته په ځان خوښ یم

چه مین تر خپله ځا نه زه یم ستا د مخ پر گـل
پرده خپل زړه له دغه جهته گران دی، چه زړه دمینی گوردی، او ترڅان پرمین شیدا دی :

زه « احمد » یدا له خپله زړه گی خوښ یم
چه تر ځـان مین پر تا با ندی اول وو

احمدشاه بابا که څه هم بادشاه دی، د شوکت او سطوت خاوند دی، مگر دعشق په دنیا کښې لکه چه وویل شوه، ډیر عاجز دی، دی پخپل کلام کښې تل خپله عاجزی ښکاره کوی، او محبوب ته دعجز له خوا حسن طلب کوی، حسن طلب دشاعری کمال دی، وگوری په دې لاندی بیتو کښې دی یو واړ خپله دشاهی لویتیا او اقتدار بیانوی، بیا تو خپل عجز دعشق په دربار کښې څنگه تصویر کوی؟

وایی محبوبی ! زه خودیو څو ورځو ملېمه او آخر تلونکی یم، نو ولی زما سره مینه او مرحمت نه کوې؟

که بادشاه ددرست جهان یم غلام ستا مـاه تا با ن یم
په صورت کی سلامت یم له خوږ دله خون افشان یم

د اشرف خان هجري له دردناو سويه ډك زغونه، د عبدالقادرخان خټك روح پرور مضامين، د كاظم خان شيدا، اوعلي خان، او [illegible] اونوروخټكواد يبانوبرجسته او قيمتي شعرونه له په د غه نيمه پيري كښ منځ ته راغلي دي! علاوه پردغه د مهمندورحمان، اودقندهار د [illegible]كو عبدالرحيم اود كاكړو پير محمد اونور زبردستاواور ژبي د پښتو اد بيان په د غو وختو كښ لرو، اود پښتو ژبي شعراواد ب دوي خورا هسك توب اولوړ تياته رسولي دي (۱) چه زموږ غازي پلار احمد شاه بابا هم دژبي له د غو حقيقي خدمت كونكو څخه دي!

احمد شاه بابا لكه د پښتنو واجتماعياتواوسياسياتو، اوعمومي ژوندون ته چه لوړ لوړ خد متونه كړي دي، د پښتو وعلم اواد ب او شعر ته ئې هم گرانبها او د كتو دك خد متونه كړي، اود ملي ژبي په لويو اد يبانو كښ گڼل كيږي.

(۱) د پښتو اد ب دنشو وارتقا تاريخ په ... تار يخچه شعر پښتو كښ د ۱۳ كال د طلوع افغان وگورئ، دلته ز يا تي نه ځايږي.

یو څو ورځې مې رضا کړه   جانه څو ورځې مېمان یم
که هر څو په بهار درومم   آخر یا ته ی د خزان یم

بې له جانانه د مین په سترګو کښې تو له دنیا تیاره ده، ګل داسې ورته ایښی لکه اغزی، او پسرلی لکه منی، مثلاً:

بی توام ګل بدیده چون خار است
مژه در چشم من چو سو فار است

پسرلی مې، ګلان وغوزیږي، هری خواته د خندا ګی د غوټیو خولې مسیږي، مګر د مین پسرلی خو د جانان رانګ دی وبس.

بهار این چمن بی مقدمت مارا چه کار آید
تو ګر آئی چمن آید، بهشت آید، بهار آید

احمد شاه بابا په دغه موقع کښې وائی:

بی له یاره می بهار دستر ګو اور دی
که هر څو د غنچې غمورك مر غزار کا

د بېلتون په دنيا کښې مين هر کله غواړي ، چه خپل دوست ته احوال واستوي ، يا قاصد ورو لېږي !

مګر د عشق او مينې دنيا بوه داسې له ترا کتهړ که او له سوزه مرکبه دنياده ، چه د قاصد وظائف هيڅوك نسي يکښې ادا کولای ، نو مين بيچاره هر کله د قاصد په تلاش کښې وي ، چه خپل د زړه درداو سوي ، د محبوب حضور ته وړاندې کړي ، مګر څوك د د غه سوي او بيلتون په دنيا کښې د غه وظائف ايفا کولای سي ؛ يو اديب وايي :

اشك را قاصد كويش كنم‌اي ناله بمان

زانکه صد بار برفتي اثري نيست ترا

بل عاشق د نيا تو له يخيلو او بنکو طوفاني وينې ، تو

قاصد داسې پلټې :

بعد ازين نامهٔ خود بر پر ماهي بندم

كه ره عشق تو پر آب شد از ديدهٔ من

د صائب له ډېره عشقه و قاصد ته احتياج نه پيښېږي :

هر سطر کار شهپر جبریل میکند

این نامه را ببال کبوتر چه حاجت است

جهانګیر د هندوستان پاچا ، په دې ډول مکتوب معشوق ته استوی :

ما نامه ببرګ ګل نوشتیم   شاید که صبا باو رساند

اختری هروی ، پروانه دیار حضور ته قاصد ګوی :

عاقبت مکتوب ما را سوی او پروانه برد

طاقت سوز دلم بال و پر دیګر نداشت

بل ادیب څه نه وایی :

شب که درد دل رقم نامهٔ دلبر میشد

دیده هر قطره که میریخت کبوتر میشد

په دې ډول شاعرانو په دغه زمینه کښې مضمون آفرینی کړې دی ، یو پښتون بولدی چه د پسرلی په شپه ، وسپینې سپوږمۍ ته د جګو غرو په لمنو کښې د بېلتون په درد او سوی کښې ګرزي ، نو بل قاصد د محبوبا

وکړزد ی، نه نه مومي، خوچه سېوزمی، نه خطاب کوی :

ارمــان ارمــان سېينی سپوږ مېه

سلام می ورو ره دهمزولو تر کمړ دیه

احمد شاه بابا د عشق او مینی په د نیا کنې دشا هانه اقتداره سره هم یو دا سی صحیح قاصد نه مومی ، چــه د محبوبا حضور ته ئې ولیږ ی او نه پخپله ور رسېږ ی ، نو خپل زړه له تېره یا سی ، په بیدلانه ډول ئې د خپله پیغا مه سره ورلیږی او وا یي :

کــه می لا س و ینبي و تا ته نه رسېږ ی

دغه خپل زړه به مرغه کړم ستا پر لوری

د احمد شاهي مملکت علماء

(او د اعلیحضرت علمي او ادبي معاصرين)

لکه د مخه چه مو د علم په بحث کښې وويل احمد شاه بابا پخپله يو د علم او عمل خاوند تړاواك وو، دى عالم وو، اديب وو، متقي وو، متشرع وو، او د علم روزونکى هم وو، دده په عصر په افغانستان او مفتوحه مملکتو کښې ئې ډېر علماء موجود وه، ادباء وه، چه دده د علم او ادب پروري په سيوري کښې ئې په فراغ ژوندون کاوه، احمد شاه په علم دوستى کښې دغزني شهنشاه محمود زابلي سره سيالي کوى، د احمد شاه بابا ملي احساسات خورا قوي وه، خاص ئې پښتو ژبې ته ډېره توجه او ښه نظر درلود، پخپله ئې دې ملي ژبې ته ډېر ښه خدمت کړى او يو ښه ديوان ئې ددې ژبې د ادب په دنيا کښې ياد گار پرې ښى دى، علاوه پر دغه احمد شاه بابا د علماوو سره مينه درلوده، مجالس ئې له علماوو

شخه تش نه وه، دده ئینګه رابطه له شاه فقیرالله صاحب
جلال آبادی سره موږ دمخه هم ذکر کړه، دغه دده دعلم
پرورښت بنه سند دی.

احمد شاه بابا قندهارته له هری خوا څخنی علمی رجال
اوجید علماء راوستل، لکه دفن اوصنعت خاوندان چه ئې
لههنده راجلب کړه، څخنی پښتانه علماء ئې همسره رانول
کړه، دقندهار څخنی علمی کورنی چه تراوسه سته، دده په علم
دوستی تأسیس شوی دی، لهلاندی لیکوڅخه بهتاسی تهدغه
موضوع ښه رونه شی، اوزه به دده دعصر دافغانستان
اومفتوحو مځکو څخنی علمی رجال اوادباء لاندی مختصراً
ذکر کړم:

(۱) ملاپیر محمد کاکړ:

ملاپیر محمد کاکړ دپښتو یو لوی او مقتدر ادیب دی،
چهدقندهار پهخوا کښې ساری تهلری، دی داحمد شاهبابا
پهعصر یهقندهار کښې وو، اوداحمدشاهبابا دکورنی
استاد وو، ملا پیر محمد پهپښتو ژبه کښې مهارت درلود،

او داعلیحضرت په پښتو خواهی ئې دغې ژبې ته لمړی لځنې قواعد ترتیب کړی دی !

پیر محمد داعلیحضرت احمدشاه بابا دزوی شاه سلیمان استاد وو ، چه احمدشاه بابا وفات شو ، او دده پرځای لمړی سلیمان پاچاشو ، نوملاپیر محمد دپښتوژبې یو کوچنی گرامراو قاعده په پښتو ولیکله ، اودغه دپښتو ژبې لمړۍ قاعده ئې دشاه سلیمان په نامه اهداء کړه ، ددې کتاب په سر کښې وايي :

پسله حمده له درود ه	سوه دشاه مدحه مقصود ه
«شاه سلیمان» دحکم لمر دی	کل عالم پرې منور دی
د شاه تخت سلیما نی دی	عجب لطف یزدا نی دی

په دې ډول پیر محمد کاکړ دپښتوژبې لمړی گرامر لیکونکی دی ، ملا پیر محمد اخوندزبردست شاعر اواديب دی ، یو کلیات داشعار ولری ، چه تر پنځه زره بیته پوری رسېږی ، غزل ، رباعی ، مخمس ، ترجیع ، مسدس ، معشر ، مربع اشعار لری ، ده دخپل کلام کلیات لس کاله داحمدشاه بابا تر وفات وروسته په (۱۱۹۶ م کال) لیکلی دی لکه چه وایی :

زرسل شپږ نوی کلونه　　دهجرت تېر شوی وونه

ماانشاء دعشق دیوان کړ　　په پښتو مې ښه بیان کړ

په دې طمعه چه یادګار شی　　بیا منشور په هر دیار شی

دپیر محمد له وېناو ښکاره ده، چه دی یوز بردست عالم وو، کلام ئې په پښتو کښې ډېر متین دی، په لمړی درجه شاعرانو کښې ګڼل کېږی، اخلاقی، عشقی، عرفانی، متصوفانه اشعار لری، دده دیوان قلمی لږ لږ ستة، یوه نسخه په (۱۲۰۳ هـ) کال ابراهیم خان کاکړ دده شاګرد لیکلي ده!

پیر محمد تر (۱۱۹٦ هـ) پوری لا ژوندی وو، تر دغه کال وروسته دسپین ږیر توب او زوړ تیا پر وخت (۱) په قندهار کښې وفات شوی، او دشاه دولې پرعاره تږی وحضرتجی ته مدفون دی، دقندهار شمال شرقی خواته، دپیر محمد دیوان دمستشرقینو لاس ته هم ور غلی دی پادری هیوز په کلید افغانی کښې دده ځنې اشعار اقتباس کړی

(۱) [illegible]

دی (۱) دپیر محمد دپښتو شعر استادی ، دپښتو ادباء ټولو منی ، مثلاً میرزا حنان قندهاری دپښتو شاعر وایی :

داخوند ملا پیر محمد نظم که واروې
هر گفتار ئې دی په مثل دبلبل

شمس الدین کاکړ دپښتو بل مشهور ادیب وایی :

پیر محمد کاکړ په شعر کښې نامدار وو
یوور قبر لره ده ارمان دشعر (۲)

(۲) ملاشیر محمد اخوند هوتك :

دقندهار له مشهور علماء څخه دی ، تولدئې په قندهار کښې په (۱۰۹۲ هـ کال) شوی ، او علمی تحصیلات ئې په هرات اوایران کښې کړی دی ، په دینی علوموا و منطق کښې ښه لاس لری ، دده یو تألیف منظوم (اسرارالعارفین) چه دری زرکښه ئې په پښتو چاپ شوی او څلورزرکښ ئې غیر مطبوع دی ، ملاصاحب داحمدشاه بابا په عصر په قندهار

(۱) وګوری کلید افغانی دلاهور طبع ۱۸۹۳ ع
(۲) وګوری دپښتو شعرتاریخچه په طلوع افغان کښې ۱۳ کال .

کښي وو، او علمي شهرت ئي در لود عمر ئي (۸۳) کاله وو، په (۱۱۷۵ هـ) په قندهار کښي وفات، او دیښار مغربي خواته د ملا شاهو په تکیه کښي ښخ دی، دده اشعار اخلاقي او عرفاني او موعظه ده (۱)

(۳) عبدالرحیم هوتك:

په قوم هوتك او د کلات د ښه بولان وو، د هوتکو په عصر د قندهار په زاړه ښار کښي هستېدی او دلي زوکړی وو، وروسته چه نادر افشار قندهار فتح کړ (۱۱۵۰ هـ) نو دی د هوتکو په ډله کښي د لسو کالو په سن د ایران و نشابور او تهران ته قرار سو، و روسته نو بخارا او سمرقند او تورکستان ته ولاړ، عبدالرحیم د پښتو یو زبردست شاعر او د دیوان خاوند دی، چه تر شپېږ زره بیته پوري لري، ده (۵۰) کاله په تورکستان کښي د وطنه لیري تېر کړي او تر (۷۰) کالو پوري لاهور ته (انجا) ژوندی وو (۲) عبدالرحیم زبردست

(۱) د قندهار علماء طلوع افغان سال ۱۱ شمارهٔ ۲
(۲) تر او یاو کالو راغلم که باور کړي ـ سر ه سوځم نشو ؛ خلاص د عشق له اوره

د احمدشاه بابا د کلام عمومي ښېګړې:

لکه موږ چه دمخه په پخوا نيو نثرانو کښې مفصلاً ليکلي وه (۱) شاعري دانسان دفطرت ږغ او دزړه د کومې آوازدی، شعردانسان دزړه او دماغ ترجماني کوي او دعواطفواو احساسا تو له چينې څخه زېږي نو هغه زړه چه مرکزاو منبع دښوا حساساتو اوپا کوجذباتو اوښوعاطفو وي، سليم شعر، اوسمه وينا او اثر بخښونکي ږغ ختني راوزي، احمد بن عمر چه په نظامي عروضي سمرقندي مشهور، او له پوهانو څخه د شپږ مي هجري پېړۍ دی (حدود ۵۵۰ ه) ليکي چه:

«شاعر بايد سليم الفطرة عظيم الفکرة صحيح الطبع جيد الرويه دقيق النظر وي . . .» (۲)

په دغه صفتو توجه عروضي دشاعر دپاره لازم ګڼلي دي، زموږ غازي احمد شاه پوره ستايلي وود احمد شاه بابا

(۱) دعبدالقادر خان دديوان مقدمه طبع دقندهارص ۳۱ وګورئ.
(۲) چارمقاله ص ۳٤ طبع دبرلين

عالم وو، په تفسیر، فقه، صرف نحو، فلسفه، منطق کښې ئې ښه مهارت درلود، عمرونه ئې دایران او بخارا په مدرسو کښې تېر کړی وه، او د احمدشاه بابا معاصر وو.

عبدالرحیم پسله (۷۰) کالو عمر له وطنه په غربت کښې وفات شوی دی! (۱)

(٤) اعلیحضرت تیمور شاه:

اعلیحضرت تیمور شاه داحمدشاه بابا مشر زوی وو پاچهی ئې له (۱۱۸٦) څخه تر (۱۲۰۷ هـ) پوری کړې ده، تیمور شاه لکه خپل پلار یو ادیب اوعلمدوست پاچا وو، په پارسی ژبه یوهم دشعر دیوان لری، په پښتو کښې دشعر طبع لری (۲)

(٥) ملا حسن اسحق زی:

(۱) دعبدالرحیم پرسوانحو اوشعر موږ مفصله تبصره د طلوع افغان د ۱۱ کال په شماره کښې لیکلې ده، شائقین دې هغه وګوری.
(۲) دکابل په مجله ۷۰۸ ګڼه کښې د۳ کال -اددغه پاچا پر شاعری مفصله تبصره لیکلې ده.

ملاحسن آخوند دتلو کان دکلی دی اچه ۲۲ میل دقندهار مغربی خواته واقع دی ' دخپل عصر مشهورعالم اوجیدمتقی سړی و ' دی بو پارسی دیوان لري چه په (۱۲۰۱ هـ) ئې تکمیل کړی دی ' په پښتو کښې ئې اشعار ډېر لږ اوسوزان دی ' پر ۶۸ کال دعمر په «۱۲۴۵ هـ» کښې وفات شوی په تلو کان کښې ښخ دی ' (۱)

(۶) میان نور محمدداوی :

دپوتي په میا مشهور ' او داحمدشاه بابا دعصر له مشهورو علما واو متقیانو څخه دی ' داخوند کلی دقندهار مشرقی خواته دترنك برغاړه دده په نوم مشهور او هورې ښخ دی ' دی دمشهور میان عبدالحکیم صاحب کا کړ مریدوو ' اوپه زهد اوعرفان کښې ډېر مشهوردی

(۷) ملاصالح محمد داوی :

دمیان نور محمد شاگرداو مریددی ' دخپل وخت ښه عالم وو ' بو پښتو اوپارسی دیوان لري ' دپښتو په ا و سطو

(۱) دقندهار علماء طلوع افغان ۱۱ کال ۱۰ گڼه

ادیبانو کښي ګڼل کېږي (۱)

(۸) رحمتداوی :

« رحمت » په‌قوم داوی داحمدشاه بابا په‌عصر کښي دقند هار اوسېد ونکی وو، دی‌دشاه زمان تر باچهی پوری لاژوندی‌وو، هغه‌وخت چه سردار عبدالله خان د کشمیر نائب الحکومه وو، رحمت‌په کشمیر کښې‌وو، ده‌ددغه سردار او شاه زمان په‌نوم پښتو لیلی اومجنون لیکلی دی، په‌مقدمه کښي ئي وایي :

غمو ملك رابانده‌ی تنګ کړ	زړه مي‌لحکه داآهنګ کړ
چه پښتو لیلی مجنون کړم	ښائي غم له‌زړه بیرون کړم
به پارسی هرچا و یلی	پښتونه د ه چا لید لي
ځکه زه په پښتو ژ به	دا قصه کړم عجا ئبه
سلطنت دشاه زمان دی	دی‌خاقان‌ابن‌الخاقان دی
سردار ی دعبدالله د ه	خلقه واره آ ګاه د ه
د کشمیر ملك ئي روښان کړ	ورك ئي ظلم دجها ن کړ

(۲) دپښتو شعر تاریخچه په طلوع افغان کښي ۱۳ کال

زه بندي په کوهستان وم ‌ ‌ د کشمیر په ډېر ارمان وم
نه کاغذ نه مې قلم وو ‌ ‌ روز گار خواهسې برهم وو
چه خبر شوم له سرداره ‌ ‌ له دې هسې نیکو کاره
په شتاب ورته روان شوم ‌ ‌ پرغه تېر عمر پښېمان شوم
څایسته کېلي پښتون دی ‌ ‌ زبات په ورکړه ترجیحون دی
عجب دی که شي پیدا ‌ ‌ بل دا هسې پښتون بیا

دا کتاب رحمت په (۱۲۱۰ هـ) منظوم کړی دی، کلام ئې ډېر بوخ او خوږ دی، فصاحت لري، مضامین ئې سلیس او ژبه ئې ساده ده! یوه نسخه ئې مصوره سته چه په کشمیر کښې ملاولي مصوریه ۱۲ دجمادی الثانی (۱۲۱۶ هـ) لیکلي او مصوره کړې ده په امر دشیر محمد خان بردراني.

(۹) کاظم خان شیدا:

کاظم خان دافضل خان زوی دی، چه افضل داشرف خان هجري زوی وو، هجري دخوشحال خان خټک زوی وو! شیدا دپښتو ادب یو روڼ ستوری دی، او دخوشحال خان

دمکتب یوناموړ شاګرد دی ، چه په پښتو یو ښه دیوان لری دی په (۱۱۳۵ ه) تولدشوی ، او داحمدشاه بابا معاصردی ، عمری ئې په کشمیر اوسرهند کښې تیر کړی ، او په رامپور کښې په حدود (۱۲۰۰ ه) وفات شوی دی ، دشیدا کلام په پښتو کښې دپارسی دهندی سبک نمایند ګی کوی ، او لکه بیدل ډیر نازکخیال شاعردی

شیدا دهند په مځکو کښې لهوطنه ورك دی ، دپلتانه سوځونکی ناری ئې په اشعارو کښې ډیری دی (۱) :

شیداور ستوه رنګین اشعار له هند

ستا لهرای سره اشنا درنوه یاران دی

دشیدا دیوان په (۱۱۸۱ ه) کښې اول او ترتیب شوی دی (۲)

(۱۰) عبدالحمید مهمند :

حمید بابا ماشوخیل مهمند ، دپښتو له لویو ادیبانو څخه دی ، حمید په پښتو کښې دیوه نوی سبک استاداو

(۱) دپښتو تاریخچه په طلوع افغان ۱۳ کال کښې .

(۲) دشیدا قلمی دیوان .

لمړی سړی دی ، او په پښتو ادب کښې ئې بېل مکتب تأسیس کړی دی !

پښتنا نه اد باهم حمید استاد بولی مثلاً میر زاخا ن قند هاری وایی :

بل حمید موشگاف دخیال په شعر
څه به وایم تا سفته درئې ییبل

پیر محمد کاکړ وایې :

پسله دوبه موشگاف عبدالحمیددی
چه ئې ووې شه نازک نکته دان شعر

عبد الحمید په پښتو د یوا ن لری ، چه مشهو ر دی ، د شاه گدا ی قصه ئې په (۱۱۳۷ ه) کښې لیکلې ده ، نیر نگ عشق دمولانا غنیمت ئې دپښتو په نظم ترجمه کړی دی !

که څه هم عبدالحمید داحمد شاه بابا تر یا چهی دمخه دی ، مګر وفات ئې به دغه عصر کښې وا قع شوی ، او به

پښتو ر کښې دعا شو خپلو په گمگر کښې دده مزار دی ! مستر راورټي انګلیسي مستشرق غلط شوی دی ' چه حمید د تیمور شاه معاصر گڼي (۱)

(۱۱) میان فقیر الله جلال آبادی :

مرحوم میان فقیر الله صاحب د عبدالرحمن زوی دی چه د جلال آباد په خاص حصارک کښې زو کړی (۲) او د خپل عصر له لویو مشا یخو او علماؤ څخه دی چه په نقشبندیه طریقه کښې د جناب محمد مسعود پېښوري او دی بیا د جناب محمد سعید لاهوري ' او دی بیا د حضرت سعدالله ' او دی بیا د حضرت آدم بنوري څخه فیض اخیستونکی دی ' چه حضرت بنوري د حضرت مجدد صاحب کابلي پیرو او مرید دی (۳) علاوه پر نقشبندیه طریقې په قادریه کښې هم میا نصاحب مأذون و ' او احمدشاه بابا و دغه جناب ته لوی عقیدت او ارادت در لود ' ډیر مکتوبونه میانصاحب

---

(۱) وگوری د پښتو گرامر مقدمه طبع د کلکتې ۱۸۵۶ ع ـ

(۲) وگوری دده مکتوبات ص ۲۷ (۳) د میان فقیر الله صاحب مکتوبات ص ۱۰

واحمدشاه باباته رالیږلی دی ، چه په مکتوبات کښې ئې سته ، او کله کله احمد شاه بابا هم له ده سره علمی اوعرفانی مفاوضات اومراسلات درلوده ، په مکتوبو بهٔئې یوښتنی ځنی کولې ،

میاصاحب د ځیل وخت ز بر دست عالم وو په ښکا پور کښې ئې لوی خانقاه در لوده ده تألیفونه دغه مشهور دی :
(۱) فتح الجمیل فی مدارج التکمیل (۲) فیوضات آلهیه (۳) براهین النجاة (٤) جواهر الاوراد (۵) طریق الارشاد (٦) وثیقة الاکابر (۷) منتخب الاصول دفقه (۸) فتوحات غیبیه (۹) کتاب الازهار فی ثبوت الآثار (۱۰) محمود الاوراد (۱۱) قطب الارشاد (۱۲) مکتوبات ۳۹۰ مخه طبع دلاهور

علاوه پردغه دوی په پښتو عربی اوپارسی ژبه منظومې هم لری ، یو کتاب ئې په پښتو په نوم د « فوائد فقیرالله » هم لیکلی دی ، میا صاحب په ښکا پور کښې (۱۱۹۵ هـ)

پهحدودوفات شوی او مرقدئې دعامو زیارت کاه دی(۱)

(۱۲) ملامحمد غوث ابن ترکمان ابن تاج خان:

داحمد شاه بابا معاصر او ملا زم دی، چه په هندوستان کښې میشته وو اده یو کتاب «شرح الشرح» په ۳۰۰ مخه کښې په پارسی داحمد شاه بابا په امر لیکلی او داحمد شاه بابا عرفانی و پښتو او منثور کلمات ئې شرح کړی دی.

(۱۳) فیض الله اخند زاده کاکړ:

داعالم اصلاً د ژوب وو، چه دهو تکو دپاچهی په پای کښې ئې پلار ملا بابر آخوند له هغه خایه قندهار ته راغلی وو.

ملا فیض الله زبردست عالم وو، دقندهار مشهور مؤلف او نامور عالم مرحوم حبیب الله اخندزاده ئې زوی وو (۲)

(۱٤) سید سراج الدین:

---

(۱) دپښتو شعر تاریخچه په طلوع افغان کښې ۱۳ کال.

(۲) و گوری د کابل مجله ج ۶ س ٥ ٤ ۶ چه مفصلاً ئې شرح حال لیکلی دی.

په ۱۱۲۷ ه دد کن په اورنگ آباد کښې زیږېدلی او داحمدشاه بابا ادبی معاصر دی، سراج پارسي او اردو دیوان لري، یومثنوی بوستان خیال ئې هم تالیف کړی دی، په ٦ دشوال جمعه ۱۱۷۷ ه وفات شوی دی (۱)

(۱۵) مو لوی محمد باقر:

متخلص په آ گاه داحمدشاه بابا معاصر دی په هند کښې وو، په ۱۲۲۰ ه کال وفات شوی دی، دهشت بهشت، تحفةالاحباب، فرائددرعقائد، ریاض الجنان، محبوب القلوب، گلزارعشق اونورو مؤلفاتو خاوند دی (۲)

(۱٦) خان آرزو:

سراج الدین علی خان متخلص په آرزو د احمد شاه معاصر دهندوستان زبردست شاعراو محقق دی په ۱۱٦۹ ه په لکهنو کښې وفات شوی اوپه دهلي کښې ښخ دی، پارسي دیوان ئې شل زره بیته دی، په پارسي ئې دوه لغتو ته

(۱) تاریخ ادب اردو ص ۹۰ درام بابو طبع د لکهنو
(۲) تاریخ ادب اردو ص ۹۲

دیا چهی حیات، او دعدالت رویه، اود ده ملت خواهی او لوړ همت اوعزم، او بیاد ده مېړانه او ښندنه دلالت کوی چه ده لوی فکر، او سمه طبع، او نری نظر، او سلیم فطرت درلود. نوځکه دده شاعری رشتینی شاعری ده، او ویل ئې دزړه له کومی دی!

داحمدشاه بابا په شعر کښې، دده لوړ فکر هسک همت دپښتنوالی جذبات، دشاهنشاهی رجګ افکار دبخښنې او ښندنی هسک عوا طف دتوریالی توب برجسته احساسات، دجهانګیری دشجاعت عزم؛ دایمان او عقیدې ټینګار؛ دعشق سوزان دردونه، دمینې ددینا عجیب او غریب ګذارشات ښکاره دی!

دتوری پرمیدا ن یو بر یالی او ننګیالی سر باز دی، دپښتنوالی پر ډګر یو ښیېر پښتون دی، ددیانت او تصوف اوایمان په خوا کښې لوی متدین او متشرع روحانی دی دسیاست اومشر توب له پلوه دخپل عصر لوی سیاسی مشر

علمی او ادبی مقام چاته نه‌دی ښکاره ، اولنر خلق په‌دې خبر دی ، چه د انو میالی فاتح ، او د پښتو نخوا ستر مبره ، د پښتو ژبې داد ب پو لوی رونړ و نکو ، او عوږه ادیب او شاعر هم دی ، اودی دخپل عصر یو ښه عالم او مصلح مفکر هم گڼل کیږی !

په‌دې کتاب کښې به موږ دغه خبری ، په‌ښه ډول خپلو ښاغلو ویونکو ته څر گندی کړو ، او دلوی احمدشاه بابا دشعر پښتو دېوان به‌هم در وړاندې کړو .

په (۱۳۱۷) کال چه‌ع ، ئی سردار عالی محمد داؤد خان دقند هار ملکی او عسکری مشر، و . دوی دخپلو دمعارف غو ښتو له لا مله ، مـ ته د اعلیحضرت احمد شاه بابا ددیوان دچاپو لو تشویق را کی ، ځکه چه دا دشعر مجموعه آراو یـیه نه دچاپ شوې ، او که څنی بدلی ئې مستشر قینو هم یو ځای کړي دی ، هغه هم ډیری غلطی دی ، او دشعر پر اصولو نه سمېږی (۱)

---

(۱) راورتی په گلشن روه ، او هیوز په کلید افغانی کښې ئی د احمدشاه بابا بدلی چاپ کړی دی .

نوددې ګرانښها دیوان تصحیح خوله‌یوې نسخې څخه ممکن‌نه و ٬ اولا زمه‌وه چه‌درې څلور نسخې و کتلی‌شی ٬ به‌دې کار کښې هم‌زه کامیاب شوم ٬ اوله ښه‌مرغه می درې‌زړې نسخې ومیندلی ٬ اودا کتاب می څنی تصحیح اوتکمیل کړ ٬ چه دهغو نسخو تفصیل به‌ددې مقدمی‌په‌پای کښې دتوضیح ترعنوان لاندی وسی ٬ دا کتاب دوې برخې دی :

لمړۍ برخه : داعلیحضرت احمدشاه بابا پرشا عرې اوعلمی اوادبی مقام اودده پراوفکارو مفصله تبصره‌ده ٬ او ترڅلو تنوپوری دده دمملکت علمی اوادبی رجال هم معرفی شوی دی ٬ چه دده ادبی اوعلمی معاصرین ګڼل کیږی .

دوهمه‌برخه‌دده‌مردف دشعر دیوان دی ٬ چه‌دتهجی‌حروفو پرترتیب تصحیح او تدوین شوی دی ٬ اوځای ځای حاشیه‌هم پرالیکلې‌شوې‌ده ٬ چه‌اوس تاسی ته‌وړاندی کیږی .

دمخه نردې چه‌تاسی به اصل کتاب پیل و کړ ٬ ښه‌به‌وی

چه‌یه‌دې مقدمه کښې لنډ لنډ دبریالی بلار احمدشاه بابا دژوندون حوانج هم ولولی که‌څه هم‌دغه تار یخی کـار نامې بیل کتاب غواړی ، مگردلته د ضرورت له لامله موږ دده دژوندون وقایع لنډ ذکر کړو :

احمدشاه بابا دزمان خان زوی ددولت خان لمسی دسرمست خان کړوسی وو چه دغه سرمست‌خان دشیرخان زوی ، اودخواجه خضرخان لمسی اودسدوخان کړوسی کیږی ، اودا هغه سدوخان دی ، چه دا حمد شا ه با با قبیله‌دده له نمره‌وه‌، سدوزی خودیو پلرو یوه پښه د ه چه‌له‌سرو سوپښتنوڅخه د(اودل)له‌پښته گڼله‌کیږی(۱)

داحمدشاه باباه نیکه دولت‌خان دپښتنو مشروو، چه دقندهار دښهر صفا په کلاو کښې دصفوی حکومت نائب الحکومه گرگین خان‌دی مړکی ، لځکه‌چه دار غـان‌، پښتـانه له دغه جهته د گر گین خا ن سر ه و جنگېد ه

(۱) حیات افغانی دمحمدحیات‌خان دلاهور طبع ص ۱۱۷ — اوخور شید جهان دشیر محمد گنداپور دلاهورطبع.

او گرگین خان د دولت خان زوی رستم خان په هندو توب وهاله، او دا احمدشاه بابا پلار چه زمان خان نومېده، دیرغال په دول د گرگین په دربار کښ وو.

(وروسته چه د حاجي میرویس خان مشهور مشر له خوا د صفویانو د حکومت کمبله تو له شوه نو زمان خان په هرات کښې د پښتنو مشر وو، او په (۱۱۳۵ هـ) وفات شو، د احمدشاه بابا بل وروور ذوالفقار خان هم یو مشهور پښتون حربي سړی دی، چه د هرات مشر وو، او د نادر افشار له خوا په (۱۱۵۰ هـ) کښې مازندران ته نفی شو (۱) له تاریخي پلټنو څخه ښکاریږي، چه احمد شاه بابا په (۱۱۳۵ هـ) په هرات کښې زوکړی، او مورئي "زرغونه" نومېده، چه د قندهار د کوهک په کلي کښې ئي قبر دی، او خلق ئي "زرغونه انا" بولي.

په (۱۱۵۰ هـ) چه نادر افشار قندهار فتح کناوه، احمدشاه بابا د (۱۶) کالو او دده په دربار کښې وو،

(۱) وګورئ تاریخ سلطاني دخان قندهاري دبمبي طبع او حیات افغاني او خورشید جهان

وروسته چه دخراسان په فتح آباد کښې د یکشنبې په شپه (۱۱) دجمادی الاخر (۱۱۶۰ ھ) نادرشاه مړ کړه شو، واحمد شاه بابا قندهار ته راغی، او دعمر په (۲۵) کال په (۱۱۶۰ ھ) دقندهار دشیرسرخ په کلی کښې پاچا شو (۱) په دغه وخت کښې دشوال میاشت وه.

احمدشاه بابا ښه اخلاق درلوده، متشرع عادل عالم پاچاوو، دخلقو سره ئې ډیر زیات ښه سلوك کاوه نادر افشار به ویل چه ما تر احمدشاه بل تیك اخلاق سړی په ټوله ایران او توران کښې ندی لیدلی (۲) احمدشاه بابا چه پر تخت کښېنوست، ده یوملی حکومت تشکیل کړ، چه دینیتنو مشران یه سلا اوا داره کښې ورسره مله وه، خارجي هڅو خپلو داطرز فیودل سیستم بللی دی (۳)

(۱) وګورئ سراج التواریخ، حیات افغانی، تاریخ سلطانی، تاریخ احمدی د عبدالکریم. قلمی

(۲) دعبدالکریم تاریخ احمدی. قلمی

(۳) دعلیموف افغانستان طبع ۲ لندن

(احمدشاه بابا دافغانستان په ملي وحدت کښې د بریا روکیښي
اوتوله ملت ئې سره یو کړ، دخپلو رعایاؤ ته دمساوات
اوپلار ګلوی په سترګه کاته نو ئې دوی هم تراوسه
«بابا» بولي (۱) ددې پوه اونومیالي پاچا دمملکت
داخلي اصلاحات ډیر دي) دده په دغه هواد کښې داخلي تشکیلات
سم کړه، عسکري، اداري، علمي، او مدني اصلاحات ئې
وکړه، وزراء ئې مقرر کړه، دمالیئې دوائر، شرعي محاکم
ئې بنا کړه، دخپل حضور کښې ئې دیوان انشاء
او درباري دوائر جوړ کړه، عرض بیګي، مهماندار
باشي، اردو باشي، جارچي باشي، میرآخور، خزانه دار
هرکاره باشي (استخبارات) ضبط بیګي او نور د
ملکي مامورین وه، د حربي ادارو مرکز ته نظام
باله کېده، چه تقلیمات او دمیورسات مامورین ئې
هم درلوده، عسکر پیاده، سپاه منظم، ... پر دغه اوه
«الله جاري» عسکر هم وه، داحمدشاه بابا په فتوحاتو کښې

(۱) تتمة البیان د سید جمال الدین د مصر طبع ص ۶۹

دعو منظمو او غیر منظمو لیکرو ډېر خدمتونه کړی دی.

احمدشاه بابا ځنی عمرانی خدمتونه هم کړی دی، په (۱۱۷٤ هـ) ئی دقندهار اوسنی ښار جوړ کښی، په (۱۱٦٦ هـ) ئی دکابل پر ښار جنګی کوټ راګرځاوه، په شمالی ولایاتو کښې ئې دتاشقرغان ښار جوړ کښی، په سند کښې په (۱۱۸۲ هـ) دده نائب الحکومه غلام شاخان دحیدرآباد ښار بنا کړ، او په (۱۱۷۰ هـ) ئې په مکه معظمه کښې دپښتنو حاجی خانه جوړه کړه، علاوه پر دغه دده په عصر کښې ډېری ولې او کاریزونه هم کښل شوی او مملکت په زړه غوړن شوی دی، دقندهار مشهوره واله "پاتاوه" هم دده ښبلې ده، چه اوس دقندهار ښار خوا په زرغونه دی، دده دخپل مرقد خورا نفیسه او عالیشانه ګنبده هم پخپل ژوندون کښې جوړه کړې ده، او خرقه شریفه ئې له بدخشانه قندهار ته راوړه.

داحمدشاه بابا دعصر ښکلان دغنمو وزی، او توره اوپو ستوری ډېرو، چه ډېرا کښرو سکونې سته، دده طلائی تقرئی

(٤) څلورم سفر په (١١٦٤ﻫ) دی چه احمدشاه بابا په دې سفر کښې تول خراسان ونیوی، او نیشاپور ئې فتح کړ، او « شهرخ میرزا » چه د نادر شاه لمسی و، خپله علاقه ورو، بیرته ئې پاچا کښې او ددغه لوړئی خیل زوی تیمور شاه ته و غوښته، وروسته احمد شاه هرات ته راغی، او لس (١٧) زره لښکر ئې د شاه ولی خان وزیر اعظم په مشر توب، میمنې، مزار، او قطغن ته واستول، چه هغه ځایونه ئې اصلاح کړه.

(٥) پنځم سفر کښې احمدشاه بابا په (١١٦٤-١١٦٦ﻫ) پنجاب ته ولاړ، او کشمیر ئې فتح کړ، او دا ټلک پرعاړوئې تر له دینتو ځایونه ولیدل.

(٦) په (١١٧٠ﻫ) بیا احمدشاه بابا پنجاب ته ولاړ، او دغه ځای ئې سم کړ، کشمیر ته ئې هم لښکر واستاوه، او بیرته ئې لاس ته راوړ، او په جمعه ۷ د جمادی الاول ددې بابا لښکر په دهلی ننووت، او دمغولی شاهنشاهی مرکز ئې فتح کړ، احمد شاه بابا د دهلی دمغولی

اوسنی سکې د بری د ی چه په قندهار ، کابل ، ملتان اولورو ښارو کښې وهلی شوی دی .

احمدشاه بابا دخپل عصرلوی فاتح دی ، ده ډیر حربی سفرونه کړی دی چه لاندی لنډ لنډ ذکر کیږی :

(۱) د (۱۱٦۱ هـ) سفرچه په دې دوره کښې احمدشاه بابا کابل ، پیښور ، سندا ولاهورا وملتان دخپل مملکت ضمیمه کړه ، اودیرش زره لښکر ورسره وه ، اوپه سرهند کښې ئې دهندله امپراطورسره جګړه وکړه او بیرته دپیښور او کابل لهلاری قندهارته راغی .

(۲) دوهم سفرد (۱۱٦۲ هـ) دی ، چه په دې سفرکښې او له پنجاب په افغانستان پورې وتښت ، او داتلث عاذی ئې اصلاح کړې .

(۳) دریم سفر په (۱۱٦۳ هـ) کښې وو ، په دې سفر کښې احمد شاه بابا هرات او مشهد اونیشاپور ته ولاړ ، او بلوچستان ئې دخپل مملکت ضمیمه کړی .

پرلار سند اوپنجاب ته ولاړ، اودپاني پت پرمیدان ئي دمر ټماتو اولکو تنو لښکر وته ماته ورکړه، په دې مشهور جنګ کښې داحمدشاه بابا تول لښکر (۶۰۰) زره وه، خوددښمن تلفات (۲) لك تنه وه، داجنګ په ۶ دجمادی الاخر (۱۱۷۰ هـ) داحمد شاه بابا په لوی اوتاریخی بری ختم سو، اوغنایم (۵۰) زره اسان، دوه لکه غوایي، پنځه سوه پیلان، او څوزره اوښان وه، دوه ویشت زره تنه ژوندي بند یان دښمنو په لاس کښې واوبدل، تردې جنګ وروسته بیا احمدشاه دمغولی کورنۍ پاچا پرپاچهی پرېښو، او پخپله قندهار ته ولاړ

(۸) اتم سفر په (۱۱۷۵ تر ۱۱۷۷ هـ) پوري اوږد دو، په دې سفر کښې دا دیاغی سکهاو رټنې په پنجاب کښې کښېلي، دسر هند سره ئي د رجب په یوو لسمه ورځ (۱۱۷۵ هـ) دسیکهانو له اویارزو لښکرو څخه (۲۵) زره تنه مړه کړه، اودوه کاله په پنجاب کښې و الحکه

پاچا محمد عزیزالدین عالمگیر ثانی سره خیلوی وکړه، او هلته ئې وزراء او د لښکر مشران مقرر کړل، پاچهی ئې هم هغه پاچا ته پرېښووه، او د پښتنو دېرش زره لښکر ئې له دې چه د دهلي ښار ته تاوان ورسوی، تر بوی هیاشتی هستو گنی وروسته بیر ته پنجاب ته راغی، او پر لاری ئې د پر بدخواهان پر ځای له شرارته کښېنول او د پېښور له لاری کابل او قندهار ته ولاړ، په دې سفر کښې زموږ پلار هندوستان فتح کی، مگر بیر ته ئې دهغه ځای پاچا ته و باخښه.

(۷) د احمدشاه بابا اوم سفر په (۱۱۷۳ – ۱۱۷٤هـ) کښې دی، په دې کال دده یو مشهور منصبدار او غښتلی ملکگری نصیرخان بلوڅ د استقلال اعلان وکی، نو پڅېله احمدشاه بابا د دولس زره سپرو سره د هغه ملک ته ولاړ، او نصیرخان ته ئې ماته ورکړه، او د بلوڅستان په کلات کښې ئې محاصره کړ، وروسته دا اوی خان بیر ته تسلیم سو، او احمدشاه بابا عفو کی، تر دې وروسته اوده بولان

ته ولاړ ، چه د کوږک یو ښه ځای دی ، او په دغه ځای کښې د سرطان په مرض (۱) د عمر پر (۵۱) کاله په (۲۰) د رجب چه د جمعې شپه وه وفات ، او د قند هار په ښار کښې ښخ سو . په دې ډول زموږ ښاغلی او غښتلی پلار احمد شاه بابا ، د خپل عصر یو بریالی نابغه وو ، چه یوازې د حرب او جنګ پهلوان نه ، بلکه د علم او ادب او اصلاح علمبردار هم وو ، د دې کتاب راتلونکې پا ڼې به تاسې ته په ښه ډول د ده علمي او ادبي کارنامې هم ښکاره کي .

کابل ، شور بازار د قوس اول ۱۳۱۹

عبد الحی حبیبی ، د پښتو ټولنې عمومي مدیر او

د ریاست مطبوعات معاون

-----

(۱) د امیر عبد الرحمن خان تاج التواریخ ج ۲ فصل ۷

د احمد شاه بابا تاریخ

تألیف عبدالحی حبیبی

طبع پښتو ټولنه

تاریخ طبع ۱۳۲۹ -

PROPERTY OF ARIC
Established 1989

چه کشمیر بیا یاغی سوی وو، نو ئې کشمیر هم بیا ایل کړ، او په (۱۱۷۷ هـ) د ملتان او ډیروله خوا د ګومل له درې څخه غزنی او بیا قندهار ته ولاړ.

(۹) د احمد شاه نهم سفر په (۱۱۸۱ هـ) کښې وو، چه د تخارستان او شمالي ولایاتو سمون ئې وکړ، او د بخارا پاچا عبدالعزیزخان سره ئې روغه وکړه، او د افغانستان حدود ئې له بخارا سره وټاکل، دغه د اعلیحضرت آخرنی حربي سفر وو (۱)

اعلیحضرت بناغلی احمد شاه بابا په (۱۱۷۷ هـ) د اوږدو سفرو او زحمتو په سبب د ناروغه سو، نو تر دې وروسته دی په داخلي اصلاحاتو بخت وو، څو چه په (۱۱۸۶ هـ) کال د هواد تبدیلی د پاره د توبې غره

(۱) د دغو سفرو د نورو تفصیلات و ګوری په حیات افغانی، سراج التواریخ، خورشید جهان، تاریخ سلطانی، تاریخ هند د ای مارسدن، تاریخ هند د سید ابو ظفر ندوی، سیر المتاخرین، سر جان ملکم او ملیسون او مکمن او نور .....

توضیح

دا کتاب له‌درو قلمی نسخو څخه تصحیح او تکمیل شوی دی، ځکه چه‌د احمدشاه بابا په دېوانو کښې غلط لیکو نکو محرر ېنو لاس وهلی او اکثر اشعار ئې و رخراب کړی وه، نو له دغودرو نسخو څخه‌ئې موږ تصحیح په‌دېنه ډول وکې.

(۱) هغه نسخه‌ده چه مایه سنده کښې هیند لې د ه، خوشخط طلا کاری ده لیکونکی او دلیك تاریخ ئې ندی ښکاره.

(۲) هغه نسخه ده، چه‌د کابل دېښخونوونې په کتابخانه کې ده ئې لری، دا نسخه هم خوشخط طلا کاری د ه، مګر ډیری غلطی لری او نایوه کاتب مسخ کړې ده.

(۳) یوه ناقصه نسخه ده، چه د سر پانی نه‌لری (۱۱۶) مخه ئې سته په ۶ دشوا ل چهارشنبې سنه ۱۱۸۶ ه داحمدشاه بابا دوفات په کال لیکلې شوې ده، دا نسخه صحیحه‌ده او ډیری داسی بدلی لری، چه په‌نورو دوو نسخو

کښې نسته ، لمړی دقندهار دسد وزود کور نی په تصرف کښې وه ، اوس د قندهار د بلديې دریاست په موزیم اړه لري هغه بدلې چه په دو ورپا درو نسخو کښې وې ، بې له کومې اشارې لیکلی شوی دی اما هغه بدلې چه د ریاست بلدیه له نسخې څخه اخیستې شوې دی . دپانی په پای کښې د (ب) په توري نخبه شوی دی ، او هغه د الفاظو اختلافات چه دیښتو تولنې په نسخه کښې سته د (پ) په حرف ښوو لې شوی دی ،

یادونه

په دې کتاب کښې احمد شاه بابا د شعر دسبك له خوا، دخوشحال خان مقلد لیکلی شوی دی، مګر له وروسته پلټنو څخه ښکاره شوه، چه احمد شاه بابا د رحمان بابا په ادبی مکتب کښې داخل، او دهغه نامور شاعر پر سبك تللی دی.

(حبیبی)

لوی احمد شاه بابا

او دده وېناوې

(۱) احمد شاه بابا، ادیب، شاعر، مصلح، مفکر

(۲) د احمد شاه بابا د اشعارو دیوان له درو نسخو څخه مکمل .

لیك او تصحیح د

عبدالحی حبیبي

د پښتو ټولنې عمومي مدیر، او د مطبوعاتو د ریاست معاون

کابل ۱۳۱۹ عمومي مطبعه

اعلیحضرت لوی احمدشاه بابا

بسم الله الرحمن الرحیم

پیل

هر ملت ځنی مفاخر لري، چه تل یه هغو ویاړي او ژوندی کوی ئې، دیوه ملت تاریخ هم له د غو څخه جوړیږي، او هر څوك چه ئې ولولی نو په درناوی ورته گوري، او د دوی لوړتیا هیڅکله نه هېروي!

موږ پښتانه خو هم په تاریخ کښې یوه ښه برخه لرو، زموږ نیکونه او پخوانی مېړونه د خپل عصر نومیالی او بریالي وه او د منځنۍ ایشیا تاریخ د دوی په لوړو کارنامو روښن دی نو موږ ته ښایی چه د اخپل مشعشع تاریخ هېر نه کو، او تل په دی کښې زیار وکاږو، چه زموږ زامن د خپلو نیکونو او پخوانو پښتنو په لوړتیا او مېړانو پوه وي، او هیڅکله هغه خپل تاریخی برم هېر نه کي

په دې سلسله کښې نومیالی او لوړ مړونه، او د پښتنو علمی، او ادبی، حربی مفاخر په خپلو راتلونکو زامنو پیژندل

او ددوی ټوله لوړی کار نامې ښوول او لیکل، داوسنیو پوهانو وظیفه ده.

نن ورځ زموږ هواد دښاغلی او لوړ تیاغوښتونکی حکومت تر سیوری لاندی، دلوړ تیاو پرمخ یون لارپه ښه ډول ورو وروړ ښکوی، او هغه ټوله چارې چه دیوه اولس دسمو الی او لوړ توب د پاره غوښتلی کیږی، زموږ په ښادمن هواد کښې هم پالـلی کیږی!

پښتو ټولنه چه ددې نیکمرغ عصر، اوداعلیحضرت ځلمی ټولواک محمدظاهر شاه پښتون ددوری، دپښتو اوپښتنو یوه خدمت کونکې موسسه ده، غواړی چه زیاتی پر نوروعلمی اوادبی چارو، دپښتنو پخوانو نومیالو په معرفی کولو کښې هم برخه واخلی، او دوی دعلم او ادب له پلوه په پښتنو وپیژنی.

زموږ دهواد یو لوی بریالی، او دپښتنو دتاریخ یو روڼ ستوری اعلیحضرت لوی احمدشاه بابادی، چه ددنیا تاریخ او پښتانه دی یو مشهور بریالی او ستر فاتح گڼی، مگر دده